

Національна академія наук України
Секція суспільних і гуманітарних наук
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

**І. Ф. Курас, В. М. Геєць,
О. С. Онищенко, І. М. Дзюба**

**Розвиток соціогуманітарних
досліджень
у Національній академії наук
України**

1999—2003

До 85-річчя Національної академії наук України

Київ 2003

**УДК 303.01(477)
ББК С.е.(4УКР)л1**

І. Ф. Курас, В. М. Геєць, О. С. Онищенко, І. М. Дзюба Розвиток соціогуманітарних досліджень у Національній академії наук України. 1999—2003. До 85-річчя Національної академії наук України. — К., 2003. — 208 с.

ISBN 966-02-3080-X

Книга є своєрідним звітом про наукову та науково-організаційну діяльність Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України протягом 1999-2003 років, підготовленим до 85-річчя Національної академії наук України. Узагальнено наукові здобутки академічних установ соціогуманітарного профілю, їх внесок у наукове обґрунтування шляхів подальшої розбудови української державності, здійснення суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних перетворень.

Книга розрахована на вчених, викладачів вищих навчальних закладів, працівників органів державної влади.

Зміст

- [Передмова](#)
- [Розвиток наукових досліджень з пріоритетних наукових напрямів](#)
 - [Економічні науки](#)
 - [Макроекономічні аспекти економічного зростання та забезпечення високої конкурентоспроможності національної економіки](#)
 - [Інноваційна, інвестиційна, науково-технічна, промислова політика та поживлення національного ринку](#)
 - [Агропромислова, регіональна, екологічна політика та ресурсозбереження](#)
 - [Дослідження наукових аспектів світоцивілізаційних процесів і зовнішньої політики України з огляду на глобальне конкурентне середовище](#)
 - [Історія, філософія та право](#)
 - [Право та політичні науки](#)
 - [Соціологія](#)
 - [Філософські науки](#)
 - [Історичні науки](#)
 - [Сходознавство](#)
 - [Бібліотекознавство, бібліографознавство, архівознавство та книгознавство, національна бібліографія та бібліографістика](#)
 - [Філологічні науки, мистецтвознавство, етнологія](#)
 - [Літературознавство](#)
 - [Мовознавство. Комп'ютерна лінгвістика](#)
 - [Мистецтвознавство. Фольклористика. Етнологія](#)
- [Впровадження результатів наукових досліджень у практику державного і суспільного життя, функціонування освітньої, культурної та інформаційної сфери](#)
- [Видавнича діяльність](#)
- [Наукові з'їзди та конференції](#)
- [Координація наукових досліджень](#)
- [Міжнародне наукове співробітництво](#)
- [Розвиток кадрового потенціалу](#)
- [Науково-організаційна діяльність](#)
- [Науково-інформаційне забезпечення діяльності НАН України](#)
- [Додатки](#)
 - [Установи та наукові підрозділи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, створені, або реорганізовані протягом 1999-2003 років](#)
 - [Випуск установами Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України друкованої продукції у 1999-2003 роках](#)
 - [Склад наукових працівників Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України станом на 01.11.2003 р.](#)

- [Склад наукових працівників НАН України за віком станом на 01.01.2003 р.](#)
-

Передмова

Минуле п'ятиріччя знаменувалося стрімким розвитком соціогуманітарних наук в Україні, відчутним зростанням їх внеску у справу розбудови незалежної України, її державного і суспільно-політичного життя, науки, освіти і культури, гуманітарної сфери в цілому, розвиток міжнародного співробітництва нашої країни. Установи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України досягли вагомих результатів, які свідчать про піднесення досліджень на принципово новий рівень. Вчені соціогуманітарних установ прийшли до 85-річчя Національної академії наук України зі значними творчими напрацюваннями з усього спектра їх дослідницької діяльності.

Ці здобутки стали можливими завдяки демократизації суспільного і наукового життя, утвердженню атмосфери інтелектуальної свободи і самостійності вітчизняної наукової думки; відмові від застарілих стереотипів мислення і формуванню плюралізму поглядів, сміливому пошукові нових світоглядних парадигм; відкритості української соціогуманітарної науки до сприйняття надбань світової наукової думки; а з іншого боку — становленню складних і багатовимірних форм організації і функціонування держави, політичної, економічної та соціальної сфер, які своїм розвитком висувають перед наукою все нові і нові проблеми і тим самим рішуче спонукають суспільно-політичну і наукову думку до інтенсивного творчого пошуку, розв'язання дослідницьких завдань все більш високого порядку.

Суттєвий вплив на визначення та формування загальної стратегії наукового пошуку, коригування пріоритетних напрямів дослідницької діяльності установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України протягом минулого п'ятиріччя мали політичні, економічні і соціальні зрушення останніх років, початок загального піднесення усіх сфер життя в Україні; визначні події в історії відродженої Української держави. Так, загальнонаціональні виборчі політичні кампанії, святкування 10-ї річниці відновлення незалежності нашої держави, ініціювання Указом Президента України від 06.03.03 № 197 "Про винесення на всенародне обговорення проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України" політичної реформи, підводячи підсумки попередніх етапів становлення суверенної України, окреслили коло принципово нових проблем, над вирішенням яких вчені-суспільствознавці мають працювати у наступні роки.

Важливі програмні орієнтири, що визначили спектр першочергових завдань академічної соціогуманітарної науки, містяться у щорічних посланнях Президента України до Верховної Ради України, указах Президента України, зокрема від 07.08.99 № 967 "Про розвиток національної словникової бази", від 25.04.01 р. № 275 "Про розвиток соціологічної науки в Україні", від 01.08.02 № 683 "Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади", новітніх законодавчих

актах Верховної Ради України, схваленій нею Програмі діяльності Кабінету Міністрів України "Відкритість, дієвість, результативність", рекомендаціях парламентських слухань з актуальних проблем політичного, соціально-економічного та культурного розвитку України, постановах Кабінету Міністрів України, зокрема від 06.08.03 № 1235 "Про затвердження Державної програми розвитку культури на період до 2007 року", від 02.10.03 № 1546 "Про затвердження Державної програми розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 роки", рішеннях та рекомендаціях науково-практичної конференції "Нові політичні реалії України на рубежі тисячоліть" (2000 р.) та ряду інших наукових форумів високого рівня, що відбулися протягом останніх років під патронатом Президента та Уряду України.

Значний вплив на формування стратегічного спрямування розвитку фундаментальних і прикладних досліджень академічних установ соціогуманітарного профілю справило затвердження Верховною Радою України проблем українського державотворення та розвитку людського потенціалу, фундаментальних досліджень у галузі суспільних і гуманітарних наук як одних з загальнонаціональних наукових пріоритетів.

Вагомим внеском у справу піднесення соціогуманітарних досліджень стали заходи, здійснювані Президією НАН України від початку 90-х років ХХ ст. з метою реформування мережі та структури наукових установ, самої моделі організації науки, розширення діапазону досліджень, формування нових пріоритетних наукових напрямів, необхідних для забезпечення інтелектуальної і духовної незалежності України, потреб розбудови її національної державності, формування громадянського, інформаційного, інноваційного суспільства, піднесення вітчизняної економіки, соціальної сфери, освіти, науки і культури.

Вже наприкінці 90-х років ці науково-організаційні заходи принесли свої перші результати. Завершився етап становлення цілої низки нових академічних установ. До їх числа належать реформовані на базі раніше існуючих наукових закладів інститути регіональних, політичних і етнонаціональних досліджень, українознавства ім. І.П.Крип'якевича, Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.Сковороди НАН України, а також новостворені інститути економічного прогнозування, проблем ринку і економічно-екологічних досліджень, соціології, української мови, народознавства, української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського, східноєвропейських (нині — європейських) досліджень, сходознавства ім. А.Ю.Кримського з автономним Кримським відділенням, Кримський філіал Інституту археології, Український мовно-інформаційний фонд, Відділення керамології Інституту народознавства, центри гуманітарної освіти та пам'яткознавства (з правами наукових інститутів) НАН України. Відчутно зросла їх наукова віддача. Відзначення впродовж останніх років десятиріччя від часу створення названих академічних установ висвітлило їх значний науковий потенціал і помітний внесок у справу розбудови Української держави, вітчизняної науки, освіти і культури, управління.

Суттєве оновлення, зокрема, в плані розширення діапазону і актуалізації наукових досліджень, утвердження нових дослідницьких пріоритетів,

перегрупування наукових сил, становлення нового покоління наукових лідерів, відбулося у всіх установах Секції.

Власне, ще від часів "перебудови" вчені-гуманітарії, позбуваючись адміністративної опіки, почали поступово виходити на принципово нові рубежі осмислення історичного досвіду і проблем сучасного розвитку українського суспільства. В результаті протягом останнього п'ятиріччя відбулося остаточне утвердження таких відносно нових для української науки, або недооцінюваних у попередні десятиліття напрямів соціогуманітарних студій, як вивчення світових економічних глобалізаційних процесів, явищ, пов'язаних з формуванням інформаційного суспільства, сучасних політичних, економічних і соціальних трансформацій в Україні та країнах колишнього СРСР і соціалістичної орієнтації, громадської думки з актуальних питань суспільно-політичного розвитку, процесів становлення в Україні європейської політичної культури; етнологія, етнополітологія, етосоціологія та етнодержавознавство; сходознавство, культурологія в її комплексних, притаманних світовій науці, вимірах; комп'ютерна лінгвістика та соціолінгвістика. Новий поштовх до розвитку одержали такі важливі наукові напрями, як демографія і соціальна політика, археографія, біографістика, історичне пам'яткознавство, регіоналістика, наукова інформація, національна бібліографія, розвиток вітчизняних електронних інформаційних ресурсів, створення загальнонаціональних універсальних та галузевих енциклопедій.

Науковому піднесенню сприяє зростання, за рахунок підвищення рівня кваліфікації вчених та приходу талановитої молоді, кадрового потенціалу установ Секції. В сучасних умовах чимало вчених старшого і середнього поколінь змогли по-новому розкрити свої творчі можливості. Слідом за ними у науку прийшло нове покоління, здатне до успішного включення у світову наукову кооперацію.

Виходячи з новітніх суспільних завдань та спираючись на зростання наукового потенціалу і дослідницьких можливостей інститутів соціогуманітарного профілю, Президія НАН України та Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України впродовж звітнього періоду своїми рішеннями уточнили стратегічні спрямування та дослідницькі пріоритети, основні напрями наукової діяльності установ.

Позитивну, хоча до цього часу і не повною мірою практично реалізовану, роль відіграв визначений Президією НАН України перехід, починаючи від 2002 року, до програмно-цільового методу планування і фінансування наукових розробок, формування академічних програм фундаментальних досліджень та цільових комплексних програм.

Протягом звітнього періоду установами Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України зроблено помітний внесок у вироблення стратегії та дослідження теоретичних і практичних проблем здійснення в Україні соціально-економічних, політичних та культурних перетворень, актуалізації історичного досвіду та духовного надбання минулого. Одночасно велику увагу було приділено впровадженню результатів наукових напрацювань в практику державотворення і становлення громадянського суспільства, розвитку культури.

Ученими-економістами активно розроблялися проблеми структурної перебудови народногосподарського комплексу, оновлення промислового потенціалу, аграрної політики, стимулювання інвестиційного процесу, створення і впровадження високих технологій, розвитку міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва, європейської інтеграції, захисту і забезпечення реалізації національних економічних інтересів в умовах глобалізації і формування інформаційного суспільства.

Зусиллями провідних академічних інститутів економічного, економіко-правового та державно-правового профілю досягнуто вагомих результатів у розробці моделей, шляхів і механізмів інноваційного поступу економіки, концептуальних засад державної інноваційної політики, розвитку високотехнологічних галузей виробництва і створення конкурентноспроможної продукції. Нині особливого значення набуває спрямування зусиль учених на наукове обґрунтування засобів піднесення рівня інноваційної, технологічної та інформаційної культури українського суспільства, без чого кардинальні зрушення ні в економіці, ні у соціальній сфері неможливі.

Іntenсивно розробляється комплекс проблем удосконалення державного управління трансформаційними процесами. Зокрема, значна увага приділяється вивченню тенденцій економічних, соціально-політичних та соціокультурних змін, становища України у світі, а також господарських та організаційно-правових проблем формування ефективної державної регіональної політики, розмежування функцій і відповідальності центру і регіонів. Теоретичні напрацювання вчених у цій галузі стали основою розробки та перших кроків реалізації комплексних програм соціально-економічного розвитку Києва, Донецького та Західного регіонів.

Здійснення в Україні комплексних політичних і соціально-економічних перетворень висунуло перед академічною наукою завдання розвитку їх правових, законодавчих засад. Протягом останніх років вченими-правниками та політологами НАН України обґрунтовано шляхи вдосконалення взаємодії законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, центральної влади та органів місцевого самоврядування, оптимізації всієї системи функціонування державного управління на нинішньому багатоаспектному трансформаційному етапі.

Спільними зусиллями установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України та Академії правових наук України здійснюються розробка концептуальних проблем удосконалення вітчизняного законодавства, моделей і проектів законодавчих актів, їх наукова експертиза і апробація, науково-консультативне супроводження у комітетах Верховної Ради України, Кабінеті Міністрів України, міністерствах численних проектів законодавчих актів, моніторинг ефективності функціонування права.

Однак життя настійно вимагає принципово вищого рівня інтеграції зусиль вчених різних відомств. Тому нині правничі установи Національної академії наук України спільно з Академією правових наук України та Інститутом законодавства Верховної Ради України розробляють проект Комплексної програми наукового забезпечення законодавчого процесу в Україні, який

має охопити, зокрема, і проблеми імплементації в Україні норм міжнародного та європейського права.

Іntenсивно розвиваються дослідження галузей права, пов'язаних із зміцненням фінансового сектору економіки, захистом економічних інтересів України у сфері міжнародного співробітництва. З широким залученням позабюджетного фінансування розгортають дослідження створені при Інституті держави і права ім. В.М.Корецького НАН України Центри банківського права та інтелектуальної власності, енергетичного та ядерного права, теоретичних проблем законотворчості і порівняльного правознавства, єдиний у СНД Міжнародний центр космічного права. Цей досвід заслуговує на подальший розвиток.

Інститутом держави і права ім. В.М.Корецького НАН України під керівництвом акад. НАН України Ю.С.Шемшученка розроблено теоретичні і науково-практичні засади вдосконалення державного управління у процесі проведення адміністративної реформи. Проблеми взаємозалежності основних елементів політичної модернізації суспільства вивчено в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса. Розроблено прогнози щодо процесів владної структуризації та розвитку багатопартійної системи в сучасній Україні в контексті досвіду трансформаційних процесів країн СНД, Балтії і Центральної Європи.

Проте особливе за своїм значенням місце у діяльності Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України посідала розробка концептуальних та прогностичних матеріалів загальнонаціонального, державного значення. Провідними вченими Секції створено проекти Концепції здійснення політичної реформи, Концепції розвитку гуманітарної сфери в Україні, спільно з Держкомтелерадіо України — проект Концепції державної інформаційної політики.

Здійснено комплексні дослідження стану і основних тенденцій розвитку українського суспільства на рубежі третього тисячоліття, які охопили широкий спектр соціальних, політико-правових, етнокультурних, світоглядних, релігійних проблем, аналіз соціальних проблем сучасного економічного реформування.

Помітну роль у науковому забезпеченні політичних, соціально-економічних і культурних перетворень, в справі формування високої політичної культури суспільства відіграло розгортання Інститутом соціології НАН України на засадах виконання державного замовлення масштабного загальноукраїнського соціологічного моніторингу громадської думки з актуальних проблем суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку, ставлення населення до діяльності органів державної влади. Одержані в результаті його здійснення об'єктивні соціологічні дані, підготовлені для органів державної влади та органів місцевого самоврядування аналітично-прогностичні матеріали, науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення соціальної політики держави, забезпечення стабілізації українського суспільства, зниження рівня соціальної напруги і політичного протистояння, нейтралізації джерел міжетнічних, міжконфесійних та міжрегіональних суперечностей слугують

забезпеченню науково-інформаційних потреб владних структур, налагодженню їх "зворотного зв'язку" з наукою.

Велике значення для майбутнього України мають здійснювані академічними інститутами дослідження проблем піднесення ролі гуманітарних чинників у сучасному суспільстві.

Принциповою позицією вчених Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, викладеною у схваленому Урядом проекті загальної Концепції розвитку гуманітарної сфери в Україні, є постулат, що від розквіту гуманітарної сфери, від рівня освіти і культури, соціальної захищеності і адаптованості населення вирішальною мірою залежать перспективи політичного реформування, а не меншою мірою — і розвитку економіки. На думку вчених Секції, однією з найважливіших причин невдачі цілого ряду попередніх реформаторських спроб в Україні було саме нехтування їх соціальними, гуманітарними наслідками.

Вагомим є внесок вчених установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України у розвиток української гуманітаристики, в філософське осмислення буття українського народу, його місця між народами і державами світу, опанування національним історичним досвідом, інтегрування в життя сучасного суспільства духовних надбань минулих поколінь.

Важливим внеском у справу піднесення гуманітарної науки і культури стало створення протягом минулого п'ятиріччя низки фундаментальних багатотомних узагальнюючих праць та джерельних видань з історії та культури України. Під керівництвом акад. НАН України П.П.Толочка підготовлено і опубліковано тритомну "Давню історію України", за творчим задумом і редакцією акад. НАН України В.А.Смоля здійснено підготовку 15-ти томної серії "Україна крізь віки". Побачили світ три томи п'ятитомної "Історії української культури" (головний редактор — Президент НАН України акад. НАН України Б.Є.Патон). Під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса підготовлено п'ятитомну працю "Політична історія України. ХХ століття". Під керівництвом акад. НАН України та за активної участі провідних вчених установ Секції Координаційним бюро Енциклопедії сучасної України здійснено видання 1-го тому цієї фундаментальної праці, покликаної стати логічним продовженням створеної вченими української діаспори "Енциклопедії українознавства". Інститутом держави і права ім. В.М.Корецького під керівництвом акад. НАН України Ю.С.Шемшученка підготовлено "Юридичну енциклопедію", чотири томи якої вийшли друком у звітний період. Першою книжкою тому "Київ" започатковано випуск у світ багатотомного "Зводу пам'яток історії та культури України".

Установи Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України спрямовували свої зусилля на розв'язання пріоритетних завдань наукового забезпечення національно-культурного відродження України, вивчення фундаментальних і прикладних проблем розвитку мови, комп'ютерної лінгвістики, літератури, мистецтва, етнології, традиційно-побутової культури, об'єктивне висвітлення різних етапів розвитку української духовної культури в минулому і її нинішнього стану на початку ХХІ ст.

Принципове значення мала розробка нових наукових напрямів, пов'язаних з розширенням сфери філологічних досліджень і входженням України у світовий науково-культурний контекст: застосуванням новітніх методологій вивчення української літератури як етнокультурного явища в контексті європейської та світової культур; введення у науковий обіг маловідомих до цього часу текстів і документальних матеріалів; розгортання вивчення літератур та культури національних меншин.

Відмітною рисою наукових досліджень вчених-мовознавців стала їх орієнтація на вивчення й теоретичне осмислення глибинних процесів, що відбувалися й відбуваються у слов'янських та інших індоєвропейських мовах, на створення фундаментального корпусу української мови та лінгвістичної бази знань, розроблення і створення інтелектуальних інформаційно-лінгвістичних систем, дослідження лінгвістичних аспектів інтелектуальної діяльності. Загальнонаціональне значення мають випуск першого українського повномасштабного електронного словника — лазерного диску "Словники України" (версія 1.01) та книжкове видання 27 словників нового покоління у цій же серії.

Світовий авторитет здобули київські акцентологічна й етимологічна наукові школи.

Інститутами мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського та народознавства НАН України здійснено результативні дослідження фундаментальних проблем етнокультури та професійного мистецтва українців і народів світу. Напрацьовано нові методологічні підходи до оцінки історичних явищ і тенденцій, сучасних етнокультурних процесів, особливостей розвитку культури й мистецтва в умовах глобалізації культурних перетворень.

Звітний період в цілому характеризується відчутним збільшенням обсягів випуску наукової і науково-популярної продукції. Підготовлений до 85-річчя НАН України Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського бібліографічний показник праць вчених Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України за 1999-2003 роки нараховує понад 5100 найменувань книжкових видань: фундаментальних багатотомних праць, колективних та індивідуальних монографій, збірників статей і документів, брошур, підручників і навчальних посібників.

На новий ступінь протягом п'ятиріччя піднявся рівень науково-інформаційної діяльності установ Секції. Перш за все це стосується Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, яка під керівництвом акад. НАН України О.С.Онищенко формує потужні електронні інформаційні ресурси загальнонаціонального значення, практично реалізуючи намірене завдання створення національної електронної бібліотеки. Важливі науково-інформаційні та аналітичні функції на загальнодержавному рівні виконує створена при НБУВ Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ). Насичені науковою інформацією веб-сайти створено рядом провідних інститутів Секції. Нині на технічній базі Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського розгорнуто формування електронного інформаційного порталу Секції суспільних і гуманітарних наук НАН

України. Активно нарощує інформаційні ресурси Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України.

Значно розширилося протягом п'ятиріччя здійснюване на рівноправних і взаємовигідних засадах співробітництво ССГН НАН України з галузевими академіями, міністерствами і відомствами, науковими товариствами, що дає змогу ефективно згуртовувати навколо Секції інтелектуальний потенціал відомчої та університетської науки, здійснювати координацію наукових досліджень. Особливого розвитку набула творча співпраця Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України з академіями правових та педагогічних наук України, міністерствами освіти і науки, культури і мистецтв, Товариством "Знання" України, Фондом інтелектуальної співпраці "Україна — XXI століття".

Поважне місце у діяльності академічних соціогуманітарних інститутів займає впровадження їх досягнень у практику функціонування сфери освіти і культури. Вченими НАН України зроблено помітний внесок у створення і опрацювання Національної доктрини освіти, проекту Державних стандартів базової і повної середньої освіти, численних навчальних програм, підручників і навчальних посібників для загальноосвітньої та вищої школи. На рівні відділень та окремих академічних установ соціогуманітарного профілю інтенсивно розвивається співпраця з провідними вищими навчальними закладами, перш за все з класичними університетами України: Київським, Харківським, Львівським, Одеським, Києво-Могилянською академією, а також Київським славистичним, Соломоновим університетами. На базі академічних інститутів теж розгорнуто цілу низку вищих навчальних закладів у галузі економіки, права, соціології, політології, іноземної філології. Досвід свідчить, що така форма безпосередньої інтеграції академічної науки і вищої освіти заслуговує всебічної підтримки й подальшого розвитку.

Установи НАН України надають суттєву допомогу розвитку музейної і заповідної, пам'яткоохоронної і краєзнавчої, видавничої та інформаційної справи.

Велике значення для справи консолідації навколо Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України вчених-соціогуманітаріїв України і зарубіжжя відіграє організація представницьких наукових форумів, конференцій, круглих столів. Вже традиційно подією особливого значення у науковому житті України, української діаспори і всього слов'янського світу є проведення Міжнародних конгресів україністів (Четвертий — Одеса, 1999, П'ятий — Чернівці, 2002), провідну роль у підготовці та проведенні яких відіграють вчені Академії, Міжнародна та Українська асоціації україністів, що діють на її базі. Вчені установ Секції беруть участь у проведенні Міжнародних з'їздів славістів. У роботі XIII з'їзду, який відбувся у серпні 2003 р. у Люблянці (Словенія), взяла участь делегація НАН України у складі 40 провідних вчених установ Секції суспільних і гуманітарних наук. Значний суспільний резонанс отримало щорічне проведення Секцією, разом з Міністерством освіти і науки України, конференцій "Мова і культура" — найбільших в Україні за чисельністю учасників наукових форумів у галузі гуманітаристики.

Якісні зрушення, що відбуваються у суспільстві, нові проблеми, які постають перед академічною наукою, висунули на порядок денний завдання пошуку нових, ефективніших форм організації та фінансового забезпечення наукового пошуку. Якщо раніше наукова і суспільна думка, практика розглядали проблеми інноваційного розвитку України та інноваційної політики держави лише в розрізі економічного розвитку, впровадження у виробництво нових технологій, то нині саме життя спонукало вчених-соціогуманітаріїв до широкого, комплексного осмислення проблеми ролі і значення, шляхів і методів реалізації соціальних і культурних інновацій, наукового обґрунтування піднесення інноваційної культури суспільства як важливої підйоми виходу України на шляхи динамічного розвитку.

Ученими установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України досягнуто вагомих результатів у розробці концептуальних засад державної інноваційної політики, моделей, шляхів і механізмів інноваційного поступу економіки. Водночас, прагнучи відповісти на назрілі суспільні потреби у наукових інноваціях, установи соціально-гуманітарного профілю НАН України все активніше самі включаються у процес створення і впровадження наукової продукції, яка є сучасним конкурентоспроможним товаром, підтримки і супроводження пріоритетних в інноваційному плані розробок. Такі підходи передбачають суттєву перебудову самої науково-дослідної діяльності.

Зокрема, напрацювання вчених установ Секції у галузі соціальних, політичних та культурологічних аспектів інформатизації, комп'ютерної лінгвістики, розвитку україномовного інформаційного простору не лише стали підґрунтям участі установ Академії у розробці проекту Концепції державної інформаційної політики України, але й послужили їх реальній участі у розбудові вітчизняних науково-інформаційних ресурсів, створенні нової серії вітчизняних підручників, енциклопедій та словникових видань, зокрема на електронних носіях.

Важливу роль у визначенні перспективних дослідницьких завдань, а також шляхів переходу до нових прогресивних моделей організації науково-дослідного процесу та активного просування результатів наукових розробок у практику діяльності владних органів, закладів освіти і культури відіграло проведення у 2002 р. спільної сесії Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, Міністерства освіти і науки України, академії педагогічних і правових наук, присвяченої обговоренню проблем розвитку інноваційної діяльності у соціальній, освітній та культурній сферах, піднесення інноваційної культури вченого в умовах становлення в Україні інформаційного суспільства. Вона націлила вчених на подальший пошук нових форм і методів ефективного використання творчого потенціалу соціогуманітарних наук в інтересах економічного, соціального і духовно-культурного поступу українського суспільства.

Показовою демонстрацією значних потенційних можливостей академічних соціогуманітарних установ у справі здійснення інновацій у сферах освіти, науки і культури стала підготовка Українським мовно-інформаційним фондом НАН України під керівництвом д.т.н. В.А.Широкова електронної лексикографічної системи "Словники України". Випущена багатотисячним тиражем на лазерному диску, вона відразу ж здобула високу оцінку наукової

і освітянської громадськості, знайшла широке застосування у роботі установ науки, освіти, культури, у видавничій справі, засобах масової інформації.

Важливим практичним кроком у плані реалізації інноваційного потенціалу соціогуманітарних наук є спільна робота Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України з Відділенням інформатики НАН України над розгортанням діяльності Технологічного парку "Інтелектуальні інформаційні технології".

Стрімке піднесення соціально-гуманітарних досліджень в НАН України створило умови для значного розширення наукового співробітництва з провідними зарубіжними науковими та освітніми інституціями і культурологічними центрами, більш інтенсивного включення установ ССГН НАН України у міжнародну наукову кооперацію у вивченні сучасного світового розвитку, економічних і політичних проблем, соціології, цілого комплексу правознавчих, філософських, історичних дисциплін, слов'янознавства, релігієзнавства, мовознавства та літературознавства, етнології та етнографії. Помітне місце у міжнародному співробітництві займає міжакадемічна співпраця по лінії МААН.

Досягнення вчених установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України здобули державне і громадське визнання.

Протягом звітнього періоду високого звання Героя України удостоєно академіків НАН України І.М.Дзюбу та П.Т.Тронька з врученням їм Ордена Держави. Відзнакою Президента України — Орденом князя Ярослава Мудрого IV ступеня нагороджено акад. НАН України П.П.Толочка, V ступеня — академіків НАН України Л.В.Губерського, І.Ф.Кураса, О.С.Онищенка, В.А.Смоля, Ю.С.Шемшученка; орденом Богдана Хмельницького II ступеня — акад. НАН України П.Т.Тронька; орденом "За заслуги" I і III ступеня нагороджено акад. НАН України М.Г.Жулинського; орденом "За заслуги" II та III ступеня к.ю.н. М.В.Оніщука; орденом "За заслуги" II ступеня академіка НАН України М.І.Долішнього, В.Я.Тація, А.А.Чухна, д.філос.н. Ю.І.Римаренка, III ступеня — академіків НАН України Г.Д.Вервеса, В.М.Русанівського, В.Г.Склярєнка, іноземного члена НАН України професора Ю.В.Шевельова (США), членів-кореспондентів НАН України Б.В.Буркінського, М.І.Михальченка, О.В.Мишанича, В.Ф.Погорілка, В.І.Семчика, Г.М.Сивоконя, д.і.н. С.В.Кульчицького, д.і.н. Є.М.Склярєнка д.і.н. Ю.Ю.Сливку; орденом княгині Ольги III ступеня — члена-кореспондента НАН України Н.Є.Крутікову, д.ф.н. У.І.Єдлінську, д.ю.н. Я.М.Шевченко.

Почесне звання "Заслужений діяч науки і техніки України" присвоєно академікам НАН України О.О.Бакаєву, В.М.Гейцю, Я.Д.Ісаєвичу, членам-кореспондентам НАН України І.М.Мельниковій та Д.С.Наливайку, а також д.і.н. В.Ф.Верстюку, д.і.н. С.В.Віднянському, д.ю.н. В.Н.Денисову, д.філос.н. А.М.Колодному, к.ф.н. М.Х.Коцюбинській, д.ф.н. М.М.Пещак, д.філос.н. В.А.Рижку, д.ю.н. О.Я.Светлову, д.соц.н. М.О.Шульзі. Д.ф.н. С.А.Гальченку та к.і.н. І.І.Ладивіру присвоєно почесне звання "Заслужений працівник культури України".

За внесок у розвиток міжнародного наукового співробітництва орденом Великого литовського князя Гедиміна III ступеня нагороджено чл.-кор. НАН України А.П.Непокупного, Орденом академічних пальм Франції нагороджено д.ю.н. В.І.Євінтова.

Велику групу провідних вчених нагороджено Почесною Грамотою Верховної Ради України та Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України.

Державної премії України в галузі науки і техніки удостоєно академіків НАН України І.Ф.Кураса, В.М.Литвина, докторів історичних наук Д.В.Табачника та М.Ф.Дмитрієнко — за цикл праць "Українська фалеристика і боністика" (1999); академіків НАН України В.М.Гейця, Ю.М.Пахомова та С.І.Пирожкова — за наукову роботу "Економічна безпека України" (2000); акад. НАН України В.А.Смолія, членів-кореспондентів НАН України В.Д.Барана, М.Ф.Котляра, О.П.Реєнта, докторів історичних наук С.В.Кульчицького, В.М.Даниленка, О.В.Русину, В.П.Трощинського, О.П.Толочка — за створення циклу праць у 15-ти томах "Україна крізь віки" (2001); акад. НАН України П.П.Толочка, членів-кореспондентів НАН України С.Д.Крижицького та О.П.Моцю, докторів історичних наук Г.Ю.Івакіна, Д.Н.Козака, В.О.Круца, В.Ю.Мурзіна, В.В.Отроценка, А.С.Русяєву, В.Н.Станка — за створення тритомної фундаментальної праці "Давня історія України" та монографії "Етнічна історія давньої України" (2002). Доктора мистецтвознавства В.І.Тимофієнка удостоєно Державної премії України в галузі архітектури за працю "Зодчі України кінця XVIII-початку XX століть: Біографічний довідник" (2002). Доктору мистецтвознавства Л.О.Пархоменко присуджено Державну премію України імені М.В.Лисенка за праці "Українська хорова п'єса" і "Листи до друга". Лауреатами Національної премії України імені Тараса Шевченка стали акад. НАН України М.В.Попович, чл.-кор. НАН України Д.С.Наливайко та д.і.н. С.І.Білокінь.

Свідченням високого громадського авторитету вчених Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України стало обрання протягом звітного періоду академіків НАН України М.Г.Жулинського, І.Ф.Кураса, В.М.Литвина, Б.І.Олійника, П.П.Толочка, членів-кореспондентів НАН України С.І.Дорогунцова, В.Ф.Сіренка, д.соц.н. М.О.Шульги народними депутатами України.

Розвиток наукових досліджень з пріоритетних наукових напрямів

Звітне п'ятиріччя було позначене концентрацією зусиль установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України на пріоритетних наукових напрямках, пов'язаних з поглибленим аналізом сучасних соціально-економічних, суспільно-політичних та духовно-культурних процесів, вивченням тенденцій і основних закономірностей їх розвитку, виробленням концептуальних засад, прогнозів, моделей та механізмів виходу України на

шляхи прискореного інноваційного розвитку, опрацюванням актуальних проблем піднесення інноваційної культури суспільства.

Досягнуто вагомих результатів у розробці проблем підвищення ефективності інвестиційної політики, господарських та організаційно-правових засад формування ефективної державної регіональної політики.

Вченими-політологами та правознавцями НАН України обгрунтовано шляхи здійснення політичної, адміністративної та судової реформ, вдосконалення взаємодії різних гілок влади, оптимізації державного управління, зроблено помітний внесок у забезпечення законотворчого процесу.

Велика увага приділялася вивченню політичного досвіду, політичної культури та традицій українського народу, філософському осмисленню його буття серед народів Європи і світу, дослідженню історичних і культурних взаємодій України з сусідніми країнами.

Принципове теоретичне і практичне значення має здійснена вченими установ Секції розробка проблем піднесення ролі гуманітарних чинників у сучасному суспільному розвитку, збереження і актуалізації в нових історичних умовах культурного, духовного надбання українського народу.

Особливе місце в діяльності інститутів соціогуманітарного профілю відводилося впровадженню результатів їх наукових напрацювань у практику діяльності органів державної влади, громадських організацій, функціонуванню сфери освіти, культури і масової інформації.

Економічні науки

Протягом звітної періоду зусилля науковців Відділення економіки НАН України були спрямовані на вирішення актуальних наукових проблем, зокрема, створення ефективного механізму структурних зрушень в економіці, її інституційного забезпечення й пріоритетів розвитку, переорієнтації фінансової системи на розширення можливостей фінансових інституцій в інвестиційно-ресурсному забезпеченні реального сектора, оцінки науково-технічного потенціалу, розробки на його основі ефективної інноваційно-інвестиційної моделі розвитку на якісно новій технологічній основі, обгрунтування напрямів підвищення ефективності функціонування національного АПК, розробки систем сучасного соціального захисту населення, обгрунтування мотиваційної ролі оплати праці в підвищенні її продуктивності, подолання наслідків демографічної кризи.

В Інституті економіки НАН України досліджено вплив на відтворювальні процеси комплексного регулюючого механізму держави і ринку, з урахуванням дії цінової, податкової, інвестиційно-інноваційної, бюджетної і кредитної політики, зовнішньоекономічних зв'язків. Виявлено характер впливу цих факторів на формування реальних доходів і витрат, створення фондів нагромадження і споживання під відтворювальну структуру, темпи соціально-економічного розвитку. Досліджено також процеси ринкових перетворень аграрних відносин в системі глобальних економічних трансформацій і реформування економіки України.

Досліджувались концептуальні основи реструктуризації промислових підприємств на сучасному етапі економічних трансформацій в Україні. Крім того, приділено велику увагу пошуку шляхів забезпечення потреб вітчизняної економіки у стратегічних ресурсах, обґрунтуванню напрямів підвищення ефективності функціонування національного АПК, забезпечення відтворення і раціонального використання його ресурсного потенціалу, продовольчої безпеки, розробки систем сучасного соціального захисту населення, обґрунтування мотиваційної ролі оплати праці в підвищенні її продуктивності, виявлення особливостей кризи сучасної демографічної і екологічної ситуації.

Досліджено новітні підходи до трансформаційних соціально-економічних процесів, що відбуваються в Україні, Росії та інших країнах євразійського простору в контексті загальносвітових тенденцій. Розкрито сутність стратегічних пріоритетів розвитку реального сектора економіки і стратегічних завдань політики економічного зростання на короткострокову та середньострокову перспективу. Розкрито інституційні проблеми реформування агропромислового комплексу та шляхи досягнення продовольчої безпеки України.

Розширено теоретико-методологічні основи еволюції екологічних систем й соціально-економічних перетворень національних господарств України, Росії та інших країн СНД в контексті загальносвітових тенденцій і теорії довгих хвиль М.Кондратьєва; проаналізовано тенденції глобалізації економічного розвитку й проблеми інтеграції України до ЄС; розроблено стратегічні пріоритети інноваційного забезпечення сталого розвитку, підтримання економічної безпеки держави; доведено об'єктивну необхідність поглиблення взаємовигідного Україно-Російського економічного співробітництва у створенні високотехнологічної продукції, розвитку сфер торгівлі і послуг, розширення інвестування в економіки обох країн; розроблено стратегічні напрями і механізми пореформеного розвитку вітчизняного агропромислового комплексу (акад. НАН України І.І. Лукінов).

В Інституті економічного прогнозування НАН України вирішені методологічні, методичні та інформаційні проблеми прогнозування розвитку економіки України на шляху до фінансової стабілізації, отримані модельні оцінки її розвитку по секторах економіки, виконані імітаційні розрахунки за сценарними варіантами економічної політики на середньострокову перспективу. Досліджені теоретичні питання розвитку моделей фінансового прогнозування, стабілізації та економічного зростання України з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників формування економічної політики, а також її впливу на стан та перспективи розвитку економіки України. Розроблена система секторальних моделей прогнозування, яка зорієнтована на прогноз економічного зростання при одночасному ітераційному наближенні до збереження головних макроекономічних пропорцій. Взаємодія моделей проявляється у побудові та узгодженні основних показників платіжного і монетарного балансів, системи національних рахунків та балансу державного бюджету в системі моделей прогнозування економіки України.

Розроблений методичний інструментарій для прогнозування цінових та структурних деформацій в економіці України. Визначені тенденції основних макроекономічних показників та головні перешкоди на шляху до стабільного зростання виробництва. Виконані прогнозні розрахунки ВВП, його основних складових та розвитку інфляційних процесів у 2000 — 2005 рр. Обґрунтовані напрями і пропозиції щодо шляхів та інструментів ефективної макроекономічної політики держави у середньостроковій перспективі. Проаналізовані перспективи зрушень у структурі зовнішньої торгівлі у середньостроковому періоді згідно з припущенням щодо можливих варіантів змін факторів, що спричинятимуть вплив на зовнішню торгівлю.

Вперше зроблено системні узагальнення теоретичного і практичного характеру стосовно забезпечення розвитку за умов нестабільності. Йдеться не тільки про інструменти інвестиційної політики, а розглядається сукупність таких складових, як: зовнішні запозичення, макро- та мікроекономічні підходи до реструктуризації підприємств, політика розширення внутрішнього ринку, соціогуманізовані перетворення в економіці і суспільстві, інноваційна політика, інструменти грошово-кредитної політики, що впливають на економічне зростання за умов нестабільності. Вихідним положенням є твердження та доведення насамперед про те, що нестабільність — це іманентна властивість економічного розвитку, і саме тому ставиться питання про наукове визначення та використання цієї властивості для цілей економічного зростання.

Проведено прогнозування макроекономічних показників на 2002-2006 рр. на основі сценарних припущень щодо змін соціально-економічної ситуації в Україні за сприятливими та несприятливими тенденціями розвитку подій в імітаційному режимі, визначення головних факторів росту ВВП та розвитку інфляційних процесів економіки України на період до 2006 р. Оцінено потенціал реального сектора економіки на базі моделей МГБ, СНР, системи секторальних моделей економіки України, здійснено аналіз макроекономічних умов та розрахунків факторного доходу, складових ВВП. Виконано аналіз та здійснена оцінка наслідків реалізації на основі сценарного підходу структурно-інвестиційної, бюджетно-податкової, грошово-кредитної, зовнішньо-економічної, соціальної політик в середньостроковій перспективі.

Розроблено стратегію ефективного розвитку України на середньостроковий період, а саме стратегії переходу від існуючої екзогенозалежної моделі трансформації економіки України до переважно ендогенорієнтованої, спрямованої на реалізацію інноваційної моделі економічного розвитку; проведені варіантні середньострокові прогнози соціально-економічного розвитку України та на їх основі дана оцінка загальноекономічної ситуації, позитивні та негативні тенденції розвитку, вузькі місця і точки зростання (акад. НАН України В.М. Геєць).

У Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України завершено розробку фундаментальної науково-дослідної роботи "Прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил України на тривалу перспективу". В рамках цієї роботи досліджено економічний потенціал України і напрями його

ефективного використання з урахуванням структурних змін. Проаналізовано розвиток народногосподарського комплексу України, його темпи, пропорції та структуру. Досліджено розвиток промислового, агропромислового, будівельного, рекреаційного та інших комплексів, транспорту і зв'язку. Вивчено науково-технічний, природно-ресурсний, людський потенціал України, а також соціальну сферу, трудові ресурси, зайнятість населення та ринок праці. Розроблено основні напрями сталого розвитку держави та забезпечення її екологічної безпеки. Проаналізовані зовнішньоекономічна діяльність і територіальна організація продуктивних сил. Уточнено основні положення концептуальних основ і пріоритетів розвитку та розміщення продуктивних сил України до 2010 року, досліджено структурні зміни і здійснено прогностичні оцінки макроекономічних показників.

У межах планової теми "Схема (прогноз) розвитку і розміщення продуктивних сил України та її регіонів (областей) на тривалу перспективу" здійснено аналіз динаміки розвитку продуктивних сил України, її регіонів (областей) за 1996-2000 рр. та макроекономічних процесів в народногосподарському комплексі в цілому. Розроблено методичні рекомендації стосовно вивчення науково-технічного, воєнно-економічного, природо-ресурсного, людського, рекреаційного потенціалів, сталого розвитку та забезпечення техногенно-екологічної безпеки.

Визначені пріоритети розвитку продуктивних сил народногосподарського комплексу України та її регіонів, перспективні темпи, пропорції і структура виробництва по галузях народногосподарського комплексу; розроблена концепція та стратегія сталого розвитку і розміщення продуктивних сил України та її регіонів на тривалу перспективу; розроблена концепція сталого розвитку людського потенціалу; здійснена оцінка перспектив формування трудових ресурсів, їх розподілу, зайнятості та обґрунтовані прогностичні тенденції розвитку ринку праці України до 2015 р. на основі покомпонентного аналізу демографічної ситуації в Україні; розроблена Схема (прогноз) розвитку і розміщення народногосподарського комплексу України до 2015 р. (чл.-кор. НАН України С.І. Дорогунцов, акад. УААН П.П. Борщевський).

Проведено комплексний аналіз економічних відносин між Україною і Росією в різних галузях співробітництва, підготовлені відповідні рекомендації. На основі результатів досліджень підготовлені колективні монографії "Україна — Росія: проблеми економічної взаємодії", "Фінансова політика в Україні та Російській Федерації: порівняння, досвід, проблеми".

Завершено комплекс досліджень українсько-російських відносин у різних сферах співробітництва, що знайшли узагальнення у таких монографіях як "Україна — Росія: основи концепції гуманітарних відносин" та "Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива". На виконання розпорядження Президента України розроблено Стратегію економічних відносин між Україною та Російською Федерацією, сформовано основні напрями діяльності Національного інституту проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України.

Проведене комплексне дослідження щодо вироблення Стратегії співробітництва України з НАТО. Завершено науковий проект

"Фронт'єрські міграції в СНД: Україна — Росія — Білорусь — Молдова", матеріали розробок узагальнені в збірці наукових праць. Підготовлене обґрунтування щодо створення Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, який утворений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.09.02 р. № 556-р та постановою Президії НАН України від 09.10.02 р. № 246. (акад. НАН України С.І. Пирожков).

В Інституті економіки промисловості НАН України продовжувались дослідження і розробка наукових основ регіональної промислової політики та управління державним сектором промисловості, забезпечення пропорційного розвитку регіональних виробничих комплексів та позитивних умов економічного зростання в промисловості України, оновлення і обґрунтування перспектив розвитку виробничого потенціалу, удосконалення організаційно-економічного механізму оновлення виробництва в умовах конверсії. Було обґрунтовано науково-методичні основи обчислювання витрат на охорону праці, виявлення впливу реформування власності на розвиток інноваційних процесів, активізації інноваційного розвитку промисловості в регіоні, забезпечення економіко-математичного моделювання управлінських процесів. (акад. НАН України О.І.Амоша).

Розроблено концептуальні основи технологічного оновлення виробництва і стратегію конверсії технологічного та науково-технічного потенціалу, визначено чинники, що впливають на ці процеси. Обґрунтовано організаційно-економічний механізм технологічного оновлення в умовах конверсії, який містить маркетингові дослідження ринку технологій, правове забезпечення трансферу технологій, основні джерела фінансування, організаційні структури з трансферу технологій. Доказано необхідність та можливість розвитку радіоелектроніки на підставі налагоджування коопераційних зв'язків у галузі розробки та виробництва матеріалів для електронної техніки (акад. НАН України М.Г. Чумаченко, Л.М.Саломатіна).

В Інституті регіональних досліджень НАН України визначені методологічні засади концепції механізму реалізації регіональної політики в Україні, узагальнено вітчизняний та зарубіжний досвід щодо функціонування існуючого механізму державного регулювання регіонального розвитку та діяльності суб'єктів місцевого самоврядування. Обґрунтовані методологічні засади стратегічного планування розвитку міських поселень та підготовлено методіку розробки стратегій соціально-економічного розвитку міських поселень.

Розроблено концепцію механізму реалізації регіональної політики в умовах формування нового соціально-економічного середовища в країні, зорієнтовану на активну державну регіональну політику та зміцнення власного соціально-економічного потенціалу регіонів. Конкретизовано теоретико-методологічні основи механізму взаємодії державної системи управління з органами місцевого самоврядування та механізму регулювання транскордонного співробітництва (акад. НАН України М.І. Долішній).

Співробітники Інституту економіко-правових досліджень НАН України протягом цього року продовжували здійснювати наукове супроводження

розгляду Господарського кодексу у Верховній Раді України. Проект кодексу прийнято Верховною Радою 21 червня 2001р. в другому читанні, а 29 грудня — в цілому. Господарський кодекс України — основоположний законодавчий акт, який забезпечуватиме системне регулювання господарських відносин в нових економічних і геополітичних умовах. Прийняття Кодексу і введення його в дію буде сприяти реформуванню і піднесенню на якісно новий рівень організацію всієї господарської роботи в економіці України.

У складі Робочої групи Верховної Ради України з опрацювання та підготовки нової редакції Цивільного та Господарського кодексів України виконано роботи, пов'язані з їх доробкою за пропозиціями Президента України. Підготовлено нову редакцію Господарського кодексу України для розгляду на черговій сесії Верховної Ради України. Визначено напрями (методологічні засади) гармонізації кодексів та інших основоположних законів, що регламентують різні аспекти економічних відносин (акад. НАН України В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменський).

Макроекономічні аспекти економічного зростання та забезпечення високої конкурентоспроможності національної економіки

В Інституті економічного прогнозування НАН України всебічно досліджено проблеми інституційного забезпечення розвитку корпоративного сектора в економіці України, концептуально-методологічні питання зниження ресурсоємності національного виробництва, розвитку конкуренції на етапі ринкових трансформацій, конкурентної політики як фактору економічного зростання, формування промислово-фінансових груп в сучасних умовах.

Досліджено ефективність функціонування корпоративних структур, питання удосконалення правових і функціональних засад діяльності акціонерних товариств, стан розвитку малого підприємництва, чинники деформації приватизаційних процесів в економіці України. В результаті досліджень розроблено "Концепцію розвитку кооперативного руху в Україні", на основі якої видано відповідний Указ Президента України.

Визначено вплив організаційно-структурних трансформацій на кінцеві результати роботи корпорацій, вартості капіталу, ефективно вирішення проблем розвитку їх ділової активності та конкурентоспроможності; визначено передумови і мотиви здійснення організаційних перетворень корпоративних структур; проаналізовано нормативно-правову базу розвитку малого і середнього бізнесу в Україні; узагальнено світовий досвід інтеграційних зв'язків суб'єктів малого і середнього бізнесу та корпорацій (чл.-кор. НАН України В.І. Голіков).

Отримані нові наукові висновки та узагальнення, які дозволили сформулювати концепцію розвитку системи національних заощаджень України, їх фінансових джерел та механізмів конвертації в інвестиції, фонд нагромадження валового внутрішнього продукту як головної передумови економічного зростання. Теоретичний аналіз заощаджень, як економічної категорії, аналіз їх реального стану та кількісну оцінку зроблено вперше в українській економічній науці. Статистична база досліджень цілком

ґрунтується на національних рахунках України. Зроблено нові висновки щодо взаємозв'язку доходів та заощаджень, тенденції зміни інституційних пропорцій заощаджень, що свідчать про суттєве падіння частки нефінансових та фінансових корпорацій.

Розроблена концепція державного регулювання економіки України, в якій досліджена структура відтворювальних пропорцій в економіці України і сформульовані пропозиції по її оптимізації, проаналізовані відтворювальні процеси в економіці України, визначені міжгалузеві проблеми формування доходу та диспропорції в податковому навантаженні на різні сфери економіки на базі даних міжгалузевого балансу і запропоновані шляхи його оптимізації (Б.Є. Кваснюк).

Розроблені теоретичні і методичні аспекти оцінки та прогнозування впливу сфери послуг на темпи ВВП та конкурентоспроможність економіки України. Оцінені середньострокові перспективи розвитку реального сектору економіки України, виходячи із взаємовпливу на темпи росту реального ВВП інфляції, індексу реалізації реформ, безробіття та зайнятості, поживлення сукупного попиту, інвестиційної діяльності, відкритості зовнішньої торгівлі, накопичення внутрішніх заощаджень, впровадження інновацій, динаміки платоспроможного попиту. Розраховані планові видатки бюджету на основі реального прогнозу доходів бюджету та оптимального розміру дефіциту бюджету, виходячи з основних завдань стабільного економічного зростання у середньостроковій перспективі і безпечної тенденції стану державного боргу.

Здійснено модифікацію і розширення методичного інструментарію для узгодження оцінки основних макропоказників відповідно до альтернативних варіантів стабільного економічного розвитку на середньострокову перспективу. Здійснена оцінка середньострокових перспектив стабільного розвитку економіки України та розроблені складові економічної політики, яка спрямована на забезпечення підвищення темпів економічного зростання на період до 2006р. Обґрунтовані основні економічні ризики прогнозного періоду. Удосконалений інструментарій для визначення цінових та структурних диспропорцій за складовими ВВП та галузевою структурою промислового виробництва на основі використання міжгалузевого балансу та методу факторного аналізу, оцінки впливу зміни цін на структурні показники виробництва ВВП (акад. НАН України В.М. Геєць).

В Інституті економіко-правових досліджень НАН України досліджені сучасні тенденції регулювання господарської діяльності в змішаній економіці, розкрита згубність доктрини невтручання держави в сферу економіки. Обґрунтовано висновки про те, що для формування в Україні розвинутої змішаної економіки, що функціонує ефективно, потрібна цілісна система регламентації всієї сфери господарських відносин, яка оптимально поєднує активне державне регулювання з ринково-конкурентним механізмом. Показано, що в складній економічній ситуації, яка склалася, коли в найбільшій мірі проявляються ознаки дестабілізації, провідна роль повинна належати стимулюючій функції господарського законодавства (акад. НАН України В.К. Мамутов, чл.-кор. АПрН України Г.Л. Знаменський).

В Міжнародному науково-навчальному центрі інформаційних технологій та систем НАН України і Міносвіти і науки України на основі динамічних макроекономічних моделей прогнозування економічного розвитку України розроблена оригінальна інформаційна технологія моделювання взаємопов'язаних макроекономічних процесів, сценарій можливого розвитку України та здійснені прогностичні розрахунки макроекономічних показників на 2000 рік і прогностичні розрахунки соціально-економічного розвитку України до 2010 р.

Розроблена технологія моделювання економікою розвитку України на макrorівні за різними можливими сценаріями, що дає можливість вивчити наслідки тих або інших економічних чи соціальних рішень. Технологія базується на впровадженні комплексу взаємопов'язаних макроекономічних моделей, що дозволяє врахувати вплив на економіку України змін таких чинників: величина імпорту енергоносіїв; частка інвестицій у реальному ВВП; структура і витрати зведеного бюджету; рівень основних відсоткових ставок; рівень інфляції; курсу гривні до долара США (акад. НАН України О.О. Бакаєв).

В Міжнародному науково-навчальному центрі інформаційних технологій та систем ЮНЕСКО/МПП НАН України та Міносвіти і науки України розроблена методологія побудови комплексу моделей прогнозування соціально — економічного розвитку України (серія моделей УКРМАКРО), яка враховує вплив головних макроекономічних чинників на розвиток економіки України та дає можливість отримувати прогнози, що відображають варіанти розвитку. Побудована модель економічного кругообігу національної економіки для дослідження відтворювальних процесів зовнішньоекономічної рівноваги, що розширює аналітичні можливості моніторингу та аналізу рівноваги бюджету України.

Проведено формалізований опис економічного кругообігу доходів в національній економіці, в інституційних та галузевих складових. В рамках зведених національних рахунків України розроблена агрегована модель національних рахунків у формі орієнтованого графа, консолідованих рахунків та в матричній формі, на основі якої розроблено комплекс моделей аналізу та підтримки розвитку бюджетів інституційних секторів на основі методології системи національних рахунків ООН. Здійснено комплексний аналіз та розроблені стратегії відтворення доходів національної економіки та окремих її складових. Розроблено методичку оцінки рівня тіньової економічної діяльності, яка базується на порівнянні темпів росту ВВП і споживання електроенергії і може бути застосована при прогнозуванні ВВП і частки до нього тіньової економічної діяльності (акад. НАН України О.О. Бакаєв).

В Інституті економіки НАН України розроблено методологічні принципи системного аналізу структури виробництва в умовах ринку та визначені показники і методи виміру структурних зрушень. Досліджено конкурентні композиції господарювання, виявлено фактори вразливості національної промисловості, запропоновано нову парадигму структурного реформування виробництва й економічного зростання. Встановлено, що структурна інтенсивність за 90-ті роки має велику амплітуду коливань, виробництво розвивається вкрай нестійко, а відтворювальна структура блокує економічне

зростання. Досліджено структурні зміни у промисловості та визначені напрямки структурної перебудови промислового виробництва в Україні на перспективний період. Визначено, що в найближчій перспективі стале зростання виробництва можливе при нарощуванні обсягів виробництва продукції технічно і технологічно оновлених переробних галузей, становленні нової промислової інфраструктури, поступовому зниженні питомої ваги сировинних галузей і суттєвому послабленні експорту первинних ресурсів.

Розроблено методичні засади, визначено фактори збалансованого розвитку промислового комплексу, встановлено причини порушення такого розвитку; досліджено закономірності економічної динаміки й виявлено об'єктивні протиріччя в системі "стабілізація-динаміка"; розроблена парадигма нової промислової політики інноваційної орієнтації. Розроблені концептуальні положення й модель розвитку національного господарства на довгостроковий період. Встановлено провідну роль і потенційні можливості державного регулювання відтворювальних процесів у промисловості. Досліджено закономірності розвитку паливно-енергетичного комплексу; показано, що прийнята модель розвитку ПЕК України не відповідає сучасним вимогам енергетичної і економічної безпеки; доведено необхідність пріоритетного розвитку вугільної промисловості; встановлено, що потенціал енергетичної галузі є вихідною основою для стратегічного планування розвитку національної економіки та її галузевої структури (акад. НАН України О.М. Алимов).

В Науково — дослідному інституті економічного розвитку Київського національного економічного університету проводились дослідження проблем створення методології фінансово-економічного контролю і аудиту адміністративної діяльності, вдосконалення державного регулювання фондового ринку, забезпечення законності, результативності і ефективності використання бюджетних коштів.

Проведено моніторинг соціально-економічної ситуації України в 2001р. Зроблено оцінку результативності економічних реформ в Україні. Здійснена оцінка втрат України за рахунок спаду виробництва в 1991- 2000 рр.

Виконані дослідження проблеми оцінки економіко-правового обґрунтування загальних обсягів державного боргу України та розроблені пропозиції по забезпеченню ефективного контролю за управлінням борговими зобов'язаннями держави (чл.-кор. НАН України В.М. Бородюк).

В Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка основна увага була приділена дослідженню проблем постіндустріального суспільства, його теорії і практиці та їх значенню для України. За своїми масштабами та глибиною стадія постіндустріального розвитку — це по суті революційні зміни, які не мають собі рівних в історії людства. Для постіндустріальної стадії пануючими є інформаційно — інтелектуальні технології, які не лише забезпечують високу ефективність, але й докорінно змінюють умови економічного розвитку.

Розроблена актуальна проблема постіндустріальної економіки та її значення для України, велика увага приділена проблемі інтелектуального капіталу,

його сутності, формам та закономірностям розвитку (акад. НАН України А.А. Чухно).

В Інституті проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України надано оцінку щодо макроекономічної динаміки і трансформації відкритої економіки України; розглянуто проблеми конкурентоспроможності стратегічної продукції промисловості, агропромислового комплексу і зовнішньої торгівлі. Досліджено перспективи створення комунікаційного каркасу держави і труднощі реалізації проектів європейських транспортних коридорів; розроблено геоекономічний прогноз, котрий враховує особливості геополітичного становища України, висвітлено проблеми європейської інтеграції, місце України в Східній Європі і перспективи розвитку чорноморського економічного співробітництва (акад. НАН України Б.В. Буркинський, В.О. Дергачов)

Інноваційна, інвестиційна, науково-технічна, промислова політика та поживлення національного ринку

В Інституті економіки НАН України визначено, що в найближчій перспективі стале зростання виробництва та його конкурентоспроможність можливі при нарощуванні обсягів виробництва продукції технічно і технологічно оновлених переробних галузей, становленні нової промислової і ринкової інфраструктури, поступовому зниженні питомої ваги сировинних галузей і суттєвому послабленні залежності від експорту первинних ресурсів. Під впливом науково-технічного прогресу і необхідності реалізації потреб у нових, більш удосконалених засобах виробництва і предметах праці відбуваються мікроструктурні зміни, що накопичуються внаслідок міжгалузевих зв'язків, трансформують структуру економіки. Оновлений і накопичений виробничий потенціал сприяє переходу економіки в інший, якісно новий стан.

Досліджено і визначено сутність "збалансованого виробництва" як економічної категорії, обґрунтовано концептуальні положення стосовно подолання дестабілізаційних процесів і формування збалансованого розвитку виробництва. Доведена необхідність створення і започатковано розробку нової концепції відтворення продукції з урахуванням збалансованості попиту і пропозиції, що дозволить забезпечити рух системи "виробництво — ринок" до рівноважного і стійкого стану (акад. НАН України О.М. Алимов)

Проаналізовано вплив економічної кризи на техніко-економічні показники розвитку науки в Україні, умови формування конкурентних відносин в інноваційній сфері, проаналізовані фінансові джерела забезпечення інноваційної діяльності в Україні та досліджені особливості процесів розвитку інноваційної інфраструктури.

Досліджено структурні зміни в пострадянській економіці України з точки зору їх відповідності інноваційній парадигмі сучасного розвитку світової економіки. Зокрема, за власною методикою проаналізовані динаміка розвитку науково-технічного потенціалу та тенденції інноваційного процесу в умовах реформування української економіки, визначені причини кризи в

науці і науково-технічній діяльності, що призводять до подальшого науково-технічного відставання України від індустріально розвинутих країн.

Проаналізовані структурні зміни в пострадянській економіці України з точки зору їх відповідності інноваційній парадигмі сучасного розвитку світової економіки, зокрема: проаналізовано інноваційну активність підприємств та інноваційний клімат в державі впродовж 1991-2000 рр., коли сфера НДДКР мала статус "відкладеного пріоритету", що спричинило поглиблення кризи в ній і розвиток негативних якісних перетворень, які характеризуються виродженням науково-технічного потенціалу.

Велися дослідження з теоретичних питань розвитку економіки інноваційного типу, виявлено детермінанти такого розвитку, визначено умови комерціалізації результатів наукової і науково-технічної діяльності, розроблено методичні основи встановлення інноваційних пріоритетів. Проаналізовано інноваційний клімат в Україні. Доведено, що інноваційна діяльність як основний фактор підвищення конкурентоспроможності економіки та соціально-економічного прогресу вимагає узгодженого вирішення державою завдань формування технологічної, інституціональної та організаційної структур, що створюватиме основу нового технологічного укладу й передумови модернізації вітчизняної економіки (чл.-кор. НАН України Л.К. Безчасний).

Проаналізовано процеси відтворення основних фондів економіки України та виявлено основні чинники, що гальмують їх. Розроблено концепцію інвестиційної політики України. Досліджено джерела формування та механізми збільшення інвестиційних ресурсів як держави в цілому, так і окремих підприємств. Визначено напрями розширення можливостей фінансових інституцій щодо збільшення інвестування реального сектора.

На основі аналізу відтворення основних і оборотних фондів у період призупинення спаду і початку економічного зростання (1999-2000 рр.), виявлено, що при загальній достатній нормі валового нагромадження продовжується зменшення ("проїдання") основних фондів сільського господарства, зменшується частка грошових коштів у структурі оборотних коштів і зростає частка дебіторської заборгованості внаслідок масових неплатежів, що є рівнозначним зменшенню загального обсягу оборотних коштів. Показано, що у валовому нагромадженні основних фондів надто високою є частка витрат на капітальний ремонт у зв'язку з чим заміна зношених і застарілих засобів праці новими, ефективнішими, не відбувається у достатніх для якісного технологічного оновлення обсягах.

Проаналізовано основні кількісні та якісні показники національної економіки, в тому числі промисловості, за 2000-2002 рр. Виявлено тенденції відтворювального процесу і визначено їх чинники. Розроблено наукові рекомендації щодо умов інвестиційного забезпечення економічного зростання (чл.-кор. НАН України М.С. Герасимчук).

В Інституті економічного прогнозування НАН України розроблено методологічні підходи щодо економічної оцінки технологічних змін у народному господарстві України, визначено критерій соціально-економічної

експертизи проектів державних науково-технічних програм, здійснено аналіз структурних аспектів технологічних змін з виділенням найбільш прогресивних напрямків Також розроблено принцип та методи формування інформаційного банку статистичних даних для економічного моніторингу структурних технологічних змін промисловості України та прогнозування їх впливу на основні макроекономічні параметри розвитку (Ю.М. Бажал).

Визначена теоретична сутність інституціоналізму як економічної думки (течії), яка стверджує не лише необхідність інституційного забезпечення прав власності у всебічному осягненні майнових відносин, а й необхідність випереджаючих правових, культурних заходів щодо забезпечення соціально-структурно-функціональних перетворень. Корпоративне управління представлене як ієрархічна, багаторівнева організація, характерною рисою якої є відокремлення функції управління від власності та наявності, поряд з адміністративними відносинами, розвинутих ділових контрактних і соціальних партнерських стосунків (чл.-кор. НАН України В.І. Голіков).

В Харківському відділенні Інституту економіки НАН України досліджувалися тенденції формування і розвитку ринку інвестицій, спрямованих на використання інноваційного потенціалу при здійсненні структурних перетворень виробництва у машинобудуванні. Визначені особливості інвестиційних процесів в машинобудуванні. Розроблено теоретичні положення та методичні рекомендації щодо підвищення ефективності інвестиційних процесів в Україні (д.е.н. О.М. Золотарьов).

Досліджено економічні проблеми підвищення конкурентоспроможності машинобудівного виробництва в Україні; визначено якісні та кількісні показники, що комплексно характеризують конкурентоспроможність різних об'єктів, а саме: різних видів продукції машинобудування, окремих господарських структур, а також в цілому машинобудівного виробництва як однієї з найважливіших галузей промисловості України. Крім того, виявлено закономірності та тенденції динаміки показників конкурентоспроможності машинобудівного виробництва в Україні в розрізі підгалузей машинобудування і видів виробництв. Визначено роль організаційних чинників зростання конкурентоспроможності машинобудівного виробництва, що дозволяє намітити шляхи забезпечення конкурентоспроможності підприємств машинобудівного комплексу України у перехідний період.

Розроблені теоретичні положення та науково-практичні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності машинобудівного виробництва в Україні на основі зростання рівня інтенсифікації інвестиційної та інноваційної діяльності у господарських структурах машинобудівного профілю. Зазначені наукові результати можуть бути використані для подальшої розробки фундаментальних та прикладних досліджень з проблем підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників.

Розроблені рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності господарських структур вітчизняного машинобудівного комплексу на базі впровадження стратегічного програмування розвитку індустріально розвинутих регіонів України, та здійснення комплексних заходів, що

спрямовані на технологічну модернізацію і структурну перебудову машинобудівного виробництва, активізацію та інтенсифікацію інвестиційної та інноваційної діяльності, посилення ролі державного регулювання інноваційного оновлення та структурної перебудови виробничої та збутової сфери машинобудівних підприємств, розвитку конкурентного середовища на внутрішньому ринку машинобудівної продукції (д.е.н., проф. А.М. Золотарьов, І.М. Волик).

В Інституті економіки промисловості НАН України розроблено методичні положення щодо аналізу і прогнозування результатів виробничої і фінансової діяльності підприємств, об'єднань, регіону з метою виявлення та використання резервів їх виробничого потенціалу, а також щодо управління фінансовою діяльністю підприємств в умовах ринкових відносин з метою прогнозування та запобігання можливому банкрутству. Розроблено методичні рекомендації з проведення економічного аналізу і оцінки господарської діяльності підприємств та об'єднань України з використанням системи матричних балансів, що дає змогу визначити структуру якості активів і достатність джерел їх фінансування, оцінити фінансову усталеність і платоспроможність, динаміку рівня фінансового стану для встановлення параметрів наближення до порога неплатоспроможності підприємства і обґрунтувати ефективні засоби щодо подання негативних явищ на перспективу (акад. НАН України М.Г. Чумаченко, акад. НАН України О.І. Амоша).

Розроблено основні напрями стратегії конверсії підприємств ВПК України та наукові основи вирішення питання реформування ВПК в умовах конверсії; проведено аналіз результативності технологічного оновлення виробництва на підприємствах ВПК в 1991-1998 рр.; обґрунтовано об'єктивну необхідність та економічні можливості трансферу зарубіжних технологій.

Розроблено концепцію регіональної промислової політики з визначенням основних напрямів на середньострокову перспективу. Запропоновано методи її формування і реалізації. Досліджено особливості розвитку промислових комплексів регіонів, економічні основи їх формування і розвитку. Обґрунтовано першочергове завдання розвитку промислових комплексів, яке пов'язане з необхідністю усунення існуючих диспропорцій, залучення основної частки наявного потенціалу виробництва товарів тривалого користування, легкої промисловості, продовольства. Досліджено системи управління промисловістю в регіонах і запропоновано шляхи їх удосконалення (акад. НАН України М.Г. Чумаченко).

Розроблено: рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства і методології розробки прогнозів, індикативних планів і програм; графічна модель процесу стратегічного планування; пропозиції щодо удосконалення регулювання процесу і застосування інтеграційного механізму реструктуризації; першочергові пропозиції щодо активізації науково-технологічної та інноваційної діяльності у Донецькій області, зокрема, інноваційної інфраструктури; запропоновано здійснити взаємозалежну систему мір з метою активізації соціально-економічних процесів, пов'язаних зі вступом України до СОТ (акад. НАН України М.Г. Чумаченко, С.М. Качура, А.І. Землянкін).

Обґрунтовано новий механізм взаємовідносин і вдосконалено систему економічного стимулювання учасників інноваційного процесу з використанням ліцензійних угод у вугільній промисловості, системний підхід до реформування вугільної промисловості, сучасну методологію оцінки економічної ефективності науково-технічних заходів та інноваційних програм у вугільній промисловості з урахуванням її специфіки; розроблено пропозиції щодо реорганізації структур управління галуззю в контексті енергетичної стратегії України, пропозиції щодо оцінки заходів з охорони праці та навколишнього середовища (акад. НАН України О.І. Амоша, А.І. Кабанов).

Розроблено та обґрунтовано нові наукові положення щодо стабілізації та розвитку виробничого потенціалу. Визначено першочергові завдання та можливості зростання його ефективності. Обґрунтовано необхідність розвитку національної програми технічного переозброєння та реконструкції виробничого потенціалу, на якій має базуватись інвестиційна політика України. Вироблено науково-методичний підхід до обґрунтування проектних і планових рішень щодо вдосконалення організації та управління виробництвом в базових галузях промисловості.

Розроблено й обґрунтовано нові наукові положення і рекомендації щодо удосконалення управління виробничим потенціалом України та проаналізовано його елементи, шляхи удосконалення методів економіко-математичного моделювання, планування, відтворення і використання основних фондів (чл.-кор. НАН України М.І. Іванов).

Обґрунтовано нові, нетрадиційні методичні підходи щодо нормалізації обігу основного і обігового капіталу, залучення великих позабюджетних коштів. Розроблено економічний механізм мобілізації фінансових ресурсів для оновлення промислового виробництва. Запропоновано практичні заходи щодо активізації банківської системи як джерела інвестиційних ресурсів, рекомендації щодо залучення збережень населення у інвестиційний процес, удосконалення амортизаційної системи. (чл.-кор. НАН України М.І. Іванов, Л.Т. Хижняк).

Розроблено концептуальні положення та конкретні моделі управління виробництвом з урахуванням коливань ринкової економіки та ресурсних можливостей підприємства; методи та моделі формування та оцінки ефективності інноваційних проектів і підвищення рівня фінансової сталості підприємств; науково-методичні рекомендації щодо підготовки та прийняття управлінських рішень на основі функціонування ситуаційних центрів на підприємствах; економіко-математичні моделі та методи планування виробництва з урахуванням ймовірного характеру ринкового попиту (чл.-кор. НАН України М.І. Іванов, Я.Г. Берсуцький).

В Інституті проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України розроблено методичні основи реструктуризації промислових підприємств. Сформульовано методичні положення щодо підвищення ефективності використання корпоративних прав власника держмайна. Обґрунтовано напрями та шляхи трансформації нормативно-правового розвитку та пом'якшення соціальних наслідків структурної перебудови промисловості України.

Розроблено Концепцію регіональної інвестиційної політики та положення стосовно проведення тендерів інвестиційних проектів. В даному положенні обґрунтовано основні принципи, критерії та показники оцінки інвестиційних проектів при проведенні їх конкурсного відбору (акад. НАН України Б.В. Буркинський).

Розроблено наукові засади та змістовне наповнення доктрини морської транспортної політики України. Обґрунтовано теоретичні засади та розроблено наукові рекомендації щодо використання потенціалу портово-промислових комплексів України в розвитку транзитних вантажоперевезень, які розкривають і посилюють основні геоелекономічні чинники зростання вантажопотокової бази (акад. НАН України Б.В. Буркинський, М.І. Котлубай).

Агропромислова, регіональна, екологічна політика та ресурсозбереження

В Інституті економіки НАН України детально розглянути питання реструктуризації сільськогосподарських підприємств шляхом створення нових форм власності і господарювання, адаптованих до ринкових умов, подолання фінансової кризи ВПК, забезпечення цінового паритету і стабілізації доходів виробників продовольства, розвитку кооперативного руху в агросфері шляхом об'єднання приватних власників. Також досліджені проблеми активізації інвестиційної діяльності в продовольчому комплексі, пошуку не бюджетних джерел інвестицій, стимулювання зовнішньоекономічної діяльності АПК та інтеграції переробної промисловості і її сировинної бази.

Досліджено причини сучасної аграрної кризи і обґрунтовано заходи щодо її подолання. З позицій світового досвіду аналізувалися результати виконання Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора України" та з'ясовано можливі напрямки подальшого удосконалення створеної в результаті виконання указу організаційної структури аграрного сектора (акад. НАН України О.М. Онищенко).

Розроблені рекомендації щодо легітимації землеволодіння і землекористування нових господарських структур, методів їх заставного кредитування, побудови відносин оренди майна, землі. Визначені напрямки зміни інвестиційних пріоритетів активізації інвестиційної діяльності у сільському господарстві за різними джерелами інвестування: довгостроковому кредитуванню, амортизаційній політиці, залученню прямих інвестицій. Запропонована система показників вимірювання сталості агропродовольчої системи в різних аспектах, що дає можливість оцінити рівень сталості, його динаміку і закономірності. Розроблені рекомендації з підвищення сталості виробництва і ринку продовольства.

Розроблено напрями удосконалення інноваційного забезпечення розвитку сільського господарства на основі поліпшення галузевої, технологічної та відтворювальної структури інвестицій. Обґрунтована необхідність змін пріоритетів у політиці ціноутворення в АПК у бік підвищення продовольчої доступності з одночасним зниженням частки витрат на продовольство в

сімейних бюджетах населення. Розкрито позитивне економічне і соціальне значення розширення виробництва господарств населення, досліджено факторіальну обумовленість вищої продуктивності і ефективності цих господарств порівняно з сільгосп підприємствами. Досліджено агропродовольчу систему з позиції сталого розвитку, запропоновано механізм державного сприяння підвищенню її стабільності (акад. НАН України О.М. Онищенко, чл.-кор. УААН Б.Й. Пасхавер).

В Інституті економіко-правових досліджень НАН України розроблено концептуальні основи управління регіоном як цілісною системою, що має окремий потенціал розвитку. Обґрунтовано поняття регіональності інфраструктури. Визначені напрямки реструктуризації господарського комплексу промислового регіону, розглянута роль зовнішньоекономічних зв'язків та значення інфраструктури підприємства і бізнесу в регіональному розвитку. Запропоновані шляхи вдосконалення правового забезпечення управління інфраструктурою регіону (акад. НАН України В.К. Мамутов, В.В. Фінагін).

Узагальнено зарубіжний та вітчизняний досвід організаційно-економічних методів управління великим регіоном в умовах раціонального поєднання ринкового і державного регулювання економіки, шляхом підготовки його нормативно-правового забезпечення. Розроблено концептуальні основи управління регіоном як цілісною системою, яка володіє окремим потенціалом розвитку. Обґрунтовано поняття регіональності інфраструктури. Визначені напрямки реструктуризації господарського комплексу промислового регіону. Розглянута роль зовнішньоекономічних зв'язків та значення інфраструктури підприємництва і бізнесу в регіональному розвитку. Запропоновані шляхи вдосконалення правового забезпечення управління інфраструктурою регіону (акад. НАН України В.К. Мамутов).

У Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України визначено методологічні принципи сталого розвитку України і її регіонів в ринковому середовищі. Розроблено методичні підходи до еколого-економічної оцінки природних ресурсів територій, сформульовано принципово нові підходи до визначення еколого-економічних пріоритетів у сфері використання природних ресурсів та їх впливу на економічне і соціальне становище країни. Проведена загальна оцінка економічної кон'юнктури та характеру змін соціально-економічних процесів.

Розроблено методологію і методику еколого-економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу регіонів України за основними складовими; наукові основи і система оцінки національного капіталу; основні напрямки промислової і аграрної політики, екологізації виробничої і невиробничої діяльності в рамках стратегії сталого розвитку. Досліджені проблеми впровадження природозберігаючої економіки та всебічної екологізації господарської діяльності. Здійснена оцінка асиміляційного потенціалу навколишнього середовища з метою визначення критично допустимого навантаження на довкілля.

Розроблені наукові основи структуризації виробничо-територіальних промислових і агропромислових комплексів та інших територіально-

господарських елементів, визначено коефіцієнти концентрації продуктивних сил у кожному з регіонів України, розроблено прогноз зрушень в територіальній організації продуктивних сил держави та її регіонів за різними сценаріями розвитку.

Визначені основні параметри розвитку і можливості структурної трансформації галузей економіки на 2002-2005 рр.; формування територіально-галузевих пропорцій трудових ресурсів, зайнятості та ринку праці на 2002-2005 рр.; параметри розвитку галузей соціальної сфери в період структурних трансформацій у 2002-2005 рр. Сформульовані пріоритети структурних трансформацій в харчовій і переробній промисловості України; визначена довгострокова стратегія досягнення сталого розвитку харчової промисловості України з використанням переваг та можливостей геополітичного розташування регіонів України. Розроблені варіанти економічних трансформацій в секторальному розрізі: перший — інерційний розвиток, другий — вступ до СОТ, третій — розширення співробітництва з країнами СНД (чл.-кор. НАН України С.І. Дорогунцов, чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишин).

Виявлено нові тенденції розселення в Україні за 1991-2000 рр., а саме: посилення взаємопов'язаного розвитку міських та сільських поселень та формування територіальних систем розселення; трансформація існуючих та відродження історичних форм територіальної організації розселення (хутори тощо) зменшення демографічного та соціально-економічного потенціалів більшості поселень; скорочення людності більшості міст — промислових центрів; значне зниження їх функціональної активності в результаті втрати потенціалу; посилення стагнації переважної частини малих міст; поглиблення диспропорцій виробничої та соціально-демографічної структур міського розселення (чл.-кор. НАН України С.І.Дорогунцов, акад. УААН П.П. Борщевський).

В Інституті регіональних досліджень НАН України розроблена концепція формування сучасної регіональної політики України в умовах ринкових трансформацій та забезпечення цілісності та унітарності держави. Застосовано кібернетичний підхід до вивчення регіональних соціально-економічних систем. Вперше застосовані екогенологічні засади у конструюванні регіональної політики. Врахування ролі людського фактора в регіональній політиці конкретизовано у дослідженні системи зайнятості, формування ринку праці, зовнішньої міграції. Висвітлено особливості входження освітнього комплексу регіону в систему ринкових відносин та закономірності змін в регіональній освітній політиці. Досліджено соціальне становище інтелігенції, виявлено позитивні і негативні чинники формування її розумового, творчого та громадського потенціалу. З'ясована суть, конкретизовано компоненти регіональної соціальної політики, розкриті механізми її реалізації. Визначено роль і місце наукового комплексу у вирішенні соціально-економічних проблем держави на регіональному рівні (акад. НАН України М.І. Долішній).

Визначено пропорції та пріоритети розвитку інфраструктурних ланок прикордонного регіону, за умови наявності та ефективного функціонування яких можливо підвищити рейтинг інвестиційної привабливості регіонів та розширити транскордонне співробітництво. Розроблено рекомендації щодо

вдосконалення та збалансування функціонування усіх інфраструктурних ланок, що дасть можливість сформувати регіональну виробничу структуру з адекватним використанням регіонального природно-ресурсного потенціалу (акад. НАН України М.І. Долішній, П.Ю. Беленький).

Обґрунтовано теоретичні засади концепції механізму реалізації регіональної соціально-економічної політики; узагальнено вітчизняний та зарубіжний досвід функціонування існуючого механізму державного регулювання регіональним розвитком та діяльності суб'єктів місцевого самоврядування. Ретельно досліджено механізми регулювання регіональних ринків праці, реалізації регіональної соціальної політики, активізації розвитку аграрно-промислового комплексу регіону та поживлення транскордонної співпраці регіонів.

Розроблено методичку розподілу бюджетних ресурсів, що формуються на регіональному рівні між бюджетами усіх рівнів. Запропоновані методичні підходи до вдосконалення розробки балансу трудових ресурсів та побудови територіально-галузевих схем створення і збереження робочих місць при формуванні програми зайнятості населення регіону.

Обґрунтовано напрями ефективного формування регіональної структури АПК в умовах ринкових відносин. Досліджено розвиток транскордонного співробітництва в країнах Західної і Центральної Європи, а також місце і роль прикордонної регіональної політики в системі державної регіональної політики з огляду на можливості використання досвіду в Україні. Розроблено підходи до вивчення та класифікації процесів транскордонного співробітництва, як складової концепції прикордонної регіональної політики, обґрунтовано необхідність розроблення в Україні відповідної нормативно-правової бази (акад. НАН України М.І. Долішній).

В Інституті економіки промисловості НАН України обґрунтовано теоретичні, методичні підходи і практичні рекомендації стосовно розвитку шахтарських поселень в районах закриття шахт з урахуванням таких соціально-економічних чинників, як соціально-демографічний склад населення, структура зайнятості і потреби в трудових ресурсах, професійний склад працездатного населення, місцеві ініціативи та інші (акад. НАН України О.І. Амоша).

Доведено доцільність застосування наукової концепції фіскального федералізму при побудові системи місцевих фінансів в унітарних державах. Обґрунтовано спеціальні принципи місцевого оподаткування та розроблено пропозиції щодо розподілу податкових повноважень між різними рівнями влади та реформування системи місцевих податків і зборів. Доведено особливу роль місцевих суспільних позик у вирішенні проблем територіального розвитку. Розроблено комплекс взаємопов'язаних заходів щодо розвитку регіонального ринку цінних паперів та економіко-математичну модель механізму фінансового забезпечення місцевого самоврядування (акад. НАН України О.І. Амоша, В.П.Вишневецький).

В Інституті проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України розроблено методологічні, методичні та прикладні основи трансформації економічних інструментів регулювання морського

природокористування в контексті інтегрованого управління використанням природно-ресурсного потенціалу та охороною навколишнього середовища в морському акваторіально-територіальному просторі України.

Сформульовано методичні принципи формування комплексного економіко-екологічного механізму регулювання морської господарської діяльності в морських акваторіях та береговій зоні України (акад. НАН України Б.В. Буркинський).

В Ужгородському державному університеті обґрунтовано пріоритетність розвитку таких галузей економіки Закарпаття, як лісовий комплекс, рекреація, сектор домашніх господарств. Запропоновано шляхи і методи розв'язання проблеми зайнятості як однієї з найскладніших соціальних проблем регіону.

Проведено комплексний аналіз локальних сільських ринків праці Закарпатської області, що дало змогу виявити значні просторові відмінності демовіттворення сільського населення, фактори диференціації доходів і рівня життя, причини безробіття, різну ступінь готовності до сприйняття інституціональних та структурних перетворень економічно активного населення. Дано рекомендації щодо стимулювання універсалізації зайнятості сільського населення та необхідності гнучкого поєднання різних видів трудової діяльності як об'єктивної умови продуктивної зайнятості в умовах обмеженості економічних ресурсів (чл.-кор. НАН України В.П. Мікловда).

Дослідження наукових аспектів світоцивілізаційних процесів і зовнішньої політики України з огляду на глобальне конкурентне середовище

В Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України зроблено висновок, що слід критично ставитися до нині декларованої тези, згідно з якою типологізація країн за ознакою конфронтаційності втратила свій сенс, і виходити з того, що заідеологізованість параметрів класифікації країн за приналежністю, зокрема, до цивілізаційних світів, все ще зберігається, хоча і видозмінюється, а країни світу і досі поділені на першовартісні та меншовартісні, і Україні, на жаль, відводиться місце серед тих, що покликані обслуговувати світовий економічний комплекс.

Досліджено проблему типологізації соціумів на засадах мотиваційно-ціннісних та цивілізаційно-поведінкових аспектів розвитку сучасних суспільств в умовах глобалізації. Зроблено висновок, що головною небезпекою майбутньої цивілізації є глобалізація ринкових відносин та пріоритету матеріального інтересу на всіх рівнях світової спільноти. Проаналізовані орієнталістські та постхристиянські базові чинники розвитку цивілізацій, що дало підстави стверджувати, що в сучасному світі виникає новий тип автаркії — структурної замкненості.

Розроблено концептуальні засади переходу від політики виживання та інерційної моделі відтворення до стратегії інноваційного тобто якісного зростання. Обґрунтована необхідність — через фактичну демонетизацію і вкрай слабку капіталізацію — використання гнучких технологій, таких що відрізняються від загальноприйнятих монетарних та інституційних

стандартів, придатних, здебільшого, для країн стабільного добробуту. В процесі аналізу варіантів світової практики розкрито витoki слабкості і неефективності регулятивної, а також й управлінської системи в Україні. Розроблена теоретична модель сучасного світу як поліцентричної міжцивілізаційної конфігурації і таким чином продовжена та розвинена традиція історико-культурного (цивілізаційного) погляду на міжнародні відносини, ґрунтована на ідеях духовно-релігійного синтезу, етнічної спорідненості та макроструктурної формаційності.

Обґрунтовано ідеї, методологію і зміст у дослідженні світових цивілізацій на шляху їх активної взаємодії, як джерело і прискорювач цивілізаційного ренесансу раніше затухаючих цивілізацій, у тому числі ідея цивілізаційної решітки як феномену, що пояснює відмінності в реагуванні певних цивілізацій на інші світи. Сформульовані базові положення напрямку цивілізаційної політології, проведений цивілізаційний аналіз глобалізації, пов'язаний з вивченням зворотньої хвилі східної неоархаїки, систематизовані форми та тенденції розвитку найбільш розвинених систем соціального захисту та виділені ті елементи, які можуть бути впроваджені в Україні (акад. НАН України Ю.М. Пахомов).

Дослідженнями доведено, що глобалізація процесів розвитку поряд з позитивними зрушеннями в різних сферах має і негативні наслідки. Подолання цих наслідків лежить в площині антикризових стратегій, розробка яких неможлива без урахування новітніх глобальних тенденцій, суперечностей та імперативів. Сучасна тенденція глобалізації економіки потребує від регіональних і локальних економік гармонізації та синхронізації їхніх національних стратегій з глобальними процесами, орієнтації на передові країни світу.

Практично вперше у вітчизняній політології зроблено спробу розробки методологічних основ створення міжнародних та національних антикризових стратегій розвитку в умовах глобалізації. Обґрунтовано теоретичні та методологічні засади аналізу проблем сучасної глобалістики та глобалізації, які дозволяють аналізувати глобальні системні ефекти, здійснено оцінку стану і перспектив процесів озброєнь і роззброєння (насамперед ядерного) в контексті глобалізації. Встановлено суттєві риси глобалізації світової воєнної промисловості, проведено узагальнення та аналіз результатів конверсії в Україні та визначено її місце і роль в світовому воєнно-технічному співробітництві. Охарактеризовано нові риси глобального довкілля, що формується під впливом глобалізації та міжнародний досвід антикризового стратегування і його корисність для використання в умовах України. На концептуальному і реально-функціональному рівнях виявлено нові тенденції, суперечності, загрози та закономірності формування глобальної економіки. Досліджені стратегічні альтернативи поведінки нації держави в умовах глобалізації розвитку. Здійснено аналіз проблем і механізмів взаємозв'язку економічної, соціальної та екологічної безпеки; запропонована система механізмів щодо узгодження економічних стратегій розвитку з соціальними і екологічними стратегіями як на національному так і на глобальному рівнях.

Завершено формування української академічної наукової школи глобалістики, її методології, розкрито нові закони і закономірності

глобалізації та глобальної інтеграції. Вперше в системі НАН України проведені фундаментальні дослідження економічної системи корпоративного глобалізму, представлена концепція силового глобалізму як ультрамодерного імперіалізму, досліджено проблеми конкурентоспроможності національних економік в умовах глобальної корпоратизації (чл.-кор. НАН України О.Г. Білорус).

Історія, філософія та право

Установами Відділення історії, філософії та права НАН України протягом звітного періоду здійснено фундаментальні дослідження актуальних проблем соціально-економічного, політичного, культурного та етнонаціонального розвитку сучасного українського суспільства, ролі і значення історичних традицій, питань формування якісно нової політичної культури, громадянського суспільства, перспектив розвитку взаємовигідних відносин України з зарубіжними країнами. Велика увага приділялася підготовці узагальнюючих комплексних наукових праць, розробці прогнозів та обґрунтованих пропозицій щодо забезпечення стабілізації українського суспільства, подолання у ньому соціальної напруги і політичного протистояння, нейтралізації джерел міжетнічних, міжконфесійних та міжрегіональних конфліктів.

Право та політичні науки

Дослідження з широкого кола правознавчих проблем здійснювалися протягом звітного періоду Інститутом держави і права ім. В.М.Корецького НАН України — провідною установою академічної правової науки в Україні — під керівництвом акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. Інститут відомий своїм значним теоретичним і практичним внеском у вирішення проблем розбудови української державності, законотворчості, а також визнаними в Україні і за її межами науковими школами в галузі екологічного права (акад. НАН України Ю.С.Шемшученко) та аграрного права (чл.-кор. НАН України В.І.Семчик).

Провідним в Україні центром досліджень в галузі політології є створений у роки незалежності Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, керований акад. НАН України, народним депутатом України І.Ф.Курасом.

Пріоритетними напрямками фундаментальних досліджень Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України є: проблеми державотворення в Україні: теорія, історія, практика; теоретичні і прикладні проблеми розвитку правової системи України; теоретичні проблеми реалізації Конституції України; вивчення місця України в системі сучасного міжнародного правопорядку: теорія і практика; а також підготовка до видання "Юридичної енциклопедії" у 6-ти томах.

В результаті вивчення нових джерел з історії держави і права України та аналізу сучасної історико-юридичної літератури, колективом під керівництвом д.ю.н. І.Б.Усенка створено цілісну концепцію розвитку

української державності і права, яка відповідає сучасному стану вітчизняної суспільствознавчої науки. Підготовлено до видання колективну монографію "Теоретико-методологічні проблеми історії української державності та права", а також збірку документів з історії української державності ХУІ-ХУІІІ ст.

Протягом звітнього періоду на основі дослідження проблем теорії і практики конституційно-правових форм безпосередньої демократії, здійсненого під керівництвом чл.-кор. НАН України В.П.Погорілка виявлено багатогранні зміни, що відбулися в процесі політичної та інших реформ в Україні після проголошення її незалежності. Зроблено обґрунтований висновок, що конституційно-правові форми безпосередньої демократії повною мірою виправдовують себе, якщо мають ефективні й дійові механізми їх забезпечення. Підготовлено колективну монографію "Український парламентаризм: минуле і сучасне" (К., 2001), два різних за обсягом підручники "Конституційне право України", інформаційно-аналітичні видання про парламентські і президентські вибори та всеукраїнський референдум. Дослідження проблем державної влади в умовах здійснення парламентської, адміністративної і судової реформ дало змогу сформулювати пропозиції щодо шляхів удосконалення системи органів законодавчої, виконавчої і судової влади в Україні. Опубліковано колективну монографію "Органи державної влади України" за загальною редакцією чл.-кор. НАН України В.Ф.Погорілка (К., 2002).

Під керівництвом к.ю.н. С.В.Бобровник досліджено теоретико-методологічні проблеми законності. Вивчено зміст конституційного принципу верховенства закону як вимоги законності та його реалізацію в сучасному державно-правовому будівництві; характеристики законності як категорії, що визначається як принцип діяльності органів держави та побудови системи нормативно-правових актів, як принцип поведінки фізичних осіб і вимога державно-правового режиму. Підготовлено колективну монографію "Теоретико-методологічні проблеми законності".

Проблему визначення місця і значення цивільного права в регулюванні майнових і особистих немайнових відносин та трудового права в сучасній Україні досліджено під керівництвом д.ю.н. Я.М.Шевченко та к.ю.н. Н.М.Хуторян. Підготовлено підручники з цивільного права у 2-х томах та "Трудове право України" у 2-х частинах.

Опубліковано монографію к.ю.н. Н.М.Хуторян "Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин" (К., 2002), в якій розроблено концепцію правового регулювання матеріальної відповідальності у новому Трудовому кодексі України.

Окремим напрямом досліджень фахівців цивільного права на чолі з д.ю.н. Я.М.Шевченко було дослідження особливостей цивільного правовідношення в умовах ринку та визначення можливостей підвищення ефективності дії і застосування цивільного законодавства. На основі аналізу прийнятого в останні роки в Україні законодавства, а також проектів нормативних актів розглянуто такі принципово важливі для економіки України проблеми, як особливості формування цивільних правовідносин в період ринкових реформ, теорія і практика ринку цінних паперів, проблеми

визначення видів суб'єктів підприємницької діяльності в цивільних правовідносинах, виникнення і припинення права власності на акції, здійснення і захист цивільних прав. Дано характеристику договору застави і виконання цивільно-правових зобов'язань, пов'язаних з ним. У галузі трудових правовідносин значне місце посіли питання розгляду трудового договору, колективних договорів, правового регулювання зайнятості працівників при скороченні штату або ліквідації підприємства, надання відпусток, матеріальної відповідальності сторін за договором, соціального захисту громадян. Вироблено рекомендації щодо вдосконалення цивільного законодавства та законодавства про працю, а також законодавства про соціальне забезпечення та соціальний захист громадян, які втілені у колективній монографії "Розвиток цивільного і трудового законодавства в Україні" (К, 2001).

Під керівництвом д.ю.н. В.Б.Авер'янова визначено та проаналізовано проблеми удосконалення державного управління на етапі здійснення в Україні адміністративної реформи. Поглиблено теоретичні засади реформування окремих інститутів державного управління у процесі проведення адміністративної реформи (зокрема системи органів виконавчої влади, державного контролю і державної служби). Результати дослідження покладено в основу проектів Закону України "Про Кабінет Міністрів України", Кодексу загальних адміністративних процедур (Адміністративно-процедурного кодексу), а також ініціативного проекту нової редакції Закону України "Про державну службу". Оpubліковано колективну монографію "Виконавча влада і адміністративне право: розвиток і реформування основних інститутів" (К, 2002); підготовлено колективну монографію "Державне регулювання економіки в Україні: проблеми теорії і практики"; підручник "Адміністративне право України"; монографії "Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади" (О.Ф.Андрійко) та "Правове регулювання проходження державної служби" (В.Л.Коваленко).

В результаті дослідження організаційно-правових засад побудови та функціонування системи органів виконавчої влади України вирішено питання правового регулювання системи, організації та повноважень органів виконавчої влади в Україні. Поглиблено теоретичні і науково-практичні засади реформування державного управління у процесі проведення адміністративної реформи; здійснено теоретичну розробку ключових адміністративно-правових інститутів з метою формування нової доктрини адміністративного права, що властива демократичній державі.

Під керівництвом чл.-кор. НАН України В.І.Семчика проаналізовано законодавство про власність в сільському господарстві та практику його застосування. На основі функціонально-правового аналізу визначено ефективність реалізації основних законодавчих актів, що стосуються проблем права власності; досліджено проблему реалізації законодавства України, що стосується діяльності господарських суб'єктів, заснованих на різних формах власності; визначено шляхи вдосконалення законодавства про власність в сільському господарстві та підвищення його ефективності в умовах аграрної реформи. Підготовлено колективну монографію "Проблеми права власності в сільському господарстві" та індивідуальну монографію "Правовий режим майна селянських (фермерських) господарств України" (Т.П.Проценко). Вивчено організаційно-правові проблеми державного

забезпечення розвитку АПК України, проаналізовано його складові: поняття державного забезпечення; його форми та методи; забезпечення розвитку ринків сільськогосподарської продукції, земельних відносин та ринку землі, розвитку сільськогосподарської і споживчої кооперації, фермерства в Україні, відносин власності, повноваження державних органів щодо управління агропромисловим комплексом і регулювання аграрних і земельних відносин. Узагальнено досвід, набутий Україною у роки незалежності, а також досвід іноземних країн щодо державного забезпечення розвитку АПК, розроблено пропозиції щодо належного державного регулювання цієї сфери. Опубліковано колективну монографію "Проблеми права власності в сільському господарстві" (К., 2001), підручники "Земельне право. Академічний курс". (К., 2001). Розроблено пропозиції щодо вдосконалення державної реєстрації державних актів на право приватної власності на землю та правового забезпечення стабілізації внутрішнього ринку зерна.

Під керівництвом академіка НАН України Ю.С.Шемшученка здійснено порівняльний аналіз конституційних засад охорони довкілля в Європі. Досліджено ступінь ефективності конституційно-правового регулювання охорони довкілля в Україні, зокрема щодо прав і обов'язків громадян, конституційної компетенції державних органів і громадських об'єднань у цій галузі. Вивчено норми екологічної спрямованості конституцій зарубіжних країн Європи, а також законодавства цих країн, що забезпечує їх виконання. Проаналізовано наукові джерела з питань практики реалізації конституційних засад охорони довкілля в європейських країнах.

Дослідження теоретичних проблем розвитку екологічного та космічного права, здійснені під керівництвом акад. НАН України Ю.С.Шемшученка дозволили виявити ряд актуальних питань теорії та практики реалізації екологічного та космічного права та запропонувати шляхи вдосконалення міжнародного та національного законодавства з питань космічної діяльності та охорони довкілля. Основні наукові висновки та рекомендації знайшли своє відображення у проектах законодавчих актів "Про питну воду", "Про екологічний аудит", "Про екологічне страхування", "Про внесення змін до законодавства України в зв'язку з ратифікацією Верховною Радою України Конвенції "Про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля". Підготовлено тематичне зібрання правових актів зарубіжних країн "Космічне законодавство країн світу" з коментарями (російською та англійською мовами) у двох томах. Вийшов друком 1 том цього збірника "Космічне законодавство країн світу: тематичне зібрання. Загальні питання космічної діяльності. Державне регулювання", а також 3-є видання книги "Космічне право України. Збірник національних і міжнародних правових актів".

Вивчення актуальних теоретичних проблем кримінальної відповідальності здійснено під керівництвом д.ю.н. О.М.Костенка. Досліджено передбачені законом об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що характеризують відповідне суспільно небезпечне діяння, здійснено аналіз конкретних складів злочинів, їх системи та класифікації, науково обґрунтовано теорію елементів складу злочину. В рамках розробки теми проведено роботу у Комітетах Верховної

Ради України з доопрацювання Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України.

В результаті аналізу застосування норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку України фахівцями з міжнародного права під керівництвом д.ю.н. В.Н.Денисова теоретично обгрунтовано сучасні принципи та механізми дії міжнародного права у внутрішньому правопорядку України і насамперед досліджено статус договірних та звичаєвих норм міжнародного права у її національному законодавстві. Підготовлено колективну монографію "Застосування норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку України".

Видано монографію "Демократія. Управління. Бюрократія" (чл.-кор. НАН України В.В.Цветков, В.П.Горбатенко). Під керівництвом акад. НАН України В.Я.Тація підготовлено підручники "Кримінальне право України. Загальна частина" та "Кримінальне право України. Особлива частина". Чл.-кор. НАН України В.Ф.Сіренко опублікував монографію "Інтереси і влада".

Пріоритетні напрями фундаментальних досліджень Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України у галузі політології охоплюють: проблеми реформування політичної системи України, вироблення моделей суспільно-політичного устрою, визначення стратегії демократичного поступу, формування інститутів громадянського суспільства.

Під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса досліджено проблеми взаємозалежності основних елементів політичної модернізації суспільства. Застосування для аналізу проблем розвитку політичної системи сучасної України порівняльних методів дозволило здійснити кількісні та якісні зіставлення однотипних явищ і процесів: владних інституцій, партій, електоратів з метою виявлення їх загальних рис і специфіки, пошуку та моделювання найбільш досконалих форм політичної організації чи оптимальних шляхів розв'язання проблем становлення суспільно-політичного устрою. В процесі дослідження досягнуто осягнення політичної системи сучасної України в усій її цілісності. Розглянуто її складові: державні інституції, механізми взаємодії різних гілок влади, основні засади функціонування місцевого самоврядування, тенденції становлення партійної і виборчої систем, формування інститутів правової держави і громадянського суспільства, розвитку політичної культури.

Розроблено прогнози щодо процесів владної структуризації та розвитку багатопартійної системи в сучасній Україні в контексті досвіду трансформаційних процесів країн СНД, Балтії і Центральної Європи. Результати цих досліджень продемонстрували все ще неподолану тенденцію використання авторитарних методів управління суспільством на усьому постсоціалістичному просторі, з якої Україна не є винятком. Прослідковано, насамперед, в перманентному протистоянні різних гілок влади, застарілих механізмах добору кадрів на вищих сходах влади (віце-прем'єрів, міністрів, їх заступників, голів районних і обласних держадміністрацій), у закритості при доборі цих кадрів, а також при підготовці і прийнятті законодавчих актів, зокрема, указів Президента України.

Проблеми місця та ролі України в сучасному світі, у новому геополітичному просторі, що сформувався після розпаду Радянського Союзу, факторів, які впливають на внутрішню та зовнішню політику нашої держави досліджено під керівництвом д.філос.н. Ф.М.Рудича. Проаналізовано процес пошуку Україною відповідей на доленосні, нерідко суперечливі питання: що для неї корисніше — бути позаблоковою чи нейтральною державою, вести багатовекторну або двовекторну політику, чи розраховувати на стратегічних партнерів. Результати досліджень, узагальнені у колективній монографії "Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти" (К., 2002), виявили, що на нинішньому етапі вже відбулося усвідомлення Україною себе як дійсно незалежної держави, зовнішня політика якої не повинна бути ні проросійською, ні проросійською.

Аналіз політичної культури українського народу в історичному та етно- і соціокультурному аспектах знайшов відображення у колективній праці, підготовленій під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса "Національна інтеграція в полікультурному суспільстві" (К., 2002).

Дослідницьким колективом під керівництвом чл.-кор. НАН України М.І.Михальченка здобуто важливі результати на шляху осмислення феномену регіоналізму в Україні. При цьому ситуацію в Україні розглянуто на тлі регіональних проблем у сучасному світі, докладно досліджено фактори етнополітичної стабільності в Україні, мотивацію і напрями діяльності суб'єктів етнополітичного процесу. Опубліковано колективну монографію "Україна в регіональному вимірі: проблеми і перспективи" (Донецьк, 2002).

Значне місце у розробках Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України займало вивчення проблем етнополітики, історії міжетнічних взаємин в Україні і окремих етнічних груп (меншин). Опубліковано монографію к.і.н. Л.Є.Шкляр "Національні меншини в політико-правовому просторі України: (проблеми культурної самоорганізації та розвитку)" (К., 2002). Під егідою інституту видано документальний збірник "Холокост в Криму: документальні свідчення о геноциді євреїв в період нацистської окупації України (1941-1944). Матеріал ко Второму научно методическому семинару "Голокост — минуле і сучасне" (Сімферополь, 2002).

Багато уваги було приділено вивченню гострої у політичному плані проблеми депортованих у минулому народів. Результатом здійснених досліджень стала, зокрема, англomовна монографія, виконана в рамках міжнародного проекту щодо аналізу результативності рекомендацій Верховного комісара ОБСЄ з проблем національних меншин на пострадянському просторі. Співробітники Інституту залучалися експертами для розробки та оцінки нормативно-правових документів, якими регулюється етнополітична сфера в Україні, у т.ч. концепції державної етнонаціональної політики, проектів законів про національні меншини в Україні, про національно-культурну автономію, про забезпечення прав осіб, які належать до депортованих у минулому народів.

Великого значення надавалося дослідженню проблем сутності національної ідеї, її змісту, історичним виявам її формулювання. У монографії д.і.н.

Л.П.Нагорної "Національна ідентичність в Україні" (К., 2002) доведено, що для сучасної науки формулювання національної ідеї становить завдання, яке сприятиме остаточному вивільненню її від заідеологізованості і політичної заангажованості; напрям наукового пошуку тут має йти по лінії наповнення національної ідеї загальногромадянським змістом, створенням концепції української політичної нації, вільної від проявів етнічної самозакоханості, регіонального партикуляризму, політичного екстремізму.

Науково-дослідницька робота в Інституті тісно пов'язана з викладацькою діяльністю співробітників. Поєднання цих двох напрямків дозволило авторському колективу під керуванням д.філос.н. Ф.М.Рудича підготувати й опублікувати підручник з політології для вищих навчальних закладів "Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку" (К., 2002).

Соціологія

Соціологічна наука, підвалини якої в Україні було закладено ще наприкінці XIX — у перших десятиліттях XX ст. М.Драгомановим, М.Грушевським, Б.Кістяківським, В.Липинським набула справжнього розвитку як окрема наукова дисципліна лише у незалежній Україні. Розбудова демократичної держави, здійснення економічних, соціальних і культурних перетворень зумовили необхідність напрацювання об'єктивних і точних знань про стан сучасного українського суспільства, його соціальну диференціацію, складні і суперечливі процеси соціальних трансформацій, що відбуваються нині, тенденції і перспективи соціального розвитку, конче необхідних для планування і вдосконалення соціальної політики держави, врахування громадської думки з актуальних питань суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку.

Основи сучасної академічної соціологічної науки було закладено у 80-х роках XX століття в Інституті філософії, завдяки зусиллям і підтримці академіків НАН України **[В.І.Шинкарука]** та М.В.Поповича, який першим очолив цей науковий напрям. Створений у 1990 році Інститут соціології НАН України зосереджує нині переважну частину вітчизняних спеціалістів-соціологів вищої кваліфікації, міцно утвердив себе провідною установою соціологічної науки в країні. В ньому сформувалася сучасна вітчизняна соціологічна школа, розробки якої здобули широке міжнародне визнання. Інститут є основною базою діяльності авторитетної громадської організації — Соціологічної асоціації України, спільно з нею він здійснює координацію соціологічних досліджень в Україні, бере активну участь у суспільно-політичному житті нашої країни.

Значним стимулом для подальшого піднесення соціологічних досліджень у Національній академії наук України стало видання Указів Президента України від 25.04.01 № 275 "Про розвиток соціологічної науки в Україні" та від 01.08.02 № 683 "Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади".

У центрі досліджень наукового колективу, очолюваного чл.-кор. НАН України В.М.Вороною, знаходяться загальні закономірності й тенденції розвитку сучасного українського суспільства, зміни його соціальної

структури, особливості соціальних відносин та поведінки різних верств населення в різних сферах життєдіяльності людей, проблеми механізмів соціальної інтеграції і диференціації, особливостей процесу глобальних суспільних трансформацій. Тематичні напрямки досліджень наукових підрозділів Інституту протягом звітнього періоду були об'єднані реалізацією фундаментального дослідницького проекту "Українське суспільство на межі ХХІ століття". Його виконання засновувалося на здійсненні моніторингу сучасного стану, найближчої і середньострокової перспектив розвитку суспільства, його основних структур, економічних, політичних, національно-культурних характеристик, що відображені у громадській думці, психологічному стані й орієнтаціях різних категорій населення України.

Впродовж 1994-2003 років проведено 9 загальнонаціональних опитувань, в рамках яких зафіксовано динаміку соціальних показників розвитку України, здійснено моніторингове вивчення суспільної свідомості, соціального самопочуття на рівні життя населення України. Впродовж 2002-2003 рр. моніторингові дослідження стану українського суспільства було істотно доповнено здійсненням на засадах виконання державного замовлення загальнонаціонального моніторингу громадської думки з актуальних питань суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку (чл.-кор. НАН України В.М.Ворона, д.е.н. Ю.І.Саєнко, д.соц.н. С.О.Макеєєв, к.соц.н. Ю.О.Привалов). Дослідницькі результати реалізації проекту відображені у фундаментальній праці "Українське суспільство на порозі третього тисячоліття" (1999), інформаційно-аналітичних матеріалах "Українське суспільство: моніторинг соціальних змін (1994-1999 рр.)", "Українське суспільство — 2000 рік", "Українське суспільство: десять років незалежності" (2001), "Україна — 2002. Моніторинг соціальних змін" (2002), монографії д.філос.н. Є.І.Головаха та д.соц.н. Н.В.Паніної "Тенденції розвитку українського суспільства (1994-1998). Соціологічні показники", книзі Є.І.Головаха "Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні".

Протягом ряду років здійснювалися систематичні соціологічні дослідження в столиці України. Їх результати узагальнено в монографії "Київ і кияни: соціологічні хроніки незалежності" (чл.-кор. НАН України В.М.Ворона, д.філос.н. В.П.Чорноволенко).

На основі первинних даних масштабних соціологічних опитувань Інституті соціології НАН України формується банк даних наукової соціологічної інформації загальнодержавного значення.

Протягом звітнього періоду вивчено комплекс проблеми соціальної диференціації і стратифікації, соціальної мобільності, соціодіагностики, соціальної експертизи, соціальних наслідків економічного реформування, формування нових мотивацій, ціннісних орієнтацій різних верств населення України, зумовлених перехідним, амбівалентним станом суспільства. Виконані дослідження дали змогу говорити про формування основ теорії суспільства, що трансформується, нового наукового напрямку соціології перехідного періоду (д.філос.н. Є.І.Головаха, д.соц.н. Н.В.Паніна, д.соц.н. Є.І.Суїменко, д.філос. н. В.К.Врублевський).

Опубліковано збірник найважливіших праць останніх років "Sociology in Ukraine. Selected Works Published During 90th."

Розкрито витoki соціологічної думки в Україні. Соціологічній науці повернуто імена вітчизняних її фундаторів М. Драгоманова, М. Грушевського, Б. Кістяківського, В. Липинського.

Суттєві здобутки одержано у розробці проблеми соціальної мобільності та динаміки соціальної структури українського суспільства. Доведено, що трансформація економічної та соціальної сфер, яка відбувається під впливом різноманітних за походженням чинників, створює умови для значних змін у напрямках і кількісних показниках соціальної мобільності. Зафіксовані напрямки та інтенсивність соціальної мобільності є ознаками як меж нерівності в суспільстві, так і міри доступності для представників різних верст населення привабливих позицій у соціальній структурі (д.соц.н. С.О.Макеєв).

Досліджено проблеми спрямованості і змісту соціально-економічної поведінки громадян України та їх ставлення до економічних реформ. При вивченні особливостей економічної свідомості в умовах соціальних трансформацій доведено її суперечливість, схильність населення одночасно підтримувати протилежні економічні програми. Показано, що саме ставлення до економічних реформ є однією з головних ліній поділу українського суспільства на три групи: радикальні прихильники ринкових реформ, помірковані прихильники та противники ринку (керівники проектів чл.-кор. В.М.Ворона, д.філос.н. Є.І.Суїменко, д.соц.н. В.Є.Пилипенко, к.філос.н. К.К.Грищенко).

Вивчено соціальні проблеми ринкових реформ в Україні. Проведені дослідження засвідчили суттєву розбіжність між значним соціальним, соціально-психологічним потенціалом економічних реформ та конкретними способами (моделями, програмами) їх реалізації, спотвореними егоїстично-клановими інтересами й тіншовими механізмами діяльності (д.філос.н. Є.І.Суїменко, д.філос.н. А.Г.Арсенко, к.філос.н. К.К.Грищенко, д.соц.н. В.Є.Пилипенко). Досліджено соціальні аспекти реформувannya системи державного управління (д.філос.н. В.К.Врублевський, д.соц.н. М.М.Чурилов).

Здійснено дослідження в галузі методології і процедур соціологічного оцінювання соціального самопочуття та ціннісних орієнтацій населення України в умовах соціальних трансформацій. Розроблений та проходить апробацію проект національної системи соціальних показників, покликаних стати методологічною та методичною базою національного соціологічного моніторингу (чл.-кор. НАН України В.М.Ворона, д.філос.н. Є.І.Головаха, д.філос.н. Н.В.Паніна).

Методологічні напрацювання інституту вможливили створення ефективної технології ідентифікації громадської думки. Застосування цієї технології дає змогу підвищити вірогідність соціальних прогнозів щодо практичної поведінки людей на підставі аналізу їхніх думок про зміст і засоби розв'язання актуальних суспільних проблем. Вперше у вітчизняній соціології розроблені методологічні засади, методика та процедура

соціальної експертизи національних та регіональних програм і проектів. Опубліковано монографію "Соціальна експертиза в Україні: методологія, методика, досвід впровадження" (д.е.н. Ю.І.Саєнко).

Проаналізовано зв'язок показників соціального самопочуття різних соціальних груп із сучасним станом суспільства та соціально-економічною політикою держави (д.соц.н. Н.В.Паніна, д.філос.н. Є.І.Гловаха). Дослідження вчених Інституту соціології НАН України з проблем соціального самопочуття, розроблені методики його вимірювання (тест "Інтегральний індекс соціального самопочуття") є, безперечно, науковим досягненням світового рівня, що зафіксовано в багатьох публікаціях і відгуках.

Вагоме місце в дослідженнях Інституту займала проблема формування суспільної психології та соціального самопочуття населення України. Досліджено соціологічні та соціально-психологічні характеристики життєдіяльності особистості в контексті нового глобального середовища життя. Вивчено психологічні чинники та механізми, здатні істотно впливати на трансформаційні процеси у суспільстві. Визначено соціально-психологічні чинники стабілізації та інтеграції сучасного українського суспільства (д.соц.н. М.О.Шульга, д.філос.н. В.О.Тихонович, д.соц.н. Т.М.Рудницька).

Зроблено вагомий внесок у розробку соціологічних та соціально-психологічних проблем особистості, її ролі й місця в сучасному суспільстві. Чл.-кор. НАН України Л.В.Сохань досліджено психологію життєтворчості особистості та опубліковано монографію "Час нового світу і людина". Доведено, що якісно нова суспільна ситуація, яка склалася останнім часом, в широкому плані стимулює кардинальну зміну самої проблеми особистості та міжособистісних відносин як предмета соціально-психологічної і соціологічної науки, переносячи центр ваги на внутрішньоособистісні феномени, зумовлюючи модифікацію як теоретичної парадигми, так і методичного інструментарію (д.філос.н. В.О.Тихонович, д.соц.н. М.О.Шульга, к.соц.н. О.Г.Злобіна).

Вивчено джерела та специфіку політичної культури українського народу (чл.-кор. НАН України М.І.Михальченко). Визначено суттєві показники політичної та економічної культури, притаманної українському суспільству, досліджено показники її розвитку: інтерес до політики — політична орієнтація — залученість в організовану політичну діяльність — політична ефективність — готовність до соціального протесту — ставлення до держави та перспектив її розвитку (д.соц.н. Н.В.Паніна).

Досліджено проблеми соціології культури та масових комунікацій, зокрема процеси легітимізації соціокультурних ідентичностей у мультикультурному просторі сучасного суспільства (д.соц.н. А.О.Ручка, д.соц.н. Л.О.Аза).

Центром етносоціології та етнополітики Інституту соціології НАН України, який працював під керівництвом чл.-кор. НАН України В.Б.Євтуха та д.і.н. В.П.Трощинського досліджено сучасний стан етнічних меншин України, їх соціальну динаміку, особливості функціонування як соціокультурних спільнот. Уточнено і розвинено теоретичні уявлення щодо істотних

історичних, етносоціальних, етнокультурних та етнополітичних аспектів міжетнічних взаємодій, перспектив розвитку етноінтеграційних процесів в українському суспільстві (д.соц.н. Т.М.Рудницька, д.філос.н. Л.О.Аза).

За результатами соціологічних досліджень сучасних міграційних процесів д.соц.н. М.О.Шульгою опубліковано фундаментальну монографію "Велике переселення народів: репатріанти, біженці, трудові мігранти".

Здобув визнання цикл фундаментальних праць Інституту, присвячених соціально-психологічним наслідкам Чорнобильської катастрофи. Науковий авторитет Інституту з цих питань дозволив йому стати координатором відповідного міжнародного проекту (чл.-кор. НАН України В.М.Ворона, д.е.н. Ю.І.Саєнко).

Філософські науки

Дослідження з широкого діапазону філософських дисциплін здійснювалися протягом звітнього періоду рядом установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України та провідними вченими-членами НАН України, які працюють у позаакадемічних закладах. Провідне місце серед академічних установ належить Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, який є центром сучасної, визнаної в Україні і далеко за її межами, Київської філософської школи, відомої перш за все своїми напрацюваннями у галузі філософії людини, суспільства і культури. Становлення і розвиток цієї школи пов'язані з ім'ям визначного українського філософа ХХ століття акад. НАН України **[В.І.Шинкарука]**. Нині її науковим лідером є відомий вчений-філософ і культуролог акад. НАН України М.В.Попович.

Вивчення проблем історії української філософії, української філософської і суспільно-політичної думки, проблем української національної свідомості здійснюється також в Інституті українознавства імені І.П.Крип'якевича НАН України. Студії з цілого ряду проблем сучасної філософсько-методологічної культури та постнекласичних методологій ведуть вчені та викладачі Центру гуманітарної освіти НАН України під керівництвом д.філос.н. В.А.Рижка.

Інститутом філософії імені Г.С.Сковороди НАН України під керівництвом акад. НАН України М.В.Поповича протягом звітнього періоду здійснено фундаментальні дослідження за такими науковими напрямками як: розвиток філософської антропології; проблеми логіки, методології та філософії науки; соціальна філософія, філософія історії та філософія етносу; філософські проблеми культури, етика та естетика; історія української та зарубіжної філософії, українське джерелознавство тощо.

Відмітною рисою наукових досліджень інституту протягом звітнього періоду була їхня спрямованість на вивчення й теоретичне осмислення глибинних процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві. Досліджувались домінуючі чинники, детермінанти та механізми формування громадянського суспільства, життя етносів та націй. Першочерговими завданнями соціальної філософії стає дослідження етичних засад сучасного суспільства, морально-етичних форм його інтеграції тощо. Відбулась зміна орієнтацій філософсько-антропологічних досліджень. Науковці інституту реалізували дослідницьку програму з аналізу наріжних універсалій антропологічної

рефлексії у контексті сучасності (керівник — акад. НАН України **[В.І.Шинкарук]**). Її головна мета полягала у виявленні і співвіднесенні класичних уявлень про людину, а також спроб їх радикального перегляду у добу постмодерну. Така зміна орієнтацій філософсько-антропологічного розумислу надала антропологічним дослідженням більш практичної заостреності, наблизили їх до проблем сучасного політичного життя, до правничої, педагогічної сфер, а також сфери сучасної масової культури. Видано працю "Філософська антропологія в контексті сучасної епохи" (д.філос.н. М.О.Булатов, к.філос.н. В.П.Загороднюк).

Переосмислено фундаментальні антропологеми: про людську сутність; можливості та способи людського са-мо-заперечення; межовість людського способу буття. Здійснено загальну систематику антро-пології на підставі структури духу (мистецтво-релігія-філо-софія-наука). Виокремлені основні, для сучасності, види антропології — пізнавальна, політична, глобальна, філософська (д.філос.н. В.Г.Табачковський, д.філос.н. М.О.Булатов).

Під керівництвом академіків НАН України **[В.І.Шинкарука]** та М.В.Поповича проаналізовано розвиток європейської філософської антропології, досліджено еволюцію філософсько-антропологічних уявлень від есенційних (пошук єдиної першосутності) до екзистенціальних. Серед найвагоміших теоретичних праць у галузі філософської антропології — колективні книги "Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми" (К., 2000), "Філософія: світ людини. Курс лекцій" (К., 2003), "Колізії антропологічного розумислу" (д.філос.н. В.Г.Табачковський, д.філос.н. Н.В.Хамітов, к.філос.н. Г.П.Коваadlo). Науковцями відділу видано низку оригінальних індивідуальних праць (к.філос.н. О.І.Яценко, к.філос.н. В.П.Іванов, к.філос.н. М.О.Булатов, к.філос.н. В.Г.Табачковський). Спроба теоретичного осмислення набутків і перспектив Київської світоглядно-антропологічної школи міститься в праці к.філос.н. В.Г.Табачковського "У пошуках невтраченого часу. Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників" (К., 2002).

Теоретично розроблялись проблеми філософії культури, пов'язані з духовною кризою сучасного суспільства і занепадом традиційних засад людської моральності. Як результат, сформульовані оригінальні підходи до обґрунтування моральних цінностей на засадах комунікативної етики з урахуванням визначальної ролі новітніх чинників розвитку людської культури й духовності. Проаналізовано людську моральність у контексті сучасного досвіду й динаміки суспільного життя з виходом на важливі в практичному відношенні етичні проблеми національних стосунків, міжконфесійної толерантності, ставлення до навколишнього середовища тощо. Виявлено співвідношення етики і політики як особливих реальностей в сучасному світі. Під керівництвом акад. НАН України **[В.І.Шинкарука]** досліджено проблеми модерної культури, виявлено її сутність та зв'язок з глобальними проблемами сучасності. Підготовлено монографію "Модерна культура і цивілізаційний вибір ХХІ століття" (д.філос.н. Є.К.Бистрицький, д.філос.н. С.В.Пролеєв).

Великий авторитет в Україні та за її межами здобула Київська школа логіків та методологів. У центрі уваги групи логіків та методологів — аналіз тенденцій та змін в методологічній свідомості людства на межі тисячоліть,

що виходять за межі суто наукової технології й охоплюють загальні закономірності науки, техніки та культури. Структурний аналіз мови в працях науковців-логіків переростає в структурний аналіз культури взагалі. Прикладом є фундаментальна праця акад. НАН України М.В.Поповича "Нарис історії української культури" (К., 1998. — 728 с.), яка стала подією у науковому і культурному житті і мала у звітний період два перевидання. Спільно з зарубіжними науковцями група логіків і методологів Інституту підготувала та видала праці, які відкривають нові перспективи для розвитку цієї галузі філософського знання: "Україна: Відродження національної міфології" (акад. НАН України М.В.Попович, Жорж Ніва (Швейцарія), Міжнародний науковий часопис "Theoria" № 1 за 1999 рік опублікував цикл статей українських логіків. Завданням загальної філософії й методології суспільних наук та філософії й методології окремих суспільних наук з її позицій бачиться нині у подоланні наслідків тривалої інтелектуальної ізоляції України від Заходу: бо саме це суттєво відбивається на дослідженнях у суспільних науках. Нині в Інституті філософії імені Г.С.Сковороди НАН України опрацьовуються плани започаткування великої серії публікацій джерел, перекладів робіт зарубіжних учених циклу "Філософія та методологія гуманітарних наук", включаючи кращі зарубіжні підручники.

Здійснено філософський аналіз феномену дискурсу, сформульовано й обґрунтовано новий підхід до теорії дискурсу, запропоновано класифікацію дискурсу на власне дискурси, квазидискурси і антидискурси, введено нове поняття "соціаль-ний дискурс", розроблені стратегії аналізу соціального дискурсу як напряму в контексті сучасних досліджень. Підготовлено колективні монографії: "Філософія дискурсу", "Логічний аналіз соціального дискурсу" (акад. НАН України НАН України М.В.Попович, д.філос.н. А.Т.Ішмуратов). Завершено дослідження сучасного наукового дискурсу, як оновлення методологічної культури (д.філос.н. В.С.Лук'янець). Вийшла друком колективна монографія "Сучасний науковий дискурс" (д.філос.н. В.С.Лук'янець, к.філос.н. А.М.Кравченко, к.філос.н. Л.В.Озадовська).

Вивчено методологію аналізу перехідних етапів у науці та соціальній практиці (к.філос.н. П.Ф.Йолон), феномен екологічного знання та особливості його функціонування (д.філос.н. М.М.Кисельов), інтерсуб'єктивні чинники людської життєдіяльності (д.філос.н. В.С.Крисаченко). Опубліковано колективні праці: "Феноменологія буття людини: сучасна західноєвропейська рефлексія", "Суспільство на порозі ХХІ століття: філософське осмислення плинного світу", досліджено проблеми оновлення методологічної культури. Спільно з Центром гуманітарної освіти НАН України видано монографію "Національне буття серед екологічних реалій" (д.філос.н. М.М.Кисельов, к.філос.н. Ф.М.Канак).

У сучасних умовах принципового значення набуває розробка нових наукових напрямків, пов'язаних із розширенням філософських досліджень і входженням України у світовий науково-культурний простір. В Інституті філософії імені Г.С.Сковороди НАН України започатковано новий напрям філософських досліджень — філософію політики, який досить інтенсивно розвивається у відділі філософії культури під керівництвом д.філос.н. Є.К.Бистрицького. Зараз намічені перші кроки в дослідження ще одного важливого напряму філософських досліджень — філософії права. Спільно з

науковцями Інституту держави і права започатковано періодичне видання "Проблеми філософії права". Підготовлено перший номер часопису. Опубліковано монографію "Цивілізація та історія" (д.філос.н. І.В.Бойченко).

Здійснено соціально-філософський аналіз загальнолюдських та особистісних вимірів процесу формування і розвитку громадянського суспільства (д.філос.н. М.М.Мокляк), досліджено проблему свободи як теоретико-філософського феномена (чл.-кор. НАН України В.С.Пазенок), етнонаціональні механізми трансформації соціуму в Україні (д.філос.н. Б.В.Попов). Опубліковано колективні праці: "Екологія. Культура. Політика." (д.філос.н. В.С.Крисаченко, д.філос.н. М.І.Хилько). Академіком НАН України В.Г.Кременем опубліковано серію праць стосовно питань модернізації освіти як важливого чинника соціального, економічного і політичного розвитку України. Видано монографії "Философия как путь человечности и надежды" (д.філос.н. С.Б.Кримський), "Україна: природа і люди" (д.філос.н. В.С.Крисаченко), "XX століття та українська людина. Виклики і відповіді" (д.філос.н. С.І.Грабовський), "Самотність у людському бутті: досвід метаантропології" (д.філос.н. Н.В.Хамітов), підручник "Філософія історії" (д.філос.н. І.В.Бойченко).

Під керівництвом акад. НАН України **[В.І.Шинкарука]** здійснено дослідження співвідношення класичної і неklasичної філософії історії, проаналізовано етапи розвитку і форми неklasичної філософії історії у сучасній зарубіжній і вітчизняній філософії. Підготовлено колективну монографію "Неklasична філософія історії: особливості формування" (д.філос.н. І.В.Бойченко, к.філос.н. М.І.Надольний, к.філос.н. В.В.Багінський). Опубліковано праці: "Постмодерн: переоцінка цінностей", "Світоглядно-методологічні інновації в західноєвропейській філософії" (к.філос.н. В.В.Лях, к.філос.н. Л.А.Ситниченко, к.філос.н. В.М.Куплін), "Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи"(чл.-кор. НАН України В.С.Пазенок).

В Інституті здійснено дослідження знакових систем у контексті соціуму (д.філос.н. А.Т.Ішмуратов). Сформульовано й обґрунтовано триадичну концепцію взаємодії, інтеграції, синтезу теоретичного і практичного в сфері сучасної науки та соціальної практики (к.філос.н. П.Ф.Йолон, д.філос.н. С.Б.Кримський). Проаналізовані чинники формування екологічної свідомості в науковому, освітянському і культурологічному контекстах та в аспекті практики природокористування (д.філос.н. В.С.Лук'янець). Здійснено методологічний аналіз феномена людського життя з еволюційної та історичної точки зору тощо. Підготовлено монографії: "Взаємозв'язок природознавчих та соціогуманітарних чинників формування екологічної свідомості" (д.філос.н. М.М.Кисельов, к.філос.н. Т.В.Гардашук), "Обшири та межі життєдіяльності люди-ни: філософсько-методологічний аналіз" (д.філос.н. В.С.Крисаченко, д.філос.н. С.І.Грабовський), "Світоглядні імплікації новітнього природознавства" (д.філос.н. В.С.Лук'янець, к.філос.н. Л.В.Оза-довська), "Соціальна філософія України ХІХ — поч. ХХ ст." та "Проблеми свободи в філософії: генеза і розвиток" (чл.-кор. НАН України В.С.Пазенок, д.філос.н. В.В.Лях, д.філос.н. О.В.Соболь).

В Інституті українознавства ім.І.П.Крип'якевича НАН України досліджено світоглядні та естетичні фактори формування національної свідомості (д.ф.н. М.І.Ільницький, д.філос.н. М.В.Кашуба). Під керівництвом акад.

НАН України Л.В.Губерського підготовлено та опубліковано фундаментальні праці "Культура, ідеологія, особистість", "Європейська інформаційна політика", книгу "Філософія політики. Короткий енциклопедичний словник", підручники "Філософія", "Людина і світ" та "Політологія". Видано "Філософський словник соціальних термінів", підручник "Історія філософії" (акад. НАН України В.Г.Кремень, акад. НАН України Л.В.Губерський).

Упроваджена до наукового обігу велика кількість нових джерел світової філософії (переклади українською мовою) і джерел з історії української філософії. Досліджено філософські джерела ідеології консерватизму (к.філос.н. В.С.Лісовий, к.філос.н. Н.П.Поліщук) та філософську думку України XV-XVIII ст. у європейському контексті (к.філос.н. Я.М.Стратій). Опубліковано монографії "Ренесансний гуманізм в Україні" (к.філос.н. В.Д.Литвинов), "Апокрифічна апокаліптика. Філософська екзегеза і текстологія" (к.філос.н. О.М.Сирцова). Здійснено історико-філософський аналіз соціальної філософії України XIX — поч. XX століття в контексті ідеологій лібералізму, консерватизму, націоналізму. Підготовлені й опубліковані фундаментальні праці: антології "Консерватизм", "Націоналізм", "Лібералізм". Принципово змінилися самі підходи до тлумачення текстів, "дешифрування" їхнього змісту тощо.

Досліджено філософську думку Київської Русі в контексті європейської середньовічної культури (д.філос.н. В.С.Горський) та історіософські ідеї в філософській культурі України XIX — початку XX ст. (д.філос.н. М.І.Лук). Видано збірники наукових праць: "Семантика образу в культурі середньовічної Європи" та "Духовна спадщина Київської Русі"; монографії "Історіософія та соціальна філософія Михайла Драгоманова" (д.філос.н. Л.П.Депенчук, д.філос.н. М.І.Лук), "Києво-Могилянська академія і німецька культура" (д.філос.н. **[В.М.Нічик]**).

Опубліковано підручники та посібники для вищої школи: "Філософія" (к.філос.н. І.В.Бойченко, І.В.Бичко, В.Г.Табачковський), "Історія античної філософії" (д.філос.н. С.В.Пролеєв). Опубліковано том рукописної спадщини Памфіла Юркевича (к.філос.н. Я.М.Стратій, к.філос.н. В.Д.Литвинов, к.філос.н. М.І.Лук).

У 2003 році науковці Інституту філософії спільно з Українським центром духовної культури при товаристві "Знання" підготували "Вибрані твори" акад. НАН України **[В.І.Шинкарука]** у трьох томах. Перші два томи вже побачили світ, третій буде видано до кінця 2003 року.

У Центрі гуманітарної освіти НАН України під керівництвом д.філос.н. В.А.Рижка досліджено проблеми філософсько-методологічної культури та постнекласичних методологій. Плідними в методологічному та світоглядному плані у звітний період були дослідження, спрямовані на поглиблення розуміння предмету філософії у світлі новітніх постмодерних зрушень. Опубліковано монографії к.філос.н. О.С.Кирилюка "Універсальні виміри української культури" та "Універсалії культури і семіотика дискурсу. Казка та обряд", праці "Предмет та проблематики філософії", "Предмет філософії". Започатковано новий науковий напрям досліджень —

гуманітарна експертиза. Опублікована монографія к.філос.н. Ю.А.Іщенка "Гуманітарна експертиза: засадничі принципи, мета, завдання".

Релігія і церква в Україні

Актуальні проблеми релігієзнавства, історії релігії в Україні, релігійної спадщини в духовній культурі України та її рецепції в сучасному суспільстві, етноконфесійні відносини нашої доби плідно досліджувалися Відділенням релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Скороди НАН України під керівництвом д.філос.н. А.М.Колодного, а також — у різних аспектах — вченими інститутів політичних і етнонаціональних відносин, історії України, українознавства імені І.П.Крип'якевича, української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського, Центру пам'яткознавства НАН України.

У Відділенні релігієзнавства Інституту філософії ім.Г.С.Сковороди НАН України під керівництвом А.М.Колодного пріоритетними напрямками дослідження є: історіософський аналіз феномену релігії; трансформація релігійної свідомості за умов модерну і постмодерну; співвідношення національного і релігійного в історії і культурі українського народу; свобода релігії і національна ідентичність, тенденції розвитку релігії і релігійності в українському суспільстві, кардинальні трансформації релігійного феномену.

Впродовж восьми років Відділення релігієзнавства працює над науковим проектом "Історія релігії в Україні", у рамках якого досліджується не історія церков чи релігійних спільнот в Україні, а історія саме релігії на українських теренах. Здійснена робота, окрім опублікованих двадцяти наукових збірників, має завершитися виходом у світ десяти томів серійного видання під загальною назвою "Історія релігій в Україні". З них вже побачили світ шість томів: "Дохристиянські вірування", "Українське Православ'я", "Православ'я в Україні", "Католицизм в Україні", "Протестантизм в Україні", "Релігія в незалежній Україні" та підготовлено до друку останні чотири томи. Політико-правовий аспект взаємовідносин Церква-Держава, політологічний дискурс міжконфесійних конфліктів досліджено групою вчених під керівництвом д.філос.н. П.Л.Яроцького. Видано монографії: "Релігія після комунізму" (к.філос.н. В.І.Єленський), "Ісус Христос — постать історії" (к.філос.н. П.Ю.Павленко).

Дослідження проблем християнства в Україні особливо активізувалися у зв'язку з відзначенням 2000-ліття християнства. Протягом останніх років опубліковано низку ґрунтовних досліджень, зокрема: "Релігія і церква в незалежній Україні" (д.філос.н. А.М.Колодний, к.філос.н. Л.І.Филипович), "Національні прояви православ'я" (к.філос.н. О.Н.Саган).

Досліджено проблеми релігії крізь призму глобалізаційних процесів сучасності (д.філос.н. А.М.Колодний), співвідношення релігійного і національного чинників у суспільному житті України (к.філос.н. Л.О.Пилипович), в контексті історії і культури українського народу (д.філос.н. П.Л.Яроцький, к.філос.н. О.Н.Саган). Опубліковано колективну працю "Академічне релігієзнавство" (д.філос.н. А.М.Колодний), монографії: "Етнологія релігії" (Л.І.Филипович), "Греко-католицизм в контексті духовного самовизначення українців між християнським Сходом і Заходом"

(к.філос.н. О.В.Недавнія), "Християнство і національна ідея" (к.філос.н. А.І.Гудима) і "Релігійна свобода: природа, правове і державне гарантування"(к.філос.н. В.І.Єленський), "Православна церква в Україні 1900-1917рр." (к.філос.н. Г.М.Надтока), "Мова релігії в контексті національної самосвідомості" (к.філос.н. І.В.Богачевська), підручник "Історія релігії в Україні" (д.філос.н. А.М.Колодний, д.філос.н. П.Я.Яроцький).

В Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса досліджено ступінь адекватності державної політики щодо релігійних організацій в Україні. Видано праці "Релігія і політика в сучасній Україні" (акад. НАН України І.Ф.Курас, М.Ф.Рибачук, М.І.Кирюшко). Проаналізовано релігійні чинники консолідації суспільства і можливості та шляхи стабілізації ситуації в українському православ'ї. Видано праці "Самовизначення особи, нації, держави" (к.філос.н. С.Ю.Римаренко), "Історія релігії в Україні" (к.філос.н. М.І.Кирюшко, д.філос.н. М.Ф.Рибачук).

В Інституті історії України НАН України опубліковано монографію "Церковне життя в Україні. 1943-1946 рр." (д.і.н. О.С.Лисенко). Інститутом української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України опубліковано збірник документів "Перший Всеукраїнський православний церковний Собор". В Інституті українознавства ім.І.П.Крип'якевича НАН України під керівництвом акад. НАН України Я.Д.Ісаєвича досліджено богословську думку України XIII-XVII століть у контексті культурно-освітніх течій доби; національну свідомість як фактор формування духовної культури (д.філос.н. М.В.Кашуба). Центром пам'яткознавства НАН України і УТОПІК опубліковано монографію "Релігія в етнонаціональному розвитку України" (д.філос.н. О.В.Шуба).

Історичні науки

В галузі історичних наук у звітний період працював цілий комплекс установ Секції суспільних наук НАН України, якими досягнуто значних результатів у вивченні історичного досвіду українського народу, етапів його національного розвитку, боротьби за утвердження української державності.

Широкий діапазон проблем археології та давньої історії України плідно розроблявся в Інституті археології НАН України під керівництвом акад. НАН України П.П.Толочка. Протягом десятиліть в цьому, відомому далеко за межами України, центрі археологічної науки сформувалися визнані наукові школи: античної археології, яку нині очолює чл.-кор. НАН України С.Д.Крижицький та давньоруської археології на чолі з акад. НАН України П.П.Толочком. Під науково-методичним керівництвом Інституту археології НАН України розвивають свої дослідження його Кримський філіал, Одеський археологічний музей НАН України, Національний історико-археологічний заповідник "Ольвія".

Провідною в Україні установою історичної науки — Інститутом історії України НАН України, очолюваним акад. НАН України В.А.Смолієм зроблено визначальний внесок у вироблення теоретико-методологічних засад сучасної української історичної науки, формування нового

концептуального бачення вітчизняної історії. Пріоритетними напрямками фундаментальних досліджень інституту є вивчення історії України від часів Київської Русі до сьогодення, міжнародних зв'язків України в контексті європейської та світової історії, питань регіональної історії України та історичного краєзнавства, історіографії історії України та публікація документів вітчизняної археографічної спадщини, а також підготовка до видання "Енциклопедії історії України". В інституті інтенсивно розвивається сучасна школа з історії середньовічної України та українського козацтва, відновлена на новій основі акад. НАН України В.А.Смолієм, досліджуються проблеми нової та новітньої історії України.

Широке коло проблем політичної історії та етнонаціонального розвитку України, історії окремих етнічних меншин вивчається в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса. Дослідження інституту відзначаються методологічною новизною, комплексними, міждисциплінарними підходами, пов'язують історичне минуле України, досвід і традиції її народу з актуальними проблемами сьогодення.

В Інституті українознавства імені І.П.Крип'якевича НАН України акад. НАН України Я.Д.Ісаєвичем відновлено наукову школу, яка, продовжуючи традиції розвитку історичної науки на Галичині у кінці ХІХ — перших десятиліттях ХХ ст., набула загальноукраїнського значення і плідно досліджує історію України, зокрема і західноукраїнських земель, в широкому контексті вітчизняної, слов'янської, європейської та світової історії, вивчає розвиток української культури, суспільно-політичної думки та національно-визвольного руху.

Значний внесок у вивчення проблеми "Україна і світ", а також у вивчення історії української суспільно-політичної думки та національно-визвольного руху зроблено Інститутом східноєвропейських (від 2002 р. — європейських) досліджень НАН України, керованим іноземним членом НАН України проф. Я.Б.Пеленським.

Великих успіхів досягнуто протягом звітної періоду на ниві дослідження і публікації історичних джерел, пам'яток української історичної думки. У цій роботі беруть участь всі установи історичного профілю, але провідна роль належить Інституту української археографії і джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, керованому чл.-кор. НАН України П.С.Соханем. Розроблена і здійснювана інститутом програма археографічної роботи, яка успішно реалізовується, передбачає видання кількох різноманітних серій документальних видань, а також перевидання наукової та публіцистичної спадщини корифеїв української історичної науки — М.Грушевського, Д.Багалія, Д.Яворницького.

Над вивченням і публікацією вітчизняної історико-культурної спадщини працював також Центр пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, що діє під науково-методичним керівництвом акад. НАН України П.П.Толочка і очолювався у звітний період д.і.н. [С.З.Зарембою] та к.і.н. О.М.Титовою.

***Теоретичні проблеми всесвітньо-історичного процесу.
Загальна концепція всесвітньої і вітчизняної історії.
Методи історичних досліджень і спеціальні історичні дисципліни***

В Інституті історії України НАН України під керівництвом акад. НАН України В.А.Смоля розроблялися проблеми сучасної концепції вітчизняної історії, здійснювалася підготовка узагальнюючих історичних праць. У звітний період завершено публікацію п'ятнадцятитомної науково-популярної книжкової серії "Україна крізь віки". Вийшли друком нові, доопрацьовані видання книги "Історія України. Нове бачення" (акад. НАН України В.А.Смоля, чл.-кор. НАН України М.Ф.Котляр, чл.-кор. НАН України О.П.Реєнт, д.і.н. С.В.Кульчицький).

Досліджено проблеми теорії та методології спеціальних історичних дисциплін. Оpubліковано монографію "Герби міст України" (к.і.н. Ю.К.Савчук). Здійснено наукове видання видатної пам'ятки вітчизняної історичної думки "Історії Русів" (к.і.н. Я.І.Дзира). Під керівництвом акад. НАН України П.Т.Тронька досліджено проблеми історичного краєзнавства та регіоназнавства. Оpubліковано книгу "Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття".

Акад. НАН України В. М. Литвин опублікував праці "Формування і розвиток в Україні влади демократичного типу", "Україна: Досвід та проблеми державотворення (90-і роки ХХ ст.)" та "Україна: Хроніка поступу (1991-2001)".

В Інституті європейських досліджень під керівництвом іноземного члена НАН України проф. Я.Б.Пеленського вивчено спадщину української державницької школи в галузі історії, політології і права; державно-політичну систему України в минулому і сучасному, форми її функціонування. Здійснено прогностичну оцінку майбутньої панорами західного світу та місця України в його можливих конфігураціях (д.і.н. В.Ф.Верстюк). Оpubліковано книгу "Польща і Україна. Парний портрет у ХХ столітті" (д.і.н. Я.Р.Дашкевич). Спільно з Східноєвропейським дослідним інститутом імені В.К.Липинського (США) продовжено публікацію наукової, політичної та документальної спадщини В.К.Липинського, за редакцією іноземного члена НАН України проф. Я.Б.Пеленського видано 1-й том його листування (К., — Філадельфія, 2003).

В Інституті української археографії і джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України досліджено проблему співвідношення української історії і всесвітньо-історичного процесу, підготовлену фундаментальну монографію "Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії XVII-XX ст." (д.і.н. В.А.Потульницький, К., 2002). Вивчено теоретичні проблеми історичної картографії, питання історичного картознавства та історії картографії України, з'ясовано проблему використання давніх карт та історію картографічних збірок. Оpubліковано книгу "Картографія та історія України: збірник наукових праць" (Львів — Київ — Нью-Йорк, 2000), а також окремим виданням "Спеціальну карту України Г.-Л. Боуплана" (К., 2000). Вивчено теоретичні проблеми геральдики як спеціальної історичної дисципліни, особливості українського герботворення в європейському контексті, специфіку гербів

українських міст. Оpubліковано фундаментальну монографію: "Українська міська геральдика" (А.І.Гречило) (Львів, 1999), а також низку досліджень з некрополістики: "Страницы военного некрополя старой Одессы" у трьох частинах (І.В.Дивний), "Поховання німецьких військовополонених часів другої світової війни" (В.І.Левикін). Видано покажчик "Українські архівісти. Біобібліографічний довідник".

Під керівництвом чл.-кор. НАН України П.С.Соханя Інститутом української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України досліджено теоретичні та прикладні проблеми спеціальних історичних дисциплін, серед них — джерелознавства, археографії, зокрема стосовно публікації актових матеріалів, наративних джерел, мемуарів, пам'яток історіографії та суспільно-політичної думки.

У звітний період були розроблені і реалізовувалися плани видань наукової спадщини видатних діячів української науки та культури. Вийшов друком перший том 50-томного зібрання творів М.Грушевського, започатковано видання зібрань творчої спадщини Д.Яворницького, Д.Багалія. Розгорулася підготовка багатотомних археографічних публікацій, таких як "Український козацький дипломатарій. Документи та листи української козацької старшини в 15-ти томах"" "Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734-1775 рр. у 15-ти томах", "Літопис УПА. Нова серія".

Вийшов друком перший том 50-томного зібрання творів М.Грушевського, започатковано видання багатотомних зібрань творчої спадщини Д.Яворницького, Д.Багалія.

Протягом звітного періоду Інститутом української археографії і джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України здійснено 47 фундаментальних археографічних публікацій за 15-ти серіями. Серед них: "Пам'ятки історичної думки України" (найважливіші: Грушевський М. С. Твори: У 50-ти томах (опубліковано 1-й том); Борщак І. Україна в літературі Західної Європи. — К., 2000); "Актові джерела" (серед них: "Руська (Волинська метрика) . Книга за 1652-1673 рр." (Острог — Варшава — Москва, 1999); "Руська (волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воеводства)" (К., 2002) (підготовлено д.і.н. Г.В.Боряком); "Описово-статистичні джерела" (зокрема: "Люстрації королівщин українських земель XVI-XVIII ст." — К., 1999; "Інвентар Острозьких маєностей 1620 р. володіння князів Острозьких на Волині". — К., 2001); "Джерела з історії українського козацтва" (найважливіші: "Архів Коша Нової Січі: Корпус документів 1734-1775".- К., 2000; "Універсали Івана Мазепи" — К., Львів, 2002, підготовлено к.і.н. І.Л.Бутичем); "Східні джерела з історії України" (документальне дослідження Туранли Ф.Г. Літописні твори М. Сенаї та Г. Султана як історичні джерела. — К., 2000); "Джерела з історії церкви в Україні" (серед них: "Перший Всеукраїнський православний церковний собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. Документи і матеріали". — К., Львів, 1999; Феодосій (Софонович). Виклад о Церкві Святій. — К., 2002); "Епістолярна спадщина" (зокрема: Михайло Драгоманов. Документи і матеріали 1841-1994 — Львів, 200; Листування М. Грушевського. — К., Нью-Йорк — Львів — Торонто, 2001); "Мемуари, Щоденики" (у тому числі: "Щоденник Аркадія Любченка" — Львів — Нью-

Йорк, 1999; Роммель Х.Д. Спогади по моє життя та мій час. — Харків, 2001); "Етнографічно-фольклорна спадщина" (чл.-кор. НАН України В.І.Наулком здійснено, зокрема, публікацію унікальної пам'ятки — "Альбомів" Де ля Фліза у двох томах); "Львівські історичні пам'ятки" (найважливіші: "Привілеї національних громад міста Львова (XIV-XVIII ст." — Львів, 2000; Зубрицький Д. Хроніка міста Львова. — Львів, 2002); "Старожитності Південної України" (зокрема: Гваньїні О. Хроніка про татарську землю. — Запоріжжя, 2000; Джерела з історії ярмарок Південної України останньої чверті XVIII — першої половини XIX ст. — Запоріжжя, 2000); "Джерела з новітньої історії України" (у цій серії: Літопис УПА. Нова серія К., 1999-2002. — Т. 2-5"; "Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 р. Документи і матеріали" — К., Львів, 2001).

Інститутом української археографії і джерелознавства імені М.С.Грушевського спільно з вченими Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського та Державного комітету архівів України уведено у науковий обіг низку науково-довідкових видань, зокрема розроблено і відруковано каталоги: "Грецькі рукописи у зібраннях Києва", "Каталог стародруків, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Києві 1494-1764" (д.і.н. Л.А.Дубровіна, д.і.н. Г.В.Боряк).

У Центрі пам'яткознавства НАН України і УТОПІК під керівництвом д.і.н. **[С.З.Заремби]** досліджено проблеми пам'яткознавства в контексті 2000-ліття християнства (д.і.н О.В.Шуба, д.мист. Д.В.Степовик). Оpubліковано монографії: "Нариси з історії українського пам'яткознавства" (д.і.н. С.З.Заремба), "Кафедральні споруди Луцька" (к.архіт. Б.В.Колосок), "Історія регіонів України: Лисянщина" (В.М.Щербатюк), "Олекса Довбуш в історії, фольклорі та літературі (проблема історичної та художньої правди" (П.І.Будівський).

Плідно вивчалися проблеми історії вітчизняної науки. До 85-річчя Національної академії наук України д.і.н. Л.В.Матвеевою опубліковано "Нариси з історії Всеукраїнської академії наук". Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського під керівництвом акад. НАН України О.С.Онищенка опубліковано бібліографічний покажчик "В.І.Вернадський: вчений, мислитель, громадянин" (д.і.н. В.Ю.Омельчук), завершено підготовку четвертого тому унікального за своєю повнотою і інформативністю збірника документів і матеріалів "Історія Національної академії наук України", який хронологічно охоплює тепер час до 1941 року, а також "Історії Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського", яка була першою, створеною у 1918 р., установою Української академії наук.

У Центрі досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г.М.Доброва НАН України, розробки якого з історичної тематики здійснюються під науково-методичним керівництвом Відділення історії, філософії та права НАН України, опубліковано праці: "Історію Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті 1918-1998 рр." та "Природознавство в Україні до початку XX ст." (д.і.н. Ю.В.Павленко, к.і.н. С.П.Руда, к.і.н. С.А.Хорошева, д.ф.-м.н. Ю.О.Храмов).

Археологічне вивчення ранніх етапів історії

Дослідження провідної в Україні установи археологічної науки — керованого акад. НАН України П.П.Толочком Інституту археології НАН України протягом звітного періоду були зосереджені на вивченні проблем господарства та культурних зв'язків населення України у кам'яному та мідно-бронзовому віках, історії кіммерійців та скіфів, матеріальної культури давніх греків Північного Причорномор'я, етногенезу та давньої історії слов'ян, розвитку давньоруського міста та села, а також питань політичної історії Київської Русі.

Найвагоміші результати досліджень Інституту археології НАН України знайшли втілення у тритомній фундаментальній праці "Давня історія України" та колективній монографії "Етнічна історія давнього населення України", відзначених Державною премією України в галузі науки і техніки 2001 року, а також у першому томі п'ятитомної академічної "Історії української культури", який підготовлено вченими інституту під керівництвом акад. НАН України П.П.Толочка.

У контексті вироблення сучасних методів історичної інтерпретації результатів археологічних досліджень в Інституті археології НАН України досліджено моделі соціально-економічного розвитку давнього населення України". З метою забезпечення оперування масовими археологічними матеріалами розроблені та наповнюються даними електронні каталоги наукових фондів: цим започатковано створення електронної бази даних археологічних джерел загальнодержавного значення, а також мультимедійних каталогів різних археологічних комплексів та експозиційних матеріалів, що зберігаються в наукових фондах Інституту археології. Оpubліковано монографію "Археологія в Інтернеті" (К., 2000) (к.і.н. Н.А.Сон).

Нові наукові результати одержано у вивченні ранніх етапів історії України. Досліджено соціально-економічний розвиток населення України за доби палеоліту (д.і.н. С.В.Смирнов). Вивчено періодизацію і хронологію археологічних культур неоліту, енеоліту й бронзового віку України, досягнуто узгодження хронології археологічних пам'яток України з матеріалами значних серій каліброваних радіовуглецевих дат з археологічних пам'яток неоліту, енеоліту та бронзового віку Євразії. Це дозволило подавнити хронологію неолітичних та енеолітичних пам'яток на 500-1000 р., внести певну корекцію у хронологію та періодизацію бронзового віку України, включивши до нього пам'ятки та культури 3-го тис. до н.е.

Вивчено історію досліджень археологічних культур неоліту-енеоліту-бронзового віку на території України, упорядковано їх джерельну базу. Вперше системно досягнуто історію вивчення базових культур на теренах України VII-II тис. до н.е.: трипільської, кемі-обинської, ямної, катакомбних, зрубних, середньодніпровської, тшинецько-комарівської, сабатинівської та інших культур, обґрунтовано уявлення про етапи дослідження кожної з культур, а також металургії й металообробки давнього населення України, охарактеризовано позиції й погляди провідних науковців.

Результати досліджень скіфської археології узагальнено у фундаментальній праці "Велика Скіфія" та низці індивідуальних монографій, зокрема "Історія економіки Степової Скіфії" (д.і.н. Н.Г.Гаврилюк).

Під керівництвом чл.-кор. НАН України С.Д.Крижицького досліджено комплекс проблем тисячолітньої історії та культури населення Північного Причорномор'я в античну добу (від VI ст. до н.е. по VI ст. н.е.), що дало змогу по-новому переглянути ряд важливих, вузлових питань давньої історії населення античних держав Північного Причорномор'я та їх взаємовідносин з оточуючими варварськими племенами та античним світом. Опубліковано ряд фундаментальних праць з античної археології, зокрема "Ольвія. Антична держава Північного Причорномор'я" (чл.-кор. НАН України С.Д.Крижицький, к.і.н. А.С.Русяєва, к.і.н. В.В.Крапивіна, к.і.н. Н.А.Лейпунська, к.і.н. М.В.Скржинська, д.і.н. В.А.Анохін). У Франції видано монографію чл.-кор. НАН України С.Д.Крижицького та к.і.н. Н.О.Лейпунської "Ольвія".

Під керівництвом чл.-кор. НАН України В.Д.Барана досліджено актуальні проблеми археології та історії слов'ян і неслов'янських племен на території України від рубежу н.е. до раннього середньовіччя. Всебічно досліджено взаємовідносини в економічній, політичній та культурній сферах між давньослов'янським населенням і іншими етнічними групами Південно-Східної Європи, здійснено наукові реконструкції господарсько-побутового укладу та світогляду давнього населення України, виявлено особливості і закономірності історико-культурного розвитку на різних етапах етнополітичної консолідації давньослов'янських племен, більш докладно з'ясовано їх роль в історії європейських народів. Вийшла у світ монографія чл.-кор. НАН України В.Д.Барана та к.і.н. Я.В.Барана "Походження українського народу". Опубліковано монографію "Етногенез Карпат", вивчено вплив античної традиції на давніх слов'ян (д.і.н. Д.Н.Козак, д.і.н. Р.В.Терпиловський, д.і.н. О.М.Приходнюк).

Під керівництвом акад. НАН України П.П.Толочка виявлено і досліджено значну кількість пам'яток стародавнього Києва (д.і.н. Г.Ю.Івакін, к.і.н. М.А.Сагайдак, к.і.н. І.І.Мовчан).

Акад. НАН України П.П.Толочко опублікував індивідуальні монографії "Кочові народи степів і Київська Русь", "Ярослав Мудрий", "Двірцеві інтриги на Русі".

Під керівництвом чл.-кор. НАН України О.П.Моці інтенсивно розвивався новий для археологічної науки напрям — дослідження життя і культури села у Київській Русі за матеріалами південно-руських земель. Новаторськими були і археологічні дослідження середньовічних городищ Центральної України.

Під керівництвом акад. НАН України П.П.Толочка було продовжено багаторічну роботу з підготовки наукових описів археологічних матеріалів до фундаментального багатотомного "Зводу пам'яток історії та культури України". Підготовлені матеріали увійшли до рукописів окремих томів "Зводу": зокрема двохтомника "Київ", тому "Київська область", двотомника "Крим".

Кримським філіалом Інституту археології НАН України під керівництвом к.і.н. В.Л.Мица досліджено проблеми давньої та середньовічної історії та археології Криму. У Бельгії опубліковано 1-й та 2-й томи фундаментальної праці "Палеоліт Криму: середній палеоліт Західного Криму" (к.і.н. В.П.Чабай та Є.Маркс, К.Монігал, Бельгія). Видано монографії "Палеоліт Криму: методи досліджень та концептуальні підходи" (к.і.н. В.П.Чабай, к.і.н. Ю.Є.Демиденко, к.і.н. О.І.Євтушенко), "Курганні старожитності Криму", "Скіфські підкурганні поховання Степового Криму", "Пізній бронзовий вік Криму" (к.і.н. В.О.Колотухін) та "Монети Херсонеса Таврійського IV ст. до н.е. — XIII ст. н.е." (к.і.н. М.І.Золотарьов, к.і.н. Є.М.Кочеткова) та спільну українсько-російську працю "Магнітометричне вивчення гончарних печей середньовічної Таврики" (к.і.н. В.Л.Миц).

Одеським археологічним музеєм НАН України під керівництвом к.і.н. В.П.Ванчугова досліджено проблеми археології енеоліту-бронзи та раннього залізного віку Південно-Західного Причорномор'я (к.і.н. Л.В.Субботін, к.і.н. С.Б.Охотников, к.і.н. Н.М.Секерська). Опубліковано колективні праці "Грецькі та кіпрські старожитності у зібранні Одеського археологічного музею" та "Одеський археологічний музей НАН України (1825-2000). Сторінки історії".

У Центрі пам'яткознавства НАН України і УТОПІК під керівництвом к.і.н. О.М.Титової розгорнуто новаторські для науки польові археологічні дослідження козацьких старожитностей. У звітний період опубліковано ряд випусків продовжуваного збірника "Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні".

Вивчення давньої, середньовічної та нової історії України

В Інституті історії України НАН велику увагу приділено вивченню проблем виникнення й еволюції давньоруської державності IX — першої третини XIII ст., зовнішньополітичних зв'язків Київської Русі. Здійснено перше у вітчизняній науці коментоване видання Галицько-Волинського літопису XIII ст. за Хлебниковським списком (акад. НАН України В.А.Смолій, чл.-кор. НАН України М.Ф.Котляр). Опубліковано монографії: "Давньоруська державність", "Історія давньоруської державності" та "Історія дипломатії Південно-Західної Русі" (чл.-кор. НАН України М.Ф.Котляр).

Під керівництвом акад. НАН України В.А.Смолія розроблялися проблеми історії Козацької України, зокрема політичної та культурної орієнтації української еліти за часів Гетьманщини, головних засад її функціонування стосовно владних установ, місця та ролі у політичному житті. Істотно зріс інтерес дослідників до проблем суспільства, його самоорганізації, внутрішнього світу людей певної історичної доби, особи у плинному часі. Опубліковано монографію "Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості" (акад. НАН України В.А.Смолій, д.і.н. О.І.Гуржій, д.і.н. В.М.Ричка). Започатковано випуск наукового альманаху "Соціум", присвяченого проблемам історії українського суспільства доби середньовіччя та нового часу (акад. НАН України В.А.Смолій, В.М.Горобець, О.І.Гуржій, В.М.Матях) та продовжуваного збірника "Ruthenica" з історії українського середньовіччя (д.і.н. В.М.Ричка, к.і.н. О.П.Толочко). Видано 1-й том

збірника "Листи Івана Мазепи. 1687-1691" (к.і.н. В.В.Станіславський), монографії "Українське козацтво: формування соціального стану" (д.і.н. В.О.Щербак), "Політико-культурні орієнтації еліти України-Гетьманщини (інтегральний погляд на питання)" (к.і.н. О.К.Струкевич), книжку "Незнайома Клію: Українська історія в таємницях і курйозах XV — XVIII ст." (к.і.н. В.М.Горобець, к.і.н. О.В.Русина, к.і.н. Т.В.Чухліб). Опубліковано чотири випуски збірника "Проблеми історії України XIX — початку XX ст." (чл.-кор. НАН України О.П.Реєнт, д.і.н. В.М.Волковинський, д.і.н. О.Ф.Овсієнко).

Акад. НАН України В.А.Смолій опублікував монографію "Українська національна революція середини XVII ст.: проблеми, пошуки, рішення".

Опубліковано низку праць з історії доби українського національного відродження кінця XVIII — початку XX ст, зокрема колективну монографію у 3-х частинах "Українське питання" в Російській імперії (кінець XIX-початок XX ст.)" за редакцією д.і.н. **[В.Г.Сарбєя]**, "Історія підприємництва в Україні: на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст." (к.і.н. Т.І.Лазанська). Під керівництвом чл.-кор. НАН України О.П.Реєнта у звітний період започатковано видання продовжуваного наукового збірника "Проблеми історії України XIX-початку XX ст."

Видано "Енциклопедію життя і творчості М.І.Костомарова" (д.і.н. Ю.І.Пінчук, д.і.н. М.М.Варварцев, к.і.н. О.В.Ясь).

В Інституті українознавства ім.І.П.Крип'якевича НАН України під керівництвом акад. НАН України Я.Д.Ісаєвича підготовлено та опубліковано другий том п'ятитомної "Історії української культури", колективні праці "Галицько-Волинська держава" і "Галичина та Волинь в добу середньовіччя", видано монографії: "Мистецтво Галицько-Волинської держави" (к.і.н. В.І.Александрович), "Князівські династії Центрально-Східної Європи" (к.і.н. Л.В.Войтович), "Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861-1901" (к.і.н. І.П.Чорновол), "З останнього десятиліття Івана Франка" (к.і.н. Я.І.Мельник).

Акад. НАН України Я.Д.Ісаєвич опублікував фундаментальну працю "Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми".

В Інституті української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України опубліковано монографії "Русь і Візантія у документальному комплексі Софії Київської" (д.і.н. Н.І.Микитенко), "Джерела з історії Жовтиводської битви 1648 р." (д.і.н. Ю.А.Мицик, д.і.н. В.І.Брехуненко), "Умань козацька і гайдамацька" (д.і.н. Ю.А.Мицик).

В Інституті європейських досліджень НАН України д.і.н. Н.М.Яковенко підготовлено і опубліковано книгу "Паралельний світ", присвячену вивченню світоглядних уявлень, жттєвих поглядів та моральних норм людей середньовічної України. У Польщі опубліковано підготовлений д.і.н. Н.М.Яковенко в Інституті європейських досліджень НАН України в рамках робіт Українсько-польської комісії істориків курс "Історія України від найдавніших часів до кінця XVIII ст."

В Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України опубліковано монографію "Національна еліта Гетьманщини" (д.і.н. В.В.Кривошея).

Дослідження історії України у ХХ ст.

Визначним досягненням вітчизняної історичної науки стала підготовка в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса п'яти томної "Політичної історії України у ХХ столітті", яка незабаром побачить світ у повному обсязі. У цій фундаментальній праці вперше об'єктивно і всебічно з позицій сучасного історичного досвіду осмислено складні і суперечливі перипетії політичного розвитку у ХХ столітті, роль у них відомих політичних діячів.

Інститутом опубліковано фундаментальні монографії "Українська революція: концепція та історіографія" та "Українська революція: історичний нарис" (д.і.н. В.Ф.Солдатенко). Видано працю "Між романтизмом і реалізмом. Створення і історія УПСР" (к.і.н. Т.А.Бевз).

В Інституті історії України НАН України до 10-ї річниці незалежності України під керівництвом акад. НАН України В.А.Смолія підготовлено і опубліковано фундаментальні праці "Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001)", "Закономірності державотворчого процесу в незалежній Україні" (д.і.н. С.В.Кульчицький), "Уряди України у ХХ столітті", енциклопедичне видання "Київ" (чл.-кор. НАН України О.П.Реєнт, д.і.н. С.В.Кульчицький, д.і.н. С.В.Віднянський). Видано фундаментальні узагальнюючі праці: "Україна: ХХ століття" (у двох книгах) (акад. НАН України В.А.Смолій, акад. НАН України В.М.Литвин, к.і.н. М.І.Шпаковатий), "Нариси історії професійних спілок України" (чл.-кор. НАН України О.П.Реєнт, д.і.н. О.Є.Лисенко, к.і.н. О.М.Мовчан, к.і.н. О.С.Рубльов).

Вперше у вітчизняній історичній думці в Інституті історії України НАН України під керівництвом акад. НАН України В.А.Смолія об'єктивно і всебічно досліджено одну з важливих складових вітчизняного політичного процесу кінця ХІХ — ХХ ст.: складну і трагічну проблем політичного терору та тероризму в Україні у ХІХ-ХХ ст. Опубліковано фундаментальну працю: "Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ — ХХ ст.: Історичні нариси" (акад. НАН України В.А.Смолій, акад. НАН України В.М.Литвин, чл.-кор. НАН України О.П.Реєнт, д.і.н. С.В.Кульчицький), у якій розглянуто питання терору та тероризму у теоретичному вимірі, революційного тероризму в Україні початку ХХ ст., терору радянської влади, часів Другої світової війни та повоєнного періоду, придушення інакомислення у період "застою", проблеми боротьби з світовим тероризмом на сучасному етапі. Видано монографію "Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.)" (д.і.н. С.І.Білокінь).

Опубліковано низку індивідуальних монографій з актуальних, недостатньо розроблених питань вітчизняної історії першої половини ХХ ст.: "Повстанці отамана Григор'єва" (к.і.н. В.С.Горак), "У відблиску польських багнетів: Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень-червень 1920 р.)" (к.і.н. І.Т.Лісевич); "Під гаслом комуні: Аграрна політика

РКП(б) у 1919 р." (д.і.н. І.В.Хміль), "Нариси історії виконавчої влади в Україні (1917- квітень 1918) (д.і.н. Р.Г.Симоненко), "Голодомори в Україні 1921-1923, 1931-1933, 1046-1947: Злочини проти народу" (к.і.н. О.М.Веселова, к.і.н. В.І.Марочко, к.і.н. О.М.Мовчан).

Значна увага приділялася вивченню суспільно-політичного, наукового та культурного життя тієї доби. Опубліковано монографічні дослідження "Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890-1930-ті рр.)" (к.і.н. В.П.Швидкий), "Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М.С.Грушевського. 1924-1930 рр." (к.і.н. О.В.Юркова).

Під керівництвом акад. НАН України В.А.Смоля та д.і.н. С.В.Кульчицького вченими Інституту історії України НАН України здійснювалося дослідження ряду гострих проблем вітчизняної історії середини ХХ ст. За планом робочої групи, утвореної Урядовою комісією з вивчення діяльності ОУН — УПА, з широким залученням раніше недоступних науковцям документальних матеріалів досліджувалися маловідомі питання, пов'язані із історією українського національно-визвольного руху за часів Другої світової війни. На основі всебічного аналізу архівних матеріалів, опублікованих документів, спогадів учасників, вітчизняної та зарубіжної літератури досліджено процес формування та діяльності таких військових формувань, як "Поліська Січ" та "УПА(Б-Б) — УНРА. Опубліковано цикл нарисів з історії ОУН та УПА (д.і.н. А.В.Кентій), монографію "Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі Опору (1941-1944 рр.)" та бібліографічний покажчик публікацій 1998-2002 рр. "Організація Українських Націоналістів та Українська Повстанська Армія" (к.і.н. В.В.Дзьобак, д.і.н. О.Є.Лисенко, к.і.н. О.В.Марущенко). Досліджувалися також проблеми Волинських подій 1943 року, депортацій українського і польського населення у 40-х роках ХХ ст.

Акад. НАН України П.Т.Тронько опублікував монографію "Згадаємо всіх поіменно: З історії боротьби комсомольців і молоді України проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої вітчизняної війни 1941-1954 рр.", під його керівництвом підготовлено і видано збірник документів "Тернистим шляхом до храму: Олесь Гончар в суспільно-політичному житті України 60-80-х років ХХ ст.". Чл.-кор. НАН України В.І.Клоков опублікував історичний нарис "В годину лихоліття".

В Інституті українознавства імені І.П.Крип'якевича досліджено складні і неоднозначні події і явища вітчизняної історії, які у попередні десятиліття замовчувалися, або висвітлювалися вкрай тенденційно. На основі новітніх напрацювань опубліковано монографії: "Союз визволення України: проблеми державності і соборності" (д.і.н. І.Г.Патер), "Українська військова еміграція у Польщі 1920-1939 рр." (к.і.н. О.І.Колянчук), "Дивізія "Галичина". Історія" (к.і.н. А.В.Боляновський), "Драма без катарсису: сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ ст." (д.ф.н. М.М.Ільницький) та "1939: західні землі України" (д.і.н. М.Р.Литвин, к.і.н. О.І.Луцький, к.і.н. К.Є.Науменко).

***Проблеми етногенезу та етнічної історії.
Сучасні національні та етнокультурні процеси***

В Інституті історії України НАН України під керівництвом акад. НАН України В.А.Смоля досліджено становище етнічних меншостей в Україні у першій половині 20-х років ХХ ст. (к.і.н. Л.Д.Якубова), участь професійних спілок УСРР в українізаційних процесах. Оpubліковано монографії "Політика українізації і профспілки УСРР (1920-ті рр.)" (к.і.н П.М.Бондарчук), "Український національний рух: основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х — 1980-ті роки)" (к.і.н. Ю.З.Данилюк).

Підготовлено і опубліковано фундаментальну працю "Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії" (акад. НАН України В.М.Литвин, д.і.н. М.Ф.Дмитрієнко, В.В.Томазов, к.і.н. О.В.Ясь). Видано історико-біографічне дослідження "Італійці в культурному просторі України. Кінець ХVІІІ-20-ті рр. ХХ ст.: Словник" (д.і.н. М.М.Варварцев).

За участю вчених ряду установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України в Росії опубліковано спільну українсько-російську монографію "Украинцы".

В Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса досліджено структуру української національної ідеї у вигляді поєднання її трьох основних елементів — національного інтересу, національного міфу і національного ідеалу; вивчено історичні витоки та особливості сучасного етносоціального розвитку України в напрямі становлення та розвитку української політичної нації, проаналізовано нинішній стан і тенденції розвитку етнополітичних відносин в Україні, її регіонах, досліджено актуальні проблеми сучасної української етнополітології, осмислено причини виникнення конфліктогенних ситуацій у міжетнічних відносинах. В результаті аналізу етнонаціональної структури регіонів України, особливостей їхнього історичного, соціально-економічного, національно-культурного та етноконфесійного розвитку обгрунтовано необхідність системного дослідження кожного з етнорегіонів та врахування відповідних уроків у процесі вироблення концепції державної регіональної політики (д.і.н. О.М.Майборода, д.і.н. М.І.Панчук, к.і.н. В.А.Войналович, к.і.н. В.О.Котигоренко).

Опубліковано праці "Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект" (д.і.н. М.І.Панчук), "Національні меншини України у ХХ столітті (історіографічний нарис)" (к.і.н. О.О.Рафальський).

Широкий спектр проблем, що стосуються національної ідентичності як категорії соціогуманітаристики і як політико-культурної реальності в Україні, висвітлено в книзі д.і.н. Л.П.Нагорної "Національна ідентичність в Україні". Досліджено проблеми повоєнної і сучасної історії українських греко- і римо-католицької церков, християнських та ісламських чинників формування в Україні громадянського суспільства (к.і.н. М.І.Кирюшко, к.і.н. В.А.Войналович, к.і.н. Н.С.Рубльова).

Вивчено взаємини між євреями України і світовою єврейською діаспорою, а також питання політичної історії євреїв України у ХХ столітті (к.і.н. О.В.Заремба, к.і.н. В.А.Гриневич). Видруковано збірник документів "Єврейські політичні партії і рухи України в кінці ХІХ — ХХ столітті" (д.і.н.

Ю.І.Шаповал). За результатами дослідження трагічних сторінок історії євреїв України в роки Другої світової війни видано збірники наукових праць "Катастрофа та опір українського єврейства (1941-1944)" та "Нариси з історії Голокосту і Опору в Україні". Центром по вивченню історії Голокосту видано 6 випусків бюлетеня "Голокост і сучасність" (к.і.н. А.Ю.Подольський).

Центром етносоцології та етнополітики Інституту соціології НАН України, який працював під керівництвом чл.-кор. НАН України В.Б.Євтуха та д.і.н. В.П.Трощинського досліджено сучасний стан української діаспори, особливості функціонування українських громад у світі як соціокультурних спільнот. Вивчено проблеми взаємозв'язків діаспори з Батьківщиною, розроблено пропозиції щодо вдосконалення державної політики України стосовно підтримки української діаспори, врахування інтересів зарубіжних українців в процесі розвитку взаємин України з іноземними державами.

Чл.-кор. НАН України В.Б.Євтух опублікував книги "Про національну ідею, національні меншини, міграції", "Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті", "Проблеми етнонаціонального розвитку: український та світовий контекст".

Історія і актуальні проблеми міжнародних відносин

В Інституті політичних і етнонаціональних відносин НАН України під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса досліджено проблеми утвердження України як активного суб'єкта міжнародних відносин. Обґрунтовано стратегію розбудови, орієнтованої на національні інтереси зовнішньої політики, яка б сприяла становленню України як активного чинника європейської системи безпеки ХХІ століття (чл.-кор. НАН України М.І.Михальченко, д.філос. н. Ф.М.Рудич, к.і.н. А.І.Кудряченко).

В Інституті історії України НАН України опубліковано "Нариси з історії дипломатії України" (акад. НАН України В.А.Смолій, чл.-кор. НАН України М.Ф.Котляр, чл.-кор. НАН України О.П.Рєснт, д.і.н. С.В.Кульчицький), а також праці "Українське козацтво у міжнародних відносинах. (1561-1591)" (к.і.н. С.А.Леп'явко), "Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917-1922 рр" (к.і.н. М.С.Держалюк), "Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії (1919-1924 рр.)" (к.і.н. М.І.Павленко), "Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918-1939)" (д.і.н. С.В.Віднянський, к.і.н. М.М.Вегеш).

Досліджено становлення дипломатичних та економічних відносин України з Німеччиною, Польщею, Великобританією, Францією й Чехословаччиною у міжвоєнні роки, політику щодо українців та українського питання у США та Польщі після завершення Другої світової війни. Видано анотовану історичну хроніку "Україна і Європа (1990-2000 рр.)" у двох частинах (чл.-кор. НАН України І.М. Мельникова, д.і.н. М.М.Варварцев, д.і.н. С.В.Віднянський, к.і.н. В.В.Павленко).

Опубліковано монографію "Україна-Чорнобиль-світ: Чорнобильська проблема у міжнародному вимірі. 1986-1999" (к.і.н. Н.П.Барановська).

В Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України спільно з польськими науковцями упорядковано два томи збірника документів "Україна і Польща у 30-40-х рр. ХХ ст. (д.і.н. Ю.І.Шаповал).

Сходознавство

Сходознавчі дослідження у вітчизняній академічній науці є комплексним напрямом, фактично відновленим в умовах незалежності України, хоча дослідження у галузі східної філології, а також з історії та культури країн Сходу, хоча і в обмеженому вигляді, не припинялися в Україні ніколи. Це дозволило відомому у світі вченому-сходознавцю, професору Гарвардського університету (США), нині — іноземному члену НАН України, О.Й.Пріцаку на початку 90-х рр. ХХ ст. дати новий поштовх розвитку українського сходознавства, створивши Інститут сходознавства імені А.Ю.Кримського НАН України у Києві з регіональним Кримським відділенням у Сімферополі. Нині процес становлення цих наукових установ завершився і очолюваний д.і.н. Л.В.Матвєєвою Інститут сходознавства імені А.Ю.Кримського НАН України працює в широкому діапазоні наукових напрямів сходознавчої науки. Основними напрямками його досліджень є історія, філософія, релігії, мова, література та культура країн Сходу; історичні, мовні і культурні зв'язки між Україною та народами Сходу; вивчення соціально-економічного розвитку країн та регіонів Сходу, а також дослідження історії українського сходознавства (насамперед, сходознавчої спадщини її корифеїв А.Кримського, Ю.Кулаковського, Б.Курца, П.Ріттера).

Під керівництвом д.і.н. Л.В.Матвєєвої інститут вивчає проблеми історії країн Близького та Далекого Сходу, розробляє питання арабського, перського та тюркського мовознавства. Значна увага приділяється дослідженню проблем ісламу, буддизму та інших релігій Сходу, вивченню феномена мусульманського фундаменталізму; традицій та етнічної історії народів Близького та Середнього Сходу (включаючи Євразійський степ, Кавказ); місцю сучасних держав Сходу у міжнародному розподілі праці; проблемам політичної історії сучасних держав Сходу.

Видано ряд ґрунтовних мовознавчих та літературознавчих праць, зокрема: "Арабська лінгвістична традиція. Витоки, творці, концепція", "Классическое арабское языкознание" (д.ф.н. В.С.Рибалкін); "Жанр арабських комерційних ділових паперів та їх мовна специфіка" (С.М.Боднар), "Метатеорія мовознавства", "Система жанрів у літературах Близького та Середнього Сходу" (к.і.н. Т.Ф.Маленька, Ю.Ю.Кочержинський, А.Субх), "Поэзия "свободного стиха" в Ираке (40-е-70-е гг. ХХ ст.)" (к.ф.н. Ю.М.Кочубей), "Лексичний склад історичної топонімії Криму" (к.ф.н. В.А.Бушаков). Підготовлено монографію "Турецька мова на Балканах" (к.ф.н. І.М.Дрига) та підручник "Арабська мова" (д.ф.н. Я.Є.Полотнюк).

Досліджено арабські, перські та вірменські джерела щодо історії Східної Європи, сучасні проблеми розвитку співробітництва України з країнами Сходу, питання історичних і культурних зв'язків України з мусульманським світом, суспільно-політичних процесів в країнах сучасного Сходу та їх впливу на українське суспільство, арабської мовознавчої традиції та історіографічної спадщини українського сходознавства. Опубліковано книгу: "Коран. Дослідження, переклад (фрагменти) і коментарі" (д.ф.н.

В.С.Рибалкін). Видано підручник "Історія середньовічного Сходу" (д.і.н. В.А.Рубель).

Розроблялися проблеми історії та культури тюркомовних народів України, спадщини громад етнічних меншин. Оpubліковано монографії "Уруми Надазов'я: Історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки" та "Привілеї національних громад міста Львова (XIV-XVIII ст.)" (д.ф.н. О.І.Гаркавець).

Активно розвивається дослідження історії та спадщини українського сходознавства. Оpubліковано низку історіографічних, біографічних та бібліографічних праць: "Юліан Кулаковський — перший візантолог України" (д.і.н. Л.В.Матвеева), "Україна і Схід. Культурні взаємозв'язки України з народами Близького та Середнього Сходу. 1917-1992." (к.ф.н. Ю.М.Кочубей); "Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII — перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи" (В.О.Кіктенко). Знаходиться у друці монографія "Сходознавчі установи в Україні. 1918-1991" (к.і.н. Е.Г.Циганкова).

Започатковано серію видань "Наукова спадщина" (сходознавчі студії), у якій опубліковано монографію Ю.М.Кулаковського "Минуле Тавриди". Готуються до друку праці видатних українських сходознавців: "А.Ю.Кримський. Хазари"; збірка наукових праць "Б.Г.Курц: фундатор сходознавчих досліджень в Україні".

Під грифом Інституту сходознавства ім. А.Ю.Кримського вийшли такі фундаментальні роботи: "Османська імперія. Класична доба. 1300-1600" (Галіль Іналджик); "Вірменія і Україна" (д.і.н. Я.Р.Дашкевич).

До 85-річчя засновника і почесного директора інституту, іноземного члена НАН України професора О.Ф.Пріцака видано книгу "Etymon".

Випущено методичний посібник: "Регіонознавство: Близький і Середній Схід. Виклад за програмою підготовки магістрів зовнішньої політики" (к.ф.н. Ю.Кочубей).

Протягом звітного п'ятиріччя Інститут сходознавства імені А.Ю.Кримського широко розгорнув випуск періодичних видань та продовжуваних збірників: головного друкованого органу українського сходознавства журналу "Східний світ", збірника "Сходознавство" (вийшло друком 19 випусків). Побачили світ 2 збірники статей з наукової серії "Цирендоржієвські читання". Інститут видає інформаційно-аналітичні матеріали: бюлетень "Новини Центральної Азії та Кавказу" та огляд "Україна — Китай", присвячені висвітленню сучасних політичних та економічних реалій країн Близького та Середнього Сходу.

Відділ сучасного Сходу має інформаційно-аналітичний веб-сайт "Кримські татари. Крим. Україна".

У Кримському відділенні Інституту сходознавства імені А.Ю.Кримського НАН України під керівництвом д.і.н. О.І.Айбабіна досліджено проблеми етногенезу народів Криму, культури та релігії малих етноконфесійних

спільностей Криму (караїми, кримчаки), етнокультурні процеси у Криму, історичні зв'язки Криму з православним Сходом (к.і.н. І.В.Ачкаїназі, к.і.н. О.Г.Герцен, к.і.н. М.А.Араджіоні, к.і.н. С.О.Завадський). Оpubліковано монографії "Етнічна історія ранньовізантійського Криму" (д.і.н. О.І.Айбабін), "Греки Криму та Приазов'я" (к.і.н. М.А.Араджіоні), "Кримчаки. Історико-етнографічний нарис" (к.і.н. І.В.Ачкаїназі), 2-й том "Боспорських досліджень". До цього часу випущено дев'ять томів "Матеріалів до історії, археології та етнографії Таврії" (відп. ред. — д.і.н. О.І.Айбабін). Видано відоме джерело з історії середньовічної України та Криму "Книгу мандрівок Евлія Челебі" (к.і.н. Є.В.Бахревський, к.і.н. В.А.Сидоренко).

Бібліотекознавство, бібліографознавство, архівознавство та книгознавство, національна бібліографія та бібліографістика

У Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України зосереджені потужні бібліотечно-інформаційні установи загальнодержавного значення: Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, яка належить до десятки найбільших бібліотек світу та Львівська наукова бібліотека імені В.Стефаніка НАН України, широко відома своїми унікальними колекціями документальних матеріалів, рукописів та літератури з історії та культури західних земель та цілого регіону Центрально-Східної Європи. Ці найбільші бібліотеки України, що входять до складу Відділення історії, філософії та права НАН України, є головним інструментом науково-інформаційного забезпечення потреб науки, освіти, культури, державного управління в Україні. Тут зберігається більшість друкованої продукції і рукописних кодексів, створених в Україні від часу появи писемності, світові книжкові і рукописні раритети, що становлять визначну наукову, культурну цінність і занесені до реєстру національного надбання України.

Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського під керівництвом акад. НАН України О.С.Онищенко та Львівська наукова бібліотека імені В.Стефаніка під керівництвом д.і.н. Л.І.Крушельницької, а з 2003 р. — д.і.н. М.М.Романюка, перетворилися на великі науково-інформаційні й культурно-просвітницькі комплекси, які здійснюють інформаційний супровід науково-дослідних та інженерно-конструкторських робіт, а також обслуговують широкі кола читачів. У складі Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського функціонують Фонд Президентів України, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів вищої державної влади, Національна юридична бібліотека.

За звітний період Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського як комплексний науково-інформаційний, науково-дослідний та культурологічний центр, вирішувала завдання розробки проблем бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавства та книгознавства, національної бібліографії та біографістики, впровадження сучасних технологій інформаційно-аналітичного забезпечення вітчизняної науки й управлінських структур, проводила наукові дослідження, спрямовані на вдосконалення процесів формування і використання інформаційних ресурсів, інформатизацію бібліотек.

Суттєві результати отримані з розробки теоретичних підвалин джерелознавчих досліджень, методик археографічного опису, у вивченні писемної та книжкової спадщини України в цілому та рукописної спадщини діячів науки і культури країни, зокрема, створенні археографічних реєстрів рукописних фондів, бібліотечних зібрань та історичних колекцій.

Під егідою Міжнародної асоціації академій наук започатковано видання і видано два випуски міжнародного наукового збірника "Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития" (голова редколегії — акад. НАН України О.С.Онищенко).

Підготовлено і видано 5 випусків покажчика серії "Національна бібліографія України" — "Україномовна книга 1886-1900; 1901-1910; 1910-1916 pp. у фондах НБУВ" та бібліографії бібліографічних посібників українських періодичних видань (д.і.н. В.Ю.Омельчук, к.і.н. М.Д.Бойченко). Підготовлено до друку каталог "Газети України. 1930-1934 pp.". У дослідженнях передбачається створення на основі моделі національної бібліографії України, напрацьованої НБУВ, цілісної системи баз даних національної бібліографії України в автоматизованому режимі. Такий підхід є принципово новим для вітчизняного бібліографознавства. Він дозволяє створити національний банк даних рукописної, друкованої та електронної україніки, який дасть можливість увійти у світову інформаційно-бібліографічну систему. Випущено науково-бібліографічне видання "Українська революція і державність (1917-1920 pp.)" (д.і.н. В.Ю.Омельчук). Підготовлено і видано бібліографічний покажчик "Аркушеві образотворчі видання у фондах Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (1904-1923)". Видано науковий каталог "Фоноархів єврейської музичної спадщини" (Л.В.Шолохова).

Під керівництвом акад. НАН України О.С.Онищенка видано фундаментальний бібліографічний покажчик "Археологія України. 1981-1990" (д.і.н. [І.Г.Шовкопляс]); 3 випуски "Наукових праць НБУВ", започатковано видання міжнародного наукового збірника "Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития". Видано монографію "Національна система реферування української наукової літератури" (к.і.н. М.Б.Сорока).

Спільно з Інститутом української мови НАН України здійснено наукове видання видатної пам'ятки української духовної культури — "Пересопницького Євангелія" (чл.-кор. НАН України В.В.Німчук, д.і.н. Л.А.Дубровіна, к.і.н. І.П.Чепіга, к.і.н. Л.А.Гнатенко).

Під керівництвом д.і.н. [В.С.Чишка] Інститутом біографічних досліджень НБУВ створено комп'ютерну базу даних для багатотомного Українського біографічного словника, продовжено видання збірника "Українська біографістика". До 10-річчя незалежності України спільно з компанією "Євроімідж" та Товариством "Україна-Світ" здійснено випуск історико-меморіальної праці "Видатні діячі України минулих століть", у 2003 р. двотомника "Народжені Україною" (українською, російською та англійською мовами) (д.і.н. [В.С.Чишко], к.і.н. В.І.Попик, к.і.н. С.М.Ляшко).

Опубліковано історико-документальне дослідження "Постійна комісія УАН-ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918-1933" (к.і.н. С.М.Ляшко).

Інститутом архівознавства НБУВ підготовлено і видано чотири збірники документів і матеріалів "Історія Національної академії наук України", які охоплюють період 1934-1941 рр. (відп. ред. — акад. НАН України О.С.Онищенко). Опубліковано путівник "Особові архівні фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського" (відп. ред. — д.і.н. Л.А.Дубровіна). Спільно з Держархівом України випущено довідник "Архівні установи України" (д.і.н. Р.Я.Пиріг, д.і.н. Г.В.Боряк, д.і.н. Л.А.Дубровіна), з Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, Інститутом історії України НАН України та Гарвардським університетом — каталог "Грецькі рукописи у зібраннях Києва" (Є.В.Чернухін).

Опубліковано нові масиви інформації про архівну та рукописну спадщину через створення системи взаємопов'язаних архівних та рукописних науково-інформаційних видань: наукових каталогів, покажчиків, довідників, фундаментальних публікацій пам'яток, збірників праць, монографій. Найгрунтовніше видання: "Видатні вчені Національної академії наук України (1918-1998)".

Суттєві результати отримані у вивченні писемної та книжкової спадщини України, створенні археографічних реєстрів рукописних фондів, бібліотечних зібрань та історичних колекцій, розробці теоретичних та науково-методичних питань історико-книгознавчого, документознавчого та археографічного дослідження рукописно-книжної та писемної спадщини України. Це є підґрунтям для створення Державного реєстру книжкових пам'яток як складової реєстру національного культурного надбання та програми ЮНЕСКО "Пам'ять світу"

У Львівській науковій бібліотеці імені В.Стефаника НАН України під керівництвом д.і.н. Л.І.Крушельницької та д.і.н. М.М.Романюка досліджено проблеми історії української періодики та журналістики. Видано монографії "Українська преса Північної Буковини 1870-1918 рр." та "Українська преса північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870-1940 рр.)" (д.і.н. М.М.Романюк), 4-й том бібліографії "Періодика Західної України 20-30-х рр. ХХ ст." та дев'ять випусків матеріалів до енциклопедичного словника "Українська журналістика в іменах" (д.і.н. М.М.Романюк). Опубліковано монографії "Діло" (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки" (Ю.Г.Шаповал) та "Українські часописи Північної Буковини (1870-1940)" (д.і.н. М.М.Романюк, М.В.Галушко), 3-й та 4-й томи бібліографії "Репертуар української книги. 1798-1916" (д.і.н. Я.Р.Дашкевич, д.і.н. Л.І.Крушельницька).

Видано збірник "Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком" (чл.-кор. НАН України В.І.Наулко). Опубліковано монографії: "Оратаї журналістської ниви. Українські редактори, видавці, публіцисти" (М.М.Романюк), "Проблеми української національної школи у пресі (друга половина ХІХ — поч. ХХ ст.)" (І.В.Зайченко), 2-й том праці "Українські часописи Львова (1848-1939 рр.)" (д.і.н. М.М.Романюк, М.В.Галушко),

історико-бібліографічне дослідження "Преса української еміграції в Польщі (1920-1939 рр.)" (О.С.Вішка).

Філологічні науки, мистецтвознавство, етнологія

Наукові установи Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України протягом 1999 — 2003 рр. впевнено утримували позиції провідних науково-дослідних гуманітарних центрів України, спрямовуючи свої зусилля на розбудову фундаментальних і прикладних проблем розвитку мови, комп'ютерної лінгвістики, літератури, мистецтва, традиційно-побутової культури, на розв'язання головних завдань щодо наукового забезпечення національно-культурного відродження України, на об'єктивне висвітлення різних етапів розвитку української духовної культури в минулому і її нинішнього стану на початку XXI ст. Пріоритетними для вчених Відділення в звітному періоді залишались комплексні розробки актуальних теоретичних й методологічних проблем, підготовка фундаментальних досліджень, а також підручників, посібників, енциклопедій, словників, іншої довідкової літератури, координація досліджень з відповідних галузей суспільних наук у вищих навчальних закладах України.

Літературознавство

Фундаментальні та прикладні дослідження з проблем історії української літератури та сучасного літературного процесу, естетики і теорії літератури, закономірностей розвитку світової літератури, вивчення та видання творчої спадщини класиків української літератури здійснювалися в звітному періоді вченими Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України та його Львівського відділення.

В цілому в 1999-2003 рр. у літературознавчих установах виконувалося 32 теми за академічними програмами фундаментальних та прикладних досліджень.

Пріоритетними напрямками фундаментальних досліджень Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України були: історія української літератури, джерелознавче й текстологічне дослідження української літератури, шевченкознавство, історія зарубіжних літератур, теорія літератури й методологія літературознавчих досліджень, порівняльне літературознавство, літературознавча бібліографія. Розробка цих напрямів досліджень здійснюється із урахуванням закономірностей історичного розвитку української літератури, національних аспектів літературно-художньої творчості й особливостей сучасного літературного процесу, пов'язаного із взаємопроникненням найрізноманітніших традицій, використанням різних стилів і концепцій, тобто — функціонування української літератури як складової європейського літературного процесу.

Фундаментальні дослідження, проведені в 1999-2003 рр. за цими напрямками, реалізовані літературознавцями Інституту в 107 виданнях колективних та індивідуальних праць. Це, зокрема, такі фундаментальні праці, як "Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI — XVII ст." (чл.-кор. НАН України Д.С.Наливайко), "Українська філософська лірика" (Е.С.Соловей), "Феномен українського романтизму" (Т.В.Бовсунівська), "Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України", "Дискурс модернізму в українській літературі" (С.Д.Павличко), "Грані культури: Бароко. Романтизм. Модернізм" (З.Геник-Березовська, підгот. М.Х.Коцюбинська та Г.М.Сиваченко), "Матеріали Четвертого конгресу МАУ" (у двох кн.), "Модернізм и постмодернізм. Мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств" (акад. НАН України Д.В.Затонський), "Давні українські поетики" (чл.-кор. НАН України Г.М.Сивокінь), "Над рукописами Лесі Українки. Нариси з психології творчості та текстології" (Л.П.Мірошниченко), "Зафіксоване і нетлінне. Роздуми про епістолярну творчість" (М.Х.Коцюбинська), "З криниці літ" (акад. НАН України І.М.Дзюба, т.2), "Спогад і сповідь з XX століття" (С.А.Крижанівський), "Femina melancholica: Стаття і культура в гендерній утопії О. Кобилянської" (Т.І.Гундорова), "Слово і доля" (акад. НАН України М.Г.Жулинський), "Змалювати думку... (Концептизм як напрям метафізичної поезії в літературі Європи доби Бароко)" (Т.М.Рязанцева), "Самототожність письменника: До методології сучасного літературознавства" (відпов. ред., чл.-кор. НАН України Г.М.Сивокінь), "Парнас віршотворний. Києво-Могилянська академія і український літературний процес XVII століття" (М.В.Андрущенко), "Звичаї тієї з давніх школярів бували... (Український святковий бурлеск XVII — VIII ст.)" (Г.М.Нога), "Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України: 1926 — 2001. Сторінки історії", "Психоаналіз і літературознавство" (Н.В.Зборовська), "З потоку літ і літпотуку" (чл.-кор. НАН України В.Г.Дончик), 5 випусків збірника "Літературознавчі обрії" й 3 випуски збірника наукових статей "Медієвістика". За напрямком вивчення та видання творчої спадщини класиків української та світової літератури видано повне зібрання творів В.Стуса у 6 т., 9 кн., праці В.Винниченка, М.Грушевського, С.Єфремова, В.Сосюри, О.Гончара, М.Драй-Хмари, 9 томів серії "Бібліотека світової літератури" (Гомер, Арістофан, Данте, Байрон, Гессе, Гашек, Флобер та ін.).

У відповідності до Указу Президента України від 07.04.03 №307 в зазначеному інституті здійснюється проект загальнонаціональної ваги — "Шевченківська енциклопедія" у 4-х томах, а також видано перші 5 томів Повного зібрання творів Т.Г.Шевченка у 12 томах. 1998 року завершено виконання проекту Державного фонду фундаментальних досліджень № 7.4/48 "Поетичний гнозис і культура".

Окрім монографічних праць, літературознавцями Інституту опубліковано 22 збірники наукових праць, а також бл. 1300 статей та рецензій в науковій періодиці, у тому числі закордонній.

Упродовж звітнього періоду Інститут регулярно видавав щомісячний науковий часопис "Слово і час" (відповідальний редактор — Л.І.Скупейко), з 1998 р. — науковий часопис "Вікно у світ" (відп. редактор акад. НАН України Д.В.Затонський). Вийшло 18 номерів.

Найважливішими завданнями на найближчий час Інститут вважає видання чотирьох томів "Шевченківської енциклопедії", закінчення видання Повного зібрання творів Т.Г.Шевченка у 12 т., творів О.Гончара у 12 т., створення і видання нової академічної Історії української літератури у 10 т., написання "Українського літературного енциклопедичного словника" й "Енциклопедії "Слова о полку Ігоревім", закінчення роботи над "Українською літературною енциклопедією" та продовження роботи над серійними виданнями "Бібліотека української літератури" й "Бібліотека світової літератури".

Найближчим часом Інститут планує поглибити свою роботу за науковими напрямами "Сучасний літературний процес", "Славістика" та "Русистика", поглибити дослідження літератур інших національних меншин, які в Україні не вивчалися або викликали інтерес науковців лише спорадично.

Пріоритетними напрямами фундаментальних досліджень Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України протягом звітного періоду є: франкознавство, літературний процес в Україні і Центральній та Східній Європі: етапи, угруповання, письменницькі індивідуальності; літературний процес в Західній Україні ХІХ — першої половини ХХ століть.

Серйозним здобутком вчених відділення за результатами досліджень згідно з цими напрямами стало видання таких колективних й індивідуальних праць, як "Доля — Los — Судьба: Шевченко і польські та російські романтики" (Є.К.Нахлік), "Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка" (М.З.Легкий), "Категорія "літературний розвиток" у трактуванні Івана Франка" (О.Б.Луцишин), "Письменник. — Нація. — Універсум: світоглядні та художні шукання в літературі ХІХ-ХХ століть" (О.М.Нахлік), "Ессе Номо! Добра звістка від Івана Франка" (Р.Б.Чопик), "Перечитана "Енеїда": спроба сенсового прочитання "Енеїди" Івана Котляревського на тлі зіставлення із "Енеїдою" Вергілія" (В.В.Неборак), "Роман І. Франка "Для домашнього огнища": простір і час" (Н.Є.Тодчук), завершення підготовки до видання "Літопису життя і творчості І.Франка", чотирьох додаткових томів до Зібрання творів І.Франка у 50 томах та бібліографічного покажчика "Зарубіжне франкознавство".

Мовознавство. Комп'ютерна лінгвістика

Відмітною рисою наукових досліджень мовознавців Відділення ЛММ НАН України протягом звітного періоду була їхня орієнтація на вивчення й теоретичне осмислення глибинних процесів, що відбувалися й відбуваються у слов'янських та інших індоєвропейських мовах, на створення фундаментального корпусу української мови та лінгвістичної бази знань, розроблення і створення інтелектуальних інформаційно-лінгвістичних систем, дослідження лінгвістичних аспектів інтелектуальної діяльності. Найбільших успіхів досягнуто у галузях теоретичного і загального мовознавства, слов'янської етимології, зіставної, структурно-математичної лінгвістики, дослідження сучасного функціонування української мови й вивчення проблем її практичного впровадження в усі сфери суспільного життя. Світовий авторитет здобула київська акцентологічна й етимологічна наукові школи, створені нею унікальні мовознавчі праці, які відкривають

нові перспективи для розвитку не тільки українського, але й світового мовознавства, нові орієнтири в баченні мовної історії та сучасності, дозволяють науково й обґрунтовано формувати засади мовного планування.

Порівняно невеликий колектив наукових співробітників Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України (42 науковці) проводить дослідження в п'ятьох важливих і необхідних для розвитку мовознавства напрямках, що створюють теоретичну базу для вузівської науки, забезпечують підґрунтя для вирішення завдань, які поставили перед мовознавчою наукою нові умови життя нашої держави.

Напрямок *теорія та методологія мовознавчих досліджень* забезпечує розроблення теоретичної бази мовознавчих досліджень, а також проблем соціолінгвістики, психолінгвістики, етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики. Це сприяє визначенню зв'язку між мовою й національним менталітетом, мовою й процесами пізнання навколишнього світу, мовою і культурою. У межах цього напрямку в 2002 р. завершено роботу над темою "Мовознавство в духовній сфері суспільства" (керівник — чл.-кор. НАН України О.Б.Ткаченко). Її виконання дозволило виявити змістову і формальну специфіку східнослов'янських і польської паремій, що має вагомим значення в лінгвокультурному плані; визначити основні стильові тенденції у становленні української лексичної синонімії та встановити їхню зумовленість (зокрема з'ясувати роль редакційно-виробничої практики); висвітлити своєрідність формування української термінології на тлі відповідних явищ інших слов'янських мов; опрацювати на наукових засадах індоєвропейської компаративістики раціональні методики засвоєння лексики далекоспоріднених мов тощо. Ці важливі наукові результати відбито в підготовленій до друку колективній монографії "Мовознавство в духовній сфері суспільства" та в опублікованій монографії Г. М. Яворської "Прескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада", в ряді інших праць.

Чл.-кор. НАН України О.Б.Ткаченко завершив і подав до друку монографію "Українська мова і мовне життя світу", в якій автор, спираючись на мовний досвід майже всіх континентів, масштабно поглянув на Україну крізь призму історичного, мовного й культурного розвитку народів світу і зробив з цього необхідні теоретичні висновки, що мають важливе значення для регулювання мовної політики в Україні. Нині вчені працюють над плановим дослідженням "Типологія розвитку мов", необхідність в якому зумовлена піднесенням соціального статусу багатьох мов, у тому числі української, що надзвичайно актуалізує вивчення нагромадженого історичного матеріалу стосовно становлення, розвитку та якісної трансформації мов.

Основним завданням наукових пошуків у межах напрямку *порівняльне дослідження слов'янських мов* є розробка питань походження, розвитку та функціонування східнослов'янських, західнослов'янських і південнослов'янських мов у контексті загальнослав'янської проблематики, зіставне дослідження різних слов'янських мов у фонетичному, морфологічному, синтаксичному і словотвірному аспектах. Здійснюються порівняльно-історичні, лексикологічні, етимологічні й акцентологічні дослідження української та інших слов'янських мов.

У 2000 р. в межах цього напрямку завершено планову тему "Дослідження української мови в працях західнослов'янських і південнослов'янських лінгвістів" (керівник — акад. НАН України В.М.Русанівський), за результатами якої підготовлено й подано до друку колективну монографію "Українська мова в працях західнослов'янських і південнослов'янських лінгвістів". Досліджено наукові зацікавлення учених Польщі, Чехії, Словаччини, Сербії, Хорватії українською мовою — її історією, лексикою, граматику, пам'ятками в ХІХ — ХХ ст., показано збагачення слов'янських мов за рахунок українізмів, порушено проблему так званого русинського варіанту української літературної мови, особливу увагу приділено публікаціям на досліджуваних теренах, здійснених після здобуття Україною незалежності. За матеріалами теми опубліковано колективну працю "Українсько-чеські паралелі в текстах і ситуаціях: Розмовник" (2002 р.) та ряд інших.

Вагомим результатом досліджень за напрямком *історія української мови* є вихід у світ двох фундаментальних монографій акад. НАН України В.М.Русанівського — "Історія української літературної мови" та "У слові — вічність (Мова творів Т.Г.Шевченка)". У першій із цих монографій здійснено системний опис функціонального використання української та церковнослов'янської мов, узагальнено історичні процеси через мовний аналіз стилів, жанрів, особливостей ідіолектів із залученням соціолінгвістичних чинників. У другій монографії детально досліджено джерела і символи творчості Кобзаря, його мову як стимул подальшої консолідації української національної мови, індивідуально-авторський підхід до використання лексики.

Результатом завершеної в 2002 р. теми "Слов'янська лексика: етимологія, акцентологія, словотвір" (керівник — чл.-кор. НАН України Г.П.Півторак) стала публікація 5 монографій та 5 словників. Зокрема, вийшов у світ IV том "Етимологічного словника української мови" (2003 р.) — фундаментальної колективної праці, що вже здобула широке визнання в науковому світі, у ній зібрано надзвичайно багатий український лексичний матеріал, у тому числі діалектний, досліджено походження та генетичні зв'язки кожної лексеми; підготовлено до друку V том Словника. Важливим етапом акцентологічних студій є видання акад. НАН України В.Г.Скляренком монографії "Праслов'янська акцентологія" — першого у слов'янському мовознавстві дослідження, де повно висвітлено походження та трансформацію балто-слов'янських та праслов'янських інтонацій і реконструйовано пізньопраслов'янську акцентну систему, що є основою для створення історичних акцентологій слов'янських мов, а також дає можливість пояснити складні випадки сучасного наголошення. Важливим науковим здобутком вченого стало також видання монографії "Темні місця в "Слові о полку Ігоревім", у якій подано оригінальні інтерпретації найбільш складних для розуміння місць у тексті пам'ятки.

До праць, що мають, крім наукового, важливе історико-культурне значення, належать монографії чл.-кор. НАН України Г.П.Півторака "Походження українців, росіян, білорусів та їх мов" (міфи і правда про трьох братів слов'янських зі спільної колиски)", у якій, враховуючи найновіші лінгвістичні, археологічні, історичні дані, автор переконливо обґрунтував власну теорію походження трьох східнослов'янських мов, та О.І.Скопненка

"Берестейсько-пинські говірки: генеза і сучасний стан", де на матеріалі, зібраному в ареалах поширення досліджуваних говірок, розкрито процес їхнього формування та розвитку, нинішній стан і мовні процеси, які в них відбуваються. Т.Б.Лукінова опублікувала монографію "Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис)", присвячену проблемам походження і розвитку квантитативних назв у слов'янських мовах, реконструкції їх історії у дописемний період.

Непересічним явищем в українській лексикографії стало видання за участю співробітників зазначеного інституту "Російсько-українського словника (сфера ділового спілкування)" та "Українсько-російського словника", двотомного "Орфоепічного словника української мови" за редакцією акад. НАН України В.М.Русанівського та М.М.Пешак, "Українського орфографічного словника", "Фразеологія Микола Лукаша: словник-довідник" О.І.Скопненка та Т.В.Цимбалюк, "Російсько-українського словника" за редакцією В.В.Жайворонка.

Актуальними й необхідними є зіставні дослідження таких близькоспоріднених мов, як українська і російська, що здійснюються в межах напряму *функціонування російської мови в Україні*. Зіставне дослідження російської та української мов. У 2000 р. завершено тему "Зіставне дослідження російської та української мов" (керівник — Н.Г.Озерова). За результатами дослідження підготовлено й подано до друку колективну монографію "Сопоставительная грамматика русского и украинского языков". Ведеться робота над актуальною темою "Український мовно-культурний компонент в історії російської літературної мови", розроблення якої засвідчує, що українська мова, українська культура віками була джерелом збагачення мовно-виражальних засобів російської літературної мови, компонентом міжкультурної комунікації у світовому культурному просторі.

Унікальним у міжнародному масштабі є одночасне дослідження романських, германських, балтійських та слов'янських мов, що проводиться в межах напрямку "Порівняльне дослідження романських, германських, балтійських та слов'янських мов". У 1999 р. завершено роботу над темою "Лексико-словотворчі зв'язки германських, балтійських і слов'янських мов". Комплексне дослідження лексико-словотвірних взаємин не лише названих трьох груп індоєвропейських мов, а також романських дозволило одержати ряд важливих для науки результатів, апробованих на міжнародних конференціях та з'їздах.

Досить перспективним є напрям "Засади створення лінгвістичних процесорів (текстових та словникових)". Уже діє потужний комп'ютерний морфемно-словотвірний фонд української мови з генеральним зведеним реєстром близько 167 тис. одиниць, що призначений для укладання за допомогою комп'ютера нових типів словників української мови. Укладені науковцями Інституту алгоритми і програми морфологічного та синтаксичного аналізу україномовних текстів лягли в основу систем автоматичного контролю "Рута", широко відомої в Україні та за її межами, а також системи російсько-українського й українсько-російського машинного перекладу "Плай". Розроблений апарат досліджень відкриває широкі можливості для розвитку нових комп'ютерних технологій в опрацюванні

текстів, створення комп'ютерних граматик, освоєння нових напрямків у лексикографічній роботі. За звітний період вчені, що розробляють цей напрям мовознавства, опублікували "Словник афіксальних морфем сучасної української мови", "Зворотний частотний словник художньої прози", "Кореневий гніздовий словник української мови", "Суфіксальна підсистема сучасної української мови: будова та реалізація", "Синтаксический анализ текста на ЭВМ", підручники Н.Ф.Клименко "Основи морфеміки сучасної української мови" і Н.Ф.Клименко та Є.А.Карпіловської "Словотвірна морфеміка сучасної української мови".

В утвердженні сучасної української літературної мови як державної у всіх сферах суспільного життя, в подальшому її унормуванні, у випрацюванні мовного законодавства та державної мовної політики в Україні провідна роль належить Інституту української мови НАН України. Це — єдина в нашій державі науково-дослідна установа, де вивчають усі структурні рівні української мови — фонологічний, морфологічний, лексичний, словотвірний, фразеологічний та ін. в синхронії та діахронії, працюють над кодифікацією норм української мови — правописних, орфоепічних, граматичних, лексичних, фразеологічних (різного типу словники), досліджують проблеми термінології, функціонування української мови в суспільстві, зокрема як державної та сакральної. Науковці Інституту багато уваги приділяють питанням культури мови, поповнюють джерельну базу для дослідження історії мови (видання писемних пам'яток), вивчають історію літературної мови, лінгвоукраїністики, походження української мови, з'ясовують стан та історію діалектів у суто українському і слов'янському контекстах. Належне місце посідають ономастичні та етимологічні студії.

Одним із провідних напрямів діяльності Інституту є *словникарство*, тобто укладання словників різного типу й призначення. У 1998 р. вченими інституту завершено видання тритомного "Російсько-українського словника наукової термінології: Т. 3. Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос". Протягом 1999 — 2000 рр. побачив світ академічний "Словник синонімів української мови" в 2-х томах. Підготовлено до друку "Українсько-російський словник наукової термінології". Важливе значення для української науки й культури має опублікована в 2001 р. енциклопедія "Українська мова", переважна більшість авторів якої — співробітники Інституту української мови та Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. Це перше видання енциклопедичного характеру, в якому на основі досягнень сучасного мовознавства в досить повній, систематизованій і стислій формі подані відомості про українську мову, українське мовознавство та визначних його представників, мовознавчі центри і друковані органи, що ведуть дослідження та пропаганду української мови НАН України.

У межах напрямку *лексикологія та комп'ютерна лексикографія* вченими Інституту розпочато роботу над проблемами програмного оброблення української мови, яке здійснюється в рамках найновіших дослідницьких студій оброблення природних мов і корпусного мовознавства. Зокрема, розроблено концепцію автоматичної картотеки української мови, яка лягла в основу програми формування традиційних (паперових) карток та

електронної картотеки української мови й укладання частотних текстових реєстрів.

Традиційним і пріоритетним є *граматичний* напрям наукових досліджень. Упродовж звітнього періоду він поповнився цікавими й неординарними напрацюваннями в галузі функціональної та категорійної граматики. Під керівництвом чл.-кор. НАН України І.Р.Вихованця в Інституті завершено працю над академічною "Грамактикою сучасної української літературної мови", створену на принципово нових (категорійних) засадах.

Відносно молодим, але перспективним є *соціолінгвістичний* напрям досліджень. Розгортання справжніх соціолінгвістичних обстежень стало можливим лише в умовах незалежності й демократії, коли українську мову почали використовувати в різних сферах суспільного життя. Соціолінгвоукраїністика нині визначає свою наукову проблематику, концептуальні засади, методикку дослідження тощо. Науковці аналізують сучасну мовну ситуацію в Україні, соціальні аспекти мовно-комунікативних процесів, вивчають світовий досвід мовного будівництва, суржик, соціодіалекти та інші проблеми.

Упродовж звітнього періоду Інститут української мови НАН України виконував два державні замовлення, найважливішим з яких було створення такого правописного кодексу, який би враховував історію формування правописних норм, відбивав традиції української вимови, повертав те, що було силоміць вилучено або нав'язано їй усупереч її природи. Розробка такого проекту правопису була визначена як державне замовлення. У 1999 р. робоча група Української національної комісії з питань правопису, яка працювала на базі Інституту під керівництвом чл.-кор. НАН України В.В.Німчука, доопрацювала проект найновішої редакції "Українського правопису", який був надрукований у видавництві "Наукова думка" й розданий для ознайомлення та обговорення на кафедрі української мови у вищі навчальні заклади в усі регіони України, у редакції фахових газет, журналів, видавництва та деякі громадські організації.

Інститут української мови НАН України є також співвиконавцем міжнародного проекту "Загальнослов'янський лінгвістичний атлас" (керівник — П.Ю.Гриценко), який виконують, крім учених НАН України, провідні фахівці академій ще 12 європейських країн (усі слов'янські країни та Німеччина). Підготовка до друку чергових випусків праці здійснюється почергово у різних країнах за затвердженими єдиними зразками. Відповідальним за видання V випуску "Загальнослов'янського лінгвістичного атласу", що здійснюється на засадах державного замовлення, є Державне науково-виробниче підприємство "Картографія".

Упродовж звітнього періоду в Інституті української мови НАН України завершено роботу над важливими науково-дослідними темами: "Проблеми звукової будови української мови" (1998), "Проблеми мовної єдності нації: діаспора й Україна" (1998), "Концепти української культури і їх відбиття в мові" (1999), "Дослідження фонетичної, граматичної і лексичної систем українських говорів" (1999), "Академічні словники сучасної української літературної мови" (2000), "Історія української лексичної деривації" (2000), "Грамматика сучасної української літературної мови" (2000), "Активні

процеси в сучасній українській літературній мові" (2001), "Сегментно-просодична характеристика українського мовлення" (2001), "Ономастична лексикографія" (2001), "Українська лінгвостилістика. XIX — XX ст.: джерела й теоретичні засади стилістичних досліджень" (2002), "Лінгвістичне джерелознавство" (2002), "Соціолінгвістичні аспекти вивчення української мови" (2003) та ін.

Напрями наукової діяльності Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, що є єдиною в Україні науковою установою, яка спеціалізується в галузі *прикладної та комп'ютерної лінгвістики*, протягом звітного періоду визначалися тим, що за останні два десятиліття мова почала стрімко набувати технологічного статусу — в сучасних інформаційно-комп'ютерних технологіях все активніше відбувається переорієнтація на природні мови як універсальний інформаційний інтерфейс. Розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій привів до усвідомлення факту, що ефективність систем автоматизації та інформатизації є похідною величиною від рівня їх інтелекту. Тим часом усе глибшим стає переконання, що теорія і практика штучного інтелекту перебуває в кризовому стані, спричиненому тим, що традиційні методи в цій галузі до певної міри вичерпали себе й нині назріла нагальна потреба у виробленні принципово нових підходів до створення інтелектуальних систем.

Згідно з цим напрямом досліджень Українським мовно-інформаційним фондом НАН України в звітному періоді розроблено принципіві засади теорії лексикографічних систем, що стала концептуальною базою для створення національної словникової бази України відповідно до Указу Президента України від 07.08.1999 р. №967 та більшості фундаментальних наукових праць Фонду, створено перший український повномасштабний електронний словник — лазерний диск "Словники України", а також масив сучасної електронної лексичної картотеки української мови обсягом понад 35 млн. слововживань.

Дослідження *природної мови* в її зв'язку з мисленням є саме тим напрямом, який веде до оволодіння таємницями інтелекту й до технологічних проривів у галузі створення таких артефактів, що за своїм інтелектом можуть порівнюватися з людським. Іншою важливою стороною цієї проблеми стане можливість створення ефективних лінгвістичних технологій керування ментальним станом соціальних груп та окремих осіб.

Це спонукає до формулювання завдання, важливість якого для національної безпеки України не може бути переоцінена: організація фундаментальних досліджень комплексу мовно-розумових проблем з метою розробки і створення ефективних інтелектуальних інформаційних технологій нового покоління та засобів захисту від неконтрольованих мовно-інформаційних впливів на ментальну сферу України.

Безпосереднім наслідком виконання вказаних завдань стане адаптація української мови до реалій XXI століття, тобто введення української мови до світу високих інтелектуальних інформаційних технологій шляхом створення теоретико-лінгвістичного, нейро-, психолінгвістичного і системотехнічного фундаменту та експериментальної й технологічної бази

сучасних мовно-інформаційних систем та їх широкого впровадження в усі сфери діяльності суспільства.

Як виконавець одного з пріоритетних завдань, покладених на нього Урядом України, Український мовно-інформаційний фонд НАН України координує роботу зі створення фундаментальної багатотомної академічної лексикографічної системи "Словник української мови". Планується, що у традиційному паперовому варіанті зазначений словник вийде обсягом приблизно 20 томів. Передбачається й створення електронного варіанту словника, який буде виконано як у вигляді лазерного диска, так і відкритої онлайн-мережевої лексикографічної системи, до якої забезпечуватиметься доступ усім фахівцям-лексикографам України з метою її постійного розвитку і вдосконалення.

Мистецтвознавство. Фольклористика. Етнологія

Дослідження минулого й сучасного духовної та матеріальної культури в умовах трансформації суспільства, проблем етногенезу та етнічної історії, сучасних національних етнокультурних та етнодемографічних процесів, найактуальніших проблем розвитку й стану українського мистецтва в Україні та за її межами ніколи не втрачали актуальності, сприяючи, окрім реалізації чисто наукових завдань, й посиленню інтересу до культурної спадщини, утвердженню України в статусі рівноправного партнера загальноєвропейської спільності, внесенню реального вкладу в державотворчі процеси.

Однією з двох академічних установ Відділення, де здійснювалися в звітному періоді зазначені дослідження, є Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. Робота київських мистецтвознавців та етнологів передусім концентрувалася на дослідженні фундаментальних і прикладних проблем історії й теорії професійного мистецтва та народної творчості, традиційно-побутової культури українців, мистецтва й етнокультури народів зарубіжних країн.

Упродовж звітнього періоду вченими Інституту здійснено результативні дослідження фундаментальних проблем етнокультури та професійного мистецтва українців і народів світу, випрацьовано нові методологічні підходи до оцінки історичних явищ і тенденцій, сучасних етнокультурних процесів, особливостей розвитку культури й мистецтва в умовах глобалізації культурних перетворень. Вагомим підсумком п'ятиріччя є завершення кількох фундаментальних колективних досліджень, видання ґрунтовних праць чл.-кор. НАН України Г.А.Скрипник "З історії української етнографії", С.Д.Безклубенка "Українське кіно: начерк історії", Ю.О.Станішевського "Національна опера України", В.І.Тимофієнка "Зодчі України кінця XVIII — початку XX ст.", О.К.Федорука "Микола Бутович (1896-1961). Життя і творчість", І.М.Юдкіна "Культура романтики".

До найважливіших досліджень, які здійснювалися Інститутом в звітному періоді за напрямом *історія і теорія професійного мистецтва й народної творчості*, слід віднести виконання комплексних тем, у яких узагальнювались проблеми й тенденції розвитку сучасного українського кіномистецтва, історичні витоки та сучасний розвиток українського театру,

вузлові питання образотворчого мистецтва і фольклору. В результаті були підготовлені енциклопедичні та узагальнюючі праці, покликані об'єктивно й на сучасному методологічному рівні висвітлити різні етапи розвитку професійного мистецтва та народної творчості в минулому і в наші дні. Різноманітні аспекти культурного життя України висвітлені в монографіях С.Д.Безклубенка "Українське кіно: Начерк історії", Н.М.Корнієнко "Історія українського театру ХХ ст.", Ю.О.Станішевського "Національна опера України", збірниках наукових праць, довідниках, каталогах і т. п. Опубліковані праці з теорії музичного мистецтва "Основи логіки музичної форми (Проблеми походження музики)" (А.І.Іваницький), збірники наукових праць про сучасну музичну культуру, дослідження про творчість окремих митців.

Фольклористи Інституту поглибили теоретичні аспекти дослідження (С.Й.Грица "Трансмісія фольклорної традиції", М.К.Дмитренко "Українська фольклористика: історія, теорія, практика"), уклали та видали збірники усної народної творчості українців в Україні й діаспорі. Загалом у рамках завершених тем опубліковано 22 монографічні видання, збірники наукових статей, наукові посібники тощо.

Науково-дослідницька робота за напрямом *історико-етнографічне вивчення культури та етнічної історії українського народу* увінчалась підготовкою ґрунтовних колективних праць "Етнічна енциклопедія України" у 2-х томах, "Історія української етнографії" у 2-х томах, виконання яких етнологи здійснювали в тісній співпраці з науковцями інших Інститутів НАН України, викладачами народознавчих дисциплін ряду університетів. Результати наукового пошуку в галузі етнології викладені у фундаментальних монографіях: "З історії української етнографії" (чл.-кор. НАН України Г.А.Скрипник), "Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян" (В.Г.Балушок), "Антропологічний склад українського народу. Етногенетичний аспект" (С.П.Сегеда), "Походження українського народу" (чл.-кор. НАН України В.Ф.Баран, Я.В.Баран), збірниках наукових праць. Ведеться активна робота щодо формування комп'ютерної бази даних з етнокультури українців та національних меншин України. З цією метою було здійснено близько 20 експедиційних виїздів до різних регіонів, зібрано та розшифровано понад 600 аудіокасет польових матеріалів.

Отримані під час виконання планових тем відзначеного напрямку наукові знання, введений у науковий обіг матеріал стали базою 18 друкованих видань, у тому числі 8 індивідуальних монографій та 6 наукових збірників.

Дослідження *етнокультури та мистецтва зарубіжних країн* здійснювалось згідно з плановою темою "Художня культура зарубіжних країн кінця ХХ ст.", найважливішим здобутком якої стала підготовка енциклопедичного словника "Художня культура південних і західних слов'ян (XIX — початок ХХ ст.)" Видано монографічні роботи: "Культура романтики" (І.М.Юджін), "Нариси всесвітньої історії архітектури. Архітектура Стародавнього світу" (В.І.Тимофієнко), навчальні посібники, довідники "Релігії, культури і секти світу" (Д.В.Степовик), "А. Вайда. Повертаючись до пройденого" (В.В.Авсентьева), збірник наукових праць "Мистецтво, фольклор і етнологія слов'янських народів".

Підсумки виконання теми викладені у 12 індивідуальних та колективних монографіях, довідниках і т. ін.

У рамках тематичного напрямку *історичний внесок українського народу у світову культуру* найвагомішими результатами стало виконання тем "Порівняльно-історичний аналіз української художньої культури в контексті міжнародних взаємин", "Українська культура у міжнародних зв'язках". Видано колективні монографії, присвячені культурним взаєминам українців та народів Європи ("Українсько-польські мистецькі взаємини ХХ ст.", "Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини ХІХ — початку ХХ ст."), монографії про творчість видатних українських митців за межами України (Д.В.Степовик "Скульптор Михайло Черешньовський: Життя і творчість", О.К.Федорук "Микола Бутович (1896-1961): Життя і творчість", О.Р.Синько "Новаторство Архипенка"). Кінцевим результатом виконання тем є публікація 11 наукових видань.

Будучи провідною в Україні науковою установою зазначеного спрямування, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.

М.Т.Рильського НАН України брав участь у виконанні державних програм "Культурні цінності України. Втрати. Шляхи повернення", "Повернені імена", ініціював та виконував профільну частину міжвідомчої програми збереження, розвитку й дослідження національної культури, розробленої за рекомендаціями ЮНЕСКО. Загально визнана й вагома роль зазначеного Інституту в розвитку народознавчих та мистецтвознавчих досліджень у різних регіонах України шляхом створення позаструктурних відділень на базі навчальних закладів Одеси, Миколаєва, Кіровограда, Слов'янська.

Колектив учених Інституту народознавства НАН України здійснював наукові дослідження в галузі традиційної і сучасної культури українців, етнології, історії українського професійного мистецтва та його місця у загальноєвропейському контексті, народного ужиткового і сакрального мистецтва, фольклору. Тут, у сучасному контексті й відповідно до нових завдань у галузі етнологічної науки, здійснюється сучасна корекція теоретичних та методологічних підходів, розширюється міждисциплінарний спектр та долучаються нові науково-методологічні технології. Наукова стратегія Інституту спрямована також на комплексний підхід до наукового осмислення реалій і явищ, порівняльний аналіз та синтез культурних феноменів в рамках слов'янського світу.

Важливими подіями у науковому світі стали монографічні дослідження цього Інституту "Український живопис Х-ХVІІІ століть: проблеми кольору" та "Класицизм та романтизм в українському мистецтві (В.А.Овсійчук), "Фінал третього Риму (російська месіанська ідея на зламі тисячоліть)" (Р.Я.Кісь), "На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні основи та соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні", фундаментальна колективна праця в чотирьох томах "Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат".

До найвагоміших серед наукових досліджень за напрямком *історико-етнологічне дослідження традиційної і сучасної культури українців* можна віднести монографічні праці "Етнічні стереотипи українців, євреїв та росіян у контексті соціальної перцепції і міжетнічних стосунків (на матеріалах

Львова, Одеси і Харкова)", "Теоретико-культурологічні моделі культури в інтерпретації польських учених.", "Українська спільнота в Аргентині: історико-етнографічний аспект.", "Гендерна система в традиційній українській сім'ї XIX — поч. XX ст." Високим науковим рівнем відзначається і виконана за тематичним напрямком *історичний внесок українців у загальносвітову культуру* вищезгадана монографія В.А.Овсійчука "Класицизм і романтизм в українському мистецтві".

Важливе значення для культурного розвитку України мають також результати здійснених у зазначеному Інституті досліджень згідно з напрямками *традиційна культура українців у її історичному розвитку та традиційна культура українців Карпат: генетичні витоки*, які передбачають вивчення і висвітлення базових аспектів етнокультурної самобутності українців у широкому діапазоні часу і виявів.

У рамках зазначених тематичних напрямків найвагомішими результатами стали такі ґрунтовні колективні монографії, як "Лемківщина: історико-етнографічне дослідження", том II, "Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Т.Шевченка: 1898-1939 рр.", "Етнографічні дослідження на західно-українських землях", "Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА: Нарис історії і фольклористики", "Від нації етнічної до нації політичної: досвід іноземних держав та українська практика", "Основи української державності, культури та духовності", "Фактори етнічної ідентичності в сучасних соціокультурних процесах України".

За тематичним напрямком *історія і теорія усної народної творчості* найвагомішими дослідженнями вчених цього Інституту є "Народ про голод в Україні", "Двадцять століття в українському фольклорі", "Українські повстанські пісні (історизм, проблематика, функціоналізм, жанрова специфіка)".

За тематичним напрямком *історичний внесок українців у загальносвітову культуру* важливими для української культури результатами досліджень стали такі колективні праці, як "Оповідь про ікону", в якій зібрано енциклопедичні історико-мистецтвознавчі матеріали для розкриття питання витоків та формування окремих іконографічних сюжетів із залученням широкої інформації з християнського сакрального мистецтва багатьох країн світу, "Синтез мистецтв у сецесійному архітектурному середовищі", "Художньо-промислова кераміка Галичини. 1840-1940", "Живопис українського авангарду. (1905-1958)".

Серед досліджень тематичного напрямку *теоретичні та історичні проблеми народної художньої творчості* найбільшу вагу мають колективні праці "Українське сакральне мистецтво: мистецтвознавче дослідження", "Етноестетика — теорія народного мистецтва", "Українське мистецтвознавство: Ілюстрований довідник", "Джерела українського мистецтвознавства (Галичина, Буковина, Закарпаття). XVIII-XIX ст.: Збірник матеріалів".

Науково-дослідницька робота, що проводилася за темою "Комплексне історико-етнографічне дослідження та фіксація матеріальної і духовної культури радіоактивно забруднених зон українського Полісся", має

значення загальнослов'янського рівня. Зібраний матеріал став основою для публікації збірників, монографій, наукових праць, присвячених реконструкції етнографічної традиційності радіоактивно забруднених зон Полісся — регіону, що є серцевиною східнослов'янської культури.

Впровадження результатів наукових досліджень у практику державного і суспільного життя, функціонування освітньої, культурної та інформаційної сфери

Важливе місце в діяльності Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, її відділень, інститутів соціогуманітарного профілю займало впровадження результатів наукових напрацювань у практику діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, функціонування сфери освіти, культури і масової інформації.

Здійснювалася підготовка концептуальних та прогностичних матеріалів загальнонаціонального, державного значення, пропозицій та прогнозів за дорученнями Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України.

Вченими Секції під керівництвом віце-президента НАН України акад. НАН України І.Ф.Кураса розроблено проект Концепції політичного реформування. Концепція розвитку гуманітарної сфери України, напрацьована за участю провідних вчених більшості соціогуманітарних установ НАН України, здобула у 2000 р. схвалення на спільному засіданні Президії НАН України та спеціальної Комісії з її розробки, створеної за розпорядженням Президента України. Разом з Держкомтелерадіо України Секцією було підготовлено проект Концепції державної інформаційної політики.

Провідні вчені Відділення економіки НАН України постійно беруть активну участь у підготовці проектів щорічних фундаментальних концептуальних, аналітичних і прогностичних документів — Послань Президента України до Верховної Ради України.

Ученими-економістами за дорученнями Уряду розроблено низку пропозицій щодо структурної перебудови народногосподарського комплексу, оновлення промислового потенціалу, вдосконалення аграрної політики, стимулювання інвестиційного процесу, створення і впровадження високих технологій, розвитку міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва, європейської інтеграції, захисту і забезпечення реалізації національних економічних інтересів в умовах глобалізації і формування інформаційного суспільства. Лише протягом 2002 р. установами Відділення економіки НАН України підготовлено і передано до Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України понад 320 інформаційно-

аналітичних матеріалів як з загальних питань соціально-економічного розвитку України і окремих її регіонів, розвитку зовнішньоекономічної діяльності, так і з окремих конкретних проблем цінової політики, приватизації власності, реформування агропромислового комплексу, розвитку ринку праці, соціального захисту населення.

Зусиллями інститутів економічного, економіко-правового та державно-правового підготовлено та подано до Адміністрації Президента України, комітетів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України ряд вагомих пропозицій щодо моделей, шляхів і механізмів інноваційного поступу економіки, концептуальних засад державної інноваційної політики, розвитку високотехнологічних галузей виробництва і створення висококонкурентної продукції.

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України у 2002 р. взяла участь у розробці проектів "Державної стратегії регіонального розвитку", "Концепції стратегії структурної перебудови оборонно-промислового комплексу України". Інститутом економічного прогнозування НАН України було опрацьовано пропозиції щодо приєднання України до Світової організації торгівлі. Нині цей інститут бере участь у розробці Стратегії економічного та соціального розвитку України до 2011 року.

Теоретичні напрацювання вчених-економістів стали основою розробки та перших кроків реалізації комплексних програм соціально-економічного розвитку Києва, Донецького та Західного регіонів.

Зокрема, за активної участі фахівців НАН України було розроблено Програму науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 р., яку в 2002 р. затверджено на спільному засіданні Президії НАН України і Колегії Донецької обласної держадміністрації. Указом Президента України цю ініціативу було підтримано, а НАН України доручено взяти участь у забезпеченні наукового супроводження реалізації Програми. До цього часу співпраця установ НАН з Донецькою областю здійснюється переважно лише за прямими господарськими договорами: протягом 2002 р. їх виконувалось 189 на загальну суму близько 3 млн. грн. А це свідчить про те, що потенційні можливості співробітництва можуть бути набагато більшими, якщо запрацюють дієві фінансово-організаційні механізми реалізації Програми науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 р., що їх пропонують учені НАН України.

З метою наукового забезпечення розвитку регіонів у НАН України за дорученням Кабінету Міністрів України, у рамках роботи Наукової ради з соціально-економічних проблем регіональної політики при Президії НАН України, зусиллями вчених Відділення економіки підготовлено пропозиції щодо формування і реалізації Програми виконання робіт з законодавчого розподілу предметів ведення, компетенції між вищими органами державної влади та регіональними органами. За умов виділення цільового фінансування, установи НАН України, котрі вже мають суттєвий доробок з цього напрямку, можуть розпочати розробку зазначеної програми.

Служба інформаційного забезпечення (СІАЗ), створена на базі Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського здійснювала постійний пошук та надання оперативної інформації вищим органам державної влади, міністерствам і відомствам як про поточні події та їх відображення у засобах масової інформації (інформаційні бюлетені "Резонанс", "Україна: події, факти, коментарі" та інші), так і за спеціальними проблемно-тематичними запитами владних структур.

Велика увага надавалася посиленню інформаційно-аналітичної, науково-методичної та практично-консультативної допомоги комітетам Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерству закордонних справ України, Державному комітету України у справах національностей та міграції та іншим міністерствам і відомствам щодо вирішення актуальних проблем економічного та соціального розвитку України, структурної перебудови народногосподарського комплексу, оновлення промислового потенціалу, вдосконалення аграрної політики, створення і впровадження високих технологій, розвитку міжнародного економічного, науково-технічного та культурного співробітництва, європейської інтеграції, забезпечення національних та державних інтересів України в умовах глобалізації і формування інформаційного суспільства, збереження територіальної цілісності України, розвитку рівноправного співробітництва з зарубіжними державами, оптимізації державної етнонаціональної та міграційної політики, а також політики щодо підтримки закордонного українства.

Нові важливі орієнтири щодо напрямів впровадження результатів соціогуманітарних досліджень визначені схваленою Верховною Радою України у 2003 р. Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, яка націлює вчених Національної академії наук України на подальший пошук нових форм і методів ефективного використання творчого потенціалу в інтересах економічного, соціального і духовно-культурного поступу українського суспільства.

Особливе значення мала діяльність установ політико-правового профілю щодо наукового забезпечення здійснення політичної реформи, здійснення законотворчої та законопроектної роботи.

Провідна установа правової науки в Україні — Інститут держави і права імені В.М.Корецького НАН України інтенсивно співпрацював з центральними органами державної влади, з окремими відомствами, установами, організаціями в сфері державно-правового будівництва, з правоохоронними та судовими органами України. Вчені Інституту брали участь в роботі ряду державних та урядових комісій і комітетів, національних рад та агентств, активно працювали над реалізацією положень Конституції України, проектами окремих кодексів та інших нормативно-правових актів, проводили фахові експертизи законопроектів та надавали науково-консультативну і науково-методичну допомогу.

Провідні вчені Інституту держави і права імені В.М.Корецького НАН України у звітний період були членами Головної консультативної ради з питань державного будівництва і правової політики при Верховній Раді

України (акад. НАН України Ю.С.Шемшученко, чл.-кор. НАН України В.В.Цветков та чл.-кор. НАН України В.Ф.Сіренко, чл.-кор. НАН України В.Ф.Погорілко, Л.Т.Кривенко, В.Н.Денисов, Г.О.Мурашин). Близько 30 співробітників Інституту — докторів та кандидатів наук, працювали науковими радниками (консультантами) ряду комітетів Верховної Ради України. Академік НАН України Ю.С.Шемшученко виконував обов'язки Голови Комісії при Президентові України з питань громадянства, та входив до складу Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА. До складу Комітету законодавчих ініціатив при Президентові України входили акад. НАН України Ю.С.Шемшученко, чл.-кор. НАН України В.І.Семчик, В.Б.Авер'янов, В.Н.Денисов, В.П.Нагребельний.

Працівники Інституту держави і права імені В.М.Корецького НАН України брали активну участь у підготовці та науковій експертизі проектів понад 450 законодавчих та нормативних актів, у тому числі безпосередньо у складі робочих груп, які готували проекти. На численні запити від організацій та установ, органів виконавчої влади, правоохоронних органів протягом 1999-2003 років за участю Ради з проведення науково-правових експертиз, яка діє при Інституті (голова — чл.-кор. НАН України В.І.Семчик), було підготовлено 600 науково-правових експертиз.

У складі робочої групи Верховної Ради України фахівці Відділення економіки НАН України взяли участь у підготовці Цивільного та Господарського кодексів України.

Установи ССГН НАН України взяли діяльну участь у розробці та науковій апробації проектів Концепції державної етнонаціональної політики, опрацюванні питань ставлення держави до проблем так званих "корінних народів", "політичного русинства", розв'язанні комплексу питань, пов'язаних з територіальними претензіями іноземних держав.

Для вищих органів державної влади, міністерств і відомств було підготовлено низку пропозицій та рекомендацій щодо ставлення до проблемних у політичному плані питань історичних стосунків України з сусідніми державами. Йдеться, зокрема, про підготовлені у НАН України з урахуванням змісту Спільної заяви Президентів України і Республіки Польща від 21 травня 1997 року "До порозуміння і єднання" концептуальні пропозиції щодо долі польських військових поховань (Личаківського "Цвинтаря орлят") у Львові, відзначення 60-х роковин "волинських подій 1943 року", вирішення проблем громадян, постраждалих у результаті масових депортацій українського населення з території Польщі та польського з України у 40-х роках ХХ ст. Підготовлено пропозиції щодо виваженого, позбавленого політизації ставлення до Переяславської ради 1654 року та відзначення її 350-ї річниці.

Серйозна увага приділялася виробленню науково обґрунтованих підходів і рекомендацій щодо вирішення питань, пов'язаних з розвитком співробітництва України з державами, у яких існують значні українські етнічні меншини, та які, у свою чергу, представлені відповідними етнічними меншинами в Україні, розглядають їх як своїх співвітчизників за кордоном. Спільно з органами влади Румунії здійснено вивчення стану і етнокультурних запитів українців у цій країні. Розроблено низку

концептуальних пропозицій щодо належного забезпечення освітніх та етнокультурних інтересів болгарської, румунської, молдовської та угорської етнічних меншин в Україні.

У червні 2003 року віце-президент НАН України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України акад. НАН України І.Ф.Курас виступив на засіданні Науково-методичної ради МЗС України з науковою доповіддю "Проблемні питання розвитку відносин з сусідніми країнами в контексті державної політики України щодо національних меншин"; МЗС було направлено рекомендації та пропозиції НАН України щодо забезпечення захисту національних інтересів України у стосунках з зарубіжними державами, ставлення до нових тенденцій у політиці Росії, Угорщини та інших держав щодо "зарубіжних співвітчизників", вдосконалення концептуальних засад державної етнонаціональної політики, проблеми т.зв. "корінних народів", підготовки нових редакцій законів про національні меншини та про мови в Україні, зокрема з урахуванням сучасних процесів швидкого формування нових етнічних меншин за рахунок натуралізованих іммігрантів, розробки проекту Закону України про зарубіжних українців.

Велику увагу вчені НАН України приділяють проблемам погіршення демографічної ситуації в Україні, розробці пропозицій щодо виходу з демографічної кризи. У травні 2003 р. фахівці новоствореного Інституту демографії та соціальних досліджень взяли участь у Парламентських слуханнях з питання: "Демографічна криза в Україні: причини та наслідки", на яких було представлено їх розробки, а також надано пропозиції та рекомендації з даного питання.

Значна науково-консультативна допомога щодо оптимізації політики України стосовно релігійних конфесій, забезпечення міжконфесійного порозуміння і злагоди надавалася Державному комітету України у справах релігій.

Особливе місце у діяльності установ ССГН належало науковому обґрунтуванню та інформаційно-аналітичному і методичному супроводженню вирішення комплексу проблем, пов'язаних з інтеграцією в українське суспільство кримськотатарського, а також інших постраждалих у минулому народів Криму — караїмів і кримчаків, розвитком їх освіти, забезпеченням етнокультурних потреб і інтересів. Установ ССГН взяли участь у розробці під керівництвом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України концептуальних пропозицій щодо забезпечення розвитку Криму як спільного дому представників різних етнічних груп населення, християнського, мусульманського та інших віросповідань.

Установи ССГН взяли участь у науковому забезпеченні вирішення питань, пов'язаних з правовим статусом о.Зміїний, а також із забезпеченням його господарського освоєння та дослідження відповідно до затвердженої Урядом програми.

Поважне місце у діяльності академічних інститутів займає впровадження їх досягнень у практику функціонування сфери освіти і культури. Вченими

НАН України зроблено помітний внесок у створення і опрацювання Національної доктрини освіти, проекту Державних стандартів базової і повної середньої освіти, численних навчальних програм, підручників і навчальних посібників для загальноосвітньої та вищої школи.

Протягом звітнього періоду вченими установ Секції опубліковано цілу низку підручників та посібників для вищої та середньої загальноосвітньої школи, серед яких можна відзначити:

- **в галузі економіки:** "Основи економічної теорії" (акад. НАН України А.А.Чухно, П.С.Єщенко, Г.Н.Климко та ін.; За ред. акад. НАН України А.А.Чухна. — К., 2; "Міжнародна економічна діяльність України" (В.Є. Новицький) — К., 2000; "Хозяйственное право" (акад. НАН України В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др.; Под ред. акад. НАН Украины В.М. Мамутова) — К., 2002; "Перехідна економіка" (за ред. акад. НАН України В.М. Гейця) — К., 2003;
- **в галузі історичної науки:** "Історія України: нове бачення" (Синтетичний курс) — К., 1999, друге видання — К., 2000. (Колектив авторів під керівництвом акад. НАН України В.А.Смоля, інститути історії України, політичних і етнологічних досліджень НАН України); "Новітня історія України". Підручник для XI класу середньої школи. — К., 1999. (П.П.Панченко, Ф.М.Турченко, С.М.Тимченко); "Історія України ХХ ст.: Для тих, хто готується до іспитів". — К., 1999. (П.П.Панченко, О.В.Гісем, В.М.Даниленко); "Історія України". Давні часи та середньовіччя: Пробний підручник для IX класу загальноосвітніх навчальних закладів. — К., 2000. (акад. НАН України В.А.Смоля, В.С.Степанков); "Історія України". Підручник для IX класу середньої школи. — К., 2000. (С.В.Кульчицький, М.В.Коваль); "Історія України". Навчальний посібник для IX класу. — К., 2000. (чл.-кор. НАН України О.П.Реєнт); "Всесвітня історія: Новітня історія. Частина 1 (з 1914-1939 рр.) Навчальний посібник для XI класу. — К., 2000. (О.С.Віднянський (у співавторстві); "Всесвітня історія: Новітня історія. Частина 2 (з 1939 р.) Навчальний посібник для XI класу. — К., 2000. (С.В. Віднянський (у співавторстві); "Новітня історія України. ХХ ст." Підручник для вузів. — К., 2000. (С.В.Кульчицький (у співавторстві); "Хрестоматія з новітньої історії України. 1945-2000. Для XI класу середньої школи. — К., 2000. (П.П.Панченко, С.С.Падалка); "Хрестоматія з історії України. ХІХ- початок ХХ ст.: Навчальний посібник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. — К., 2000. ([В.Г.Сарбей]), усі — Інститут історії України НАН України; "Історія України". Навчально-методичний посібник для студентів заочної форми навчання. — К., 2001 (О.М.Любовець, В.Ф.Солдатенко, Інститут політичних і етнологічних досліджень НАН України);
- **в галузі філософії:** "Суспільство на порозі ХХ століття". — К., 1999. Навчальний посібник. (Колектив авторів); "Практична комунікативна філософія. Підручник" — К., 1999. (А.М.Єрмоленко); "Античний світ: філософія, історія, культура". Підручник. — К., 2000. (С.В.Пролеєв); "Історія філософії. Проблеми людини". Навчальний посібник. — К., 2000 (Хамітов Н.В.); "Філософія історії". Підручник.

- К., 2000., "Філософія". Курс лекцій. — К., 2000. (І.В.Бойченко); "Філософія". Підручник. — К., 2001, "Філософія. Світ людини" Курс лекцій. — К., 2001. (І.В.Бойченко, І.В.Бичко, В.Г.Табачковський); "Історія античної філософії" — К., 2001. (С.В.Пролеєв); "Етика" — К., 2001. (В.А.Малахов), всі — Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України;
- **в галузі соціології:** "Соціологія" — К., 2001. (колектив авторів); "Економічна соціологія". Навчальний посібник. — К., 2001. (колектив авторів); "Технологія соціологічного дослідження" — К., 2001. (Н.В.Паніна) — всі: Інститут соціології НАН України);
 - **в галузі правознавства:** "Кооперативне право" — К., 1998. (чл.-кор.НАН України В.І.Семчик); "Міжнародне право". У 2-х томах. — К., 1999. (В.Н.Денисов, В.І.Євінтов, О.Ф.Висоцький); "Конституційне право України" — К., 2000. (В.Ф.Погорілко), всі — Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України);
 - **в галузі політології:** "Політологія". Курс лекцій. — К., 2000. (Ф.М.Рудич); "Етнодержавознавство: теоретико-методологічні засади" — К., 2001. (Л.Є.Шкляр, С.Ю.Римаренко); "Магістральні вектори сучасної української зовнішньої політики" Навчальний посібник — К., 2001. (Ф.М.Рудич); "Політична система та інститути громадянського суспільства в Україні". Навчальний посібник — К., 2001 (Ф.М.Рудич), всі — Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України);
 - **в галузі етнонаціональних досліджень:** "Україна в етнонаціональному вимірі". Навчальний посібник. — К., 1999. (М.М.Вівчарик, С.С.Падалка, Інститут історії України НАН України);
 - **в галузі культурології:** "Нарис історії культури України". (два видання, 2-е вид. — К., 1999. (акад. НАН України М.В.Попович, Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України); "Методичні рекомендації з курсу "Українська та зарубіжна культура" (Т.А.Бевз, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України);
 - **в галузі релігієзнавства:** "Історія релігії в Україні" (А.М.Колодний); "Історія релігії в Україні". — К., 1999. (А.М.Колодний, П.Я.Яроцький, Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України); "Релігієзнавство" (М.Ф.Рибачук, М.І.Кирюшко, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України);
 - **в галузі сходознавства:** Підручник з арабської мови для студентів неарабістів I курсу. — Л., 1999 (Я.Є.Полотнюк); "Історія середньовічного Сходу. Тематична хрестоматія. — К., 2000. (В.А.Рубель, Інститут сходознавства ім. А.Ю.Кримського НАН України); "Історія Криму. Кримське ханство." (В.С.Крисаченко, Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України).
 - **в галузі літературознавства:** "Хрестоматія-посібник з української літератури для 8-9 класів середніх загальноосвітніх шкіл — К., 1999 (О.А.Камінчук, Н.В.Левчик); підручник з української літератури для 11 класу (2000, Р.В.Мовчан, Ю.І.Ковалівим) та хрестоматія-посібник із зарубіжної літератури для 11 кл. (2000, Т.Н.Денисова, Г.М.Сиваченко); "Історія американської літератури ХХ століття". — К., 2000 (Т.Н.Денисова, Г.М.Сиваченко); "Психоаналіз і літературознавство" — К., 2003 (Н.В.Зборовська); Хрестоматія "Українська література"(5-6 кл.) — К., 2003 (О.А.Камінчук,

Н.В.Левчик); хрестоматія нововведених літературних творів за програмою 2002 р. у 3-х частинах (2003, Р.В.Мовчан), куди ввійшли твори українських письменників, замовчуваних у радянський час (відповідальний редактор цього видання — акад. НАН України М.Г.Жулинський).

Підготовлено та здано до друку підручники та посібники для вищої школи: "Країнознавство: культура народів слов'янських країн" (чл.-кор. НАН України В.І.Наулко, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України). "Історія середньовічного Сходу". Підручник для історичних факультетів університетів. (В.А.Рубель, Інститут сходознавства ім. А.Ю.Кримського НАН України).

Готуються до видання підручники і посібники: "Методологія історичної науки". Підручник. (Д.П.Урсу, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України); серія хрестоматій для вищої школи (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України): "Хрестоматія з історії України козацької доби"; "Хрестоматія з історії національно-визвольних змагань українського народу ХХ ст.", "Зарубіжні джерела з історії України кінця ХІХ-ХХ ст. Хрестоматія".

Підготовлено навчальні програми в галузі економічних, правових, історичних, політичних наук, соціології, філології для гуманітарних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету "Києво-Могилянська академія", інших вищих навчальних закладів Києва та Львова, у яких вчені установ Секції ведуть лекційні курси.

На допомогу викладачам вищих навчальних закладів та вчителям загальноосвітньої школи Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України видає часопис "Вікно у світ. Зарубіжна література: наукові дослідження, історія, методика викладання" (головний редактор — акад. НАН України Д.В.Затонський). Інститут є також співвидавцем авторитетного часопису "Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах".

Установи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України успішно розвивають співробітництво з вищими навчальними закладами, зокрема:

- На рівні Відділення історії, філософії та права НАН України (акад. НАН України О.С.Онищенко) успішно розвивається співробітництво з факультетами та Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (акад. НАН України Л.В.Губерський).
- Інститут соціології НАН України тісно співробітничав з факультетом соціології і психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (декан — чл.-кор. НАН України В.Б.Євтух).
- Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України має угоди про співробітництво з Київським славістичним університетом (спільні дослідження та видання літератури), Запорозьким державним університетом (спільна

науково-дослідна лабораторія, керівник д.і.н., проф. В.В.Кравченко), Чернігівським університетом (спільна науково-дослідна лабораторія, керівник д.і.н., проф. О.Б.Коваленко). Підготовлено угоду про створення спільної науково-дослідної лабораторії з Таврійським національним університетом.

- Інститут держави і права імені В.М.Корецького НАН України має усталені творчі зв'язки з правничим факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національною юридичною академією імені Ярослава Мудрого, правничими факультетами інших вищих навчальних закладів, яким надається необхідна науково-методична допомога.

На базі академічних інститутів нині функціонує ціла низка вищих навчальних закладів, зокрема: Київський університет права (при Інституті держави і права імені В.М.Корецького НАН України), Вища школа соціології (при Інституті соціології НАН України), Інститут політичних наук (при Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України). Досвід свідчить, що така форма безпосередньої інтеграції академічної науки і вищої освіти заслуговує на всебічний розвиток.

Впровадження в практику державного і суспільного життя результатів наукових досліджень учених-мовознавців стимулюється бурхливим розвитком комп'ютерних технологій у сучасному науковому світі, що спонукає мовознавчу науку застосовувати інноваційні підходи до вирішення багатьох лінгвістичних проблем.

В Інституті мовознавства імені О.О.Потебні НАН України здійснюється розроблення основ комп'ютерної граматики сучасної української мови, тобто її комп'ютерної моделі. Теоретичні результати напрацювань у галузі структурно-математичної лінгвістики втілюються у практичні розробки: укладання словників, написання навчальних посібників, формування комп'ютерних лінгвістичних баз даних, створення систем автоматизованого опрацювання тексту (Рута, Плай).

За дорученнями Адміністрації Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Інститутом мовознавства імені О.О.Потебні НАН України здійснюється лінгвістична експертиза проектів законів України; готуються мовознавчі роз'яснення окремих пунктів законів України, інших нормативних державних актів для Конституційного Суду, Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури. Здійснюється підготовка аналітичних матеріалів та надання науково-консультативної допомоги стосовно використання української мови та мов національних меншин на території України Держкомнаціміграції та Держтелерадіо України.

В Українському мовно-інформаційному фонді НАН України під керівництвом д.т.н. В.А.Широкова впродовж 1998 — 2003 рр. розроблено системотехнічні засади створення та ведення лінгвістичних корпусів, на основі чого сформовано комп'ютерні лексикографічні й текстові масиви української мови загальнонаціонального значення, зокрема фундаментальну електронно-цифрову лексичну картотеку обсягом понад 30 млн. слововживань; лексикографічні бази даних понад 20-ти словників (тлумачного, орфографічного, орфоепічного, фразеологічного,

синонімічного, антонімічного, граматичного та ін.); систему природномовного індексування українських текстів та баз даних; автоматизовану систему конверсії текстів словників до комп'ютерних лексикографічних баз даних; мережевий інструментальний комплекс для підтримки сучасної цифрової технології створення фундаментальних лексикографічних праць, які мають велике прикладне значення.

Практичною реалізацією результатів здійснених фундаментальних досліджень стала розробка нової інформаційної технології сучасної української лексикографії, що дозволило сформулювати концепцію національної словникової бази і започаткувати серію фундаментальних академічних словників нового покоління — "Словники України". Завдяки цьому стали можливими підготовка проекту Указу Президента України від 07.08.1999 № 967 "Про розвиток національної словникової бази" і затвердження Кабінетом Міністрів України плану-графіку реалізації завдань, визначених цим Указом, який розрахований на виконання протягом 2000-2007 рр. 67 значних лінгвістичних проектів і має на меті створення в Україні сучасної системи лінгвотехнології. На виконання його завдань мовознавчими установами НАН України успішно ведуться роботи по створенню нового 20-томного тлумачного Словника української мови, 7-томного Етимологічного словника української мови, системи багатомовного машинного перекладу, яка охоплює сім мов (українську, англійську, німецьку, французьку, іспанську, російську, турецьку), а також цілу низку інших лінгвістичних продуктів.

При цьому вся лексикографічна продукція випускається не лише у традиційному паперовому, а й у комп'ютерному вигляді. У 2001 році Українським мовно-інформаційним фондом НАН України випущено у світ перший повномасштабний український словник на лазерному диску у вигляді інтегрованої лексико-графічної системи "Словники України", яка містить унікальний набір словникових функцій: на реєстрі 152 тис. одиниць тут унаочнено функції побудови повної словозмінної парадигми і транскрипції згідно з правилами української орфографії та орфоєпії; в системі подано понад 56 тис. фразеологізмів, близько 10 тис. синонімічних рядів, понад 2,5 тис. антонімічних пар. За своїми лінгвістично-інформаційними параметрами система "Словники України", яка здобула схвальні відгуки наукової і освітнянської громадськості, не має аналогів у світі і є незамінною в комп'ютерному діловодстві, навчанні української мови, редакційно-видавничій діяльності та проведенні лінгвістичних досліджень.

Згідно з дорученням Президента України від 10.02.03 № 1-1/146 (абзац 3: "Забезпечити створення української лінгвістичної системи в мережі Інтернет") та розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.03 № 415-р "Про затвердження плану заходів щодо створення української лінгвістичної системи в мережі Інтернет" Український мовно-інформаційний фонд визначено головним виконавцем робіт зі створення української лінгвістичної системи в мережі Інтернет.

На виконання постанови Верховної Ради України від 22.05.2003 № 886-IV "Про Рекомендації парламентських слухань "Про функціонування української мови в Україні" Українським мовно-інформаційним фондом

НАН України підготовлено проект Міжвідомчої науково-технічної програми "Інформація. Мова. Інтелект", який подано на затвердження до Кабінету Міністрів України. Зазначена програма спрямована на дослідження проблем комп'ютерної та когнітивної лінгвістики, нейрокібернетики, нейрота психолінгвістики з метою створення інтелектуальних інформаційних систем, нових технологій інтелектуалізації та систем інтегрованого знання. Нею передбачено дослідження комплексу мовно-інформаційних і мовно-розумових проблем і на цій основі одержання цілої низки конкретних результатів інноваційного характеру, а саме: вивчення психо- та нейролінгвістичних механізмів інтелектуальної діяльності людини; створення національної системи інтегрованого знання; розробка ряду систем обробки інформації нового покоління: інтелектуальних інформаційно-пошукових систем; систем розуміння природної мови, автоматичного перекладу та міжмовної адаптації; автоматичної локалізації та вилучення знань з комп'ютерних текстів і баз даних; інтелектуального людино-машинного діалогу; ідентифікації логічних помилок та дезінформації в комп'ютерних текстах; засобів ідентифікації індивідуальної, моніторингу колективної мовної свідомості та захисту від нейролінгвістичного програмування і негативних впливів на лінгвоментальну сферу народу України; природномовних систем програмування та природномовних операційних середовищ.

Значна науково-методична допомога надається установами Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України закладам сфери культури щодо вивчення, збереження і дослідження вітчизняної історико-культурної спадщини, розвитку музейної і заповідної справи, збереження і розвитку нематеріальної культурної спадщини: народних традицій, свят, обрядів.

Інститутом археології НАН України підготовлено проект Закону України "Про охорону археологічної спадщини", який внесено до Верховної Ради України народним депутатом України акад. НАН України П.П.Толочком. Налагоджено співпрацю з новоствореною при Міністерстві культури і мистецтв України Службою охорони історико-культурної спадщини. Інтенсивно здійснюється співпраця з Київською міською державною адміністрацією щодо моніторингу стану архітектурно-археологічних пам'яток давнього Києва, вивчення, консервації та музеєфікації нововиявлених археологічних пам'яток. Великий обсяг археологічних досліджень виконано на території Верхнього міста, на Подолі, на території Києво-Печерської лаври. Нині опрацьовуються пропозиції щодо музеєфікації решток виявленої на Подолі унікальної кам'яної церкви XII ст.

Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського НАН України виконано ряд доручень органів державної влади з підготовки мистецьких заходів загальнодержавного рівня, низки міжнародних та українських мистецьких фестивалів, виставок, авторських концертів, які пропагували досягнення українського професійного й народного мистецтва в Україні та за її межами.

Прагнучи відповісти на назрілі суспільні потреби у наукових інноваціях, установи соціально-гуманітарного профілю НАН України самі дедалі активніше включаються у процес створення і впровадження наукової продукції, яка є сучасним конкурентоспроможним товаром, підтримки і

супроводження пріоритетних в інноваційному плані розробок. Такі підходи передбачають суттєву перебудову самої науково-дослідної діяльності.

Проведена у 2002 р. спільна сесія Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, Міністерства освіти і науки України, академій педагогічних і правових наук, спеціально присвячена проблем розвитку інноваційної діяльності у соціальній, освітній та культурній сферах, піднесенню інноваційної культури вченого в умовах становлення в Україні інформаційного суспільства накреслила нові дослідницькі завдання в цій галузі та визначення конкретних шляхів переходу до нових прогресивних моделей організації науково-дослідного процесу та активного просування результатів наукових розробок у практику діяльності владних органів, установ освіти, науки, культури.

Одним з результатів опрацювання нових інноваційних підходів у сфері соціогуманітаристики стала участь установ Секції у формуванні Технологічного парку "Інтелектуальні інформаційні технології", до складу засновників і учасників діяльності якого мають увійти інститути політичних і етнонаціональних досліджень, держави і права ім. В.М.Корецького, соціології, демографії і соціальної політики, Український мовно-інформаційний НАН України, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського.

Важливим напрямом соціальних інновацій, в якому установи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України можуть повною мірою реалізувати свій потенціал, є створення і впровадження сучасних національних науково-інформаційних ресурсів, конче необхідних для забезпечення функціонування сфер освіти і культури. Протягом звітнього періоду бібліотечно-інформаційна система НАН України і, перш за все, її головний центр — Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, увійшла у стадію значних якісних, структурних перетворень, які є відповіддю на вимоги інформаційного суспільства, що інтенсивно формується. Ці зрушення у бібліотечній роботі пов'язані з переходом до інтенсивного накопичення і використання електронних інформаційних ресурсів.

В останні роки Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (НБУВ) забезпечила виконання проектів, спрямованих на вдосконалення формування і використання інформаційних ресурсів, інформатизацію бібліотек, розробку теоретико-прикладних засад трансформації бібліотек у центри глобальних інформаційних та наукових комунікацій. Створено комп'ютерний бібліотечно-інформаційний центр, що інтегрує основні загальнодержавні документні ресурси, сприяє освоєнню в он-лайнному режимі найважливіших каналів зарубіжних інформаційних потоків. Розроблено українську модель побудови Національної системи реферування вітчизняної наукової літератури та створено розгалужену, диференційовану за галузями знання й інтегровану в масштабах держави систему реферування української наукової літератури. За участю НБУВ щоквартально випускаються друковані версії трьох галузевих серій Українського реферативного журналу "Джерело", його електронна версія представлена в Internet. Значна увага приділялася також розробці інформаційної технології формування та використання ресурсів створеної в

НБУВ першої в Україні універсальної електронної бібліотеки (ЕБ), методів та засобів інтеграції інформаційних ресурсів електронних бібліотек. Створення ЕБ є ефективним вирішенням проблеми докорінного підвищення рівня інформаційного обслуговування української науки, освіти, культури й виробництва, суттєво підвищує повноту й оперативність задоволення інформаційних потреб суспільства в документованих знаннях, які акумулюються в бібліотеках. Вже нині щоденна кількість користувачів електронних інформаційних ресурсів НБУВ значно перевищує кількість читачів у її залах, причому інформаційні ресурси бібліотеки стали доступними читачам з усіх регіонів України та зарубіжжя.

Під егідою Секції суспільних і гуманітарних наук у НБУВ розроблено концепцію побудови і визначено інформаційно-ресурсні компоненти Інтернет-порталу з соціогуманітарних наук, що має забезпечити представлення в мережі Інтернет інформаційного ресурсу про діяльність профільних установ НАН України, активізацію формування наукової ЕБ соціогуманітарного профілю.

Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України критично оцінює досягнуте, вважає, що настав час зробити зусилля академічних установ, спрямовані на вирішення першочергових проблем суспільного поступу, більш концентрованими. Для цього необхідно удосконалити самі механізми співробітництва Національної академії наук України з вищими органами державної влади у плані науково-консультативної підтримки і супроводження їх діяльності, організації виконання в їх інтересах оперативних наукових розробок.

На думку Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України настав час для розробки спеціальної програми, що передбачала б ефективніші механізми співпраці Національної академії наук України з Кабінетом Міністрів України щодо реалізації Програми діяльності Уряду, доручень вищих органів державної влади України.

Доцільно було б також створити спільну (Кабінету Міністрів України і НАН України) науково-інформаційну систему на базі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, яка давно співпрацює з Секретаріатом Кабміну.

Назрілою, на думку вчених НАН України, є розробка комплексної програми наукового забезпечення законодавчого процесу в Україні, яка б дозволила з максимальною ефективністю поєднати зусилля установ НАН України, Академії правових наук України та Інституту законодавства Верховної Ради України. Така програма включала б у себе дослідження з фундаментальних теоретичних, а також прикладних проблем правотворення, здійснення моніторингу його ефективності, які знаходили б практичну реалізацію у законопроектній діяльності. Фактично йдеться про необхідність утворення своєрідного "технопарку" в сфері законотворення, який стимулював би інноваційні правові пріоритети.

Видавнича діяльність

Видавнича діяльність для академічних установ соціогуманітарного напрямку є однією з найважливіших форм впровадження результатів досліджень у суспільну свідомість, у практику функціонування державних установ і громадських організацій, закладів освіти і культури

Протягом звітнього періоду вона істотно зросла у кількісних і якісних вимірах. Підготовлений до 85-річчя НАН України бібліографічний показник праць вчених установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України охоплює близько 5600 назв колективних і індивідуальних монографій, збірників статей і документів, енциклопедичних і словникових видань, довідників, підручників і навчальних посібників, брошур. Лише протягом останнього завершеного — 2002 року, установами Секції випущено понад 240 наукових узагальнюючих праць та монографічних досліджень, 165 підручників, довідників та словників, понад 100 брошур та науково-популярних книжок.

Особливо помітним явищем, яке характеризує зростання вітчизняної соціогуманітарної думки, стало видання протягом минулого п'ятиріччя цілої низки багатотомних фундаментальних узагальнюючих праць та джерельних видань з історії та культури України.

Було завершено підготовку та видання 15-ти томної серії індивідуальних монографій провідних українських вчених-істориків, присвячених найважливішим етапам національного і державницького поступу нашої Вітчизни — "Україна крізь віки". Створена за творчим задумом та за редакцією акад. НАН України В.А.Смоля, вона здобула визнання громадськості і була удостоєна Державної премії України у галузі науки і техніки. Такої ж високої державної оцінки удостоєно і підготовлену під керівництвом акад. НАН України П.П.Толочка тритомну академічну "Давню історію України". Завдяки зусиллям вчених установ Секції і підтримці з боку Фонду інтелектуальної співпраці "Україна — XXI століття" побачили світ перші три томи п'ятитомної "Історії української культури" (головний редактор — Президент НАН України акад. НАН України Б.С.Патон), яку передбачається завершити у семи книгах. Продовжується видання підготовленої в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса п'ятитомної праці "Політична історія України. XX століття".

Завершується випуск підготовленої Інститутом держави і права імені В.М.Корецького НАН України під керівництвом акад. НАН України Ю.С.Шемшученка "Юридичної енциклопедії". Координаційним бюро Енциклопедії сучасної України за участю провідних вчених установ Секції та під науково-методичним керівництвом акад. НАН України І.М.Дзюби здійснено видання 1-го тому цієї фундаментальної праці, покликаної стати логічним продовженням створеної вченими української діаспори "Енциклопедії українознавства".

Першою книжкою тому "Київ" започатковано випуск у світ багатотомного "Зводу пам'яток історії та культури України", який готується під науково-методичним керівництвом Інституту історії України НАН України.

Інститутом української археографії і джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України під керівництвом чл.-кор. НАН України П.С.Соханя одночасно реалізується кілька значних видавничих проектів, серед яких — випуск 50-томного зібрання творів М.С.Грушевського, 35-ти томне корпусне видання "Архіву Коша Нової Запорозької Січі".

Помітним явищем стало започаткування в установах значної кількості нових продовжуваних наукових часописів та збірників. В ряді інститутів вони видаються тепер на базі більшості наукових відділів. Це зробило їх більш спеціалізованими, розрахованими на певне коло зацікавлених вітчизняних і зарубіжних спеціалістів, забезпечило оперативну публікацію результатів наукових досліджень.

У той же час почали видаватися і нові часописи та збірники ширшого профілю. Започатковано, наприклад, нові друковані органи Інституту української мови НАН України та Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського НАН України: "Українська мова", "Наукові записки культурологічного семінару", "Студії мистецтвознавчі".

Проблемним явищем у видавничій справі стало певне зниження рівня редакційної підготовки матеріалів, особливо — щодо публікацій молодих спеціалістів. Однак цей недолік відразу привернув до себе увагу провідних учених і спеціалістів і нині, в цілому, успішно долається.

Важливим показником роботи установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України у галузі видавничої роботи є також те, що видання більшості наукових праць здійснюється за рахунок залучення позабюджетного фінансування.

Наукові з'їзди та конференції

Проведення наукових з'їздів, конференцій, симпозіумів та круглих столів різного рівня: міжнародних, загальноукраїнських, регіональних слугувало у звітний період обговоренню найбільш актуальних для розвитку нашої держави, громадянського суспільства, сфер науки, освіти і культури проблем.

За активної участі Національної академії наук України, Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України та її відділень було організовано ряд конференцій загальнодержавного рівня під егідою Президента України, Уряду, для обговорення проблем економічного розвитку України, переходу її на шляхи сталого, інноваційного поступу.

За підтримки Кабінету Міністрів України, Секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України спільно з Міжнародною та Українською асоціаціями українознавців, Міністерством освіти і науки України протягом звітного періоду було організовано IV та V Міжнародні конгреси українознавців (Одеса, 1999 та Чернівці, 2002) — найбільш представницькі наукові форуми вчених-гуманітаріїв України та діаспори, зарубіжних

вчених-українознавців. Щоразу вони збирали по кількасот провідних українознавців світу з України, США, Канади, Польщі, Франції, Росії та багатьох інших країн, що сприяло продуктивному обміну думками, ознайомленню наукової громадськості з новітніми напрацюваннями вчених-соціогуманітаріїв. Конгреси відзначалися широтою наукового діапазону, який охоплював проблеми історичного досвіду українського народу, розвитку його культури, літератури, мистецтва, соціального поступу. Матеріали конгресів опубліковано багатотомними виданнями.

Велике значення мала організована Секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України у червні 2002 року наукова сесія, присвячена обговоренню проблеми "Інноваційна культура вченого інформаційного суспільства".

Традиційною стала організація Секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України науково-практичних конференцій, присвячених Дню Конституції та річницям незалежності України, на яких вчені НАН України разом з науковцями Академії правових наук України, вищих навчальних закладів, народними депутатами, представниками органів державної влади обговорюють свої наукові здобутки і визначають завдання наукових досліджень з актуальних проблем державного, суспільно-політичного та культурного розвитку. Під егідою Секції та Українського комітету славістів щорічно проводяться міжнародні наукові конференції, присвячені Дням слов'янської писемності і культури. Найбільш представницькою серед них була конференція "Слов'янські культури: погляд у XXI століття" (2000 рік), організована в рамках Міжнародного фестивалю культури "Слов'янський світ вітає нове тисячоліття".

Чимало важливих наукових конференцій було організовано Відділенням економіки НАН України та його установами. Вчені-економісти НАН України брали активну участь у ряді міжнародних економічних конференцій, організованих по лінії Міжнародної асоціації академії наук, зокрема "Проблеми керованості соціальних і економічних процесів у період трансформації суспільства у країнах СНД (концептуальні засади, механізми, результативність)", що відбулася у Москві в грудні 2001 року.

Серію наукових форумів з важливих політико-правових проблем було організовано на базі інститутів політичних і етнонаціональних досліджень та держави і права імені В.М.Корецького НАН України. Серед них слід особливо відзначити підготовлену та проведену спільно з Японським фондом міжнародної співпраці науково-практичну конференцію "Європа-Японія-Україна: шляхи демократизації державно-правових систем" (жовтень, 2000), організовані у Києві методологічні семінари: "Парламентаризм в Україні: теорія і практика" (лютий, 2001), "Адміністративна реформа: стан та перспективи" (грудень, 2001), "Земельний кодекс України: проблеми реалізації" (квітень, 2002), "Конституційно-правові проблеми українського державотворення" (грудень, 2002).

У 2002 році започатковано щорічне проведення спільних українсько-македонських конференцій з проблем історичних і культурних зв'язків народів України та Македонії.

Вчені установ Секції брали активну участь у організації та проведенні Всеукраїнських Сквородинівських читань, Міжнародних Паскалівських читань (Київ, 1999 р.), науково-теоретичної конференції "Гуманітарне знання на початку XXI століття" (Київ, 2000 р.), Міжнародної наукової конференції "Людина та культура в умовах глобалізації" (Київ, 2001 р.), Міжнародної наукової конференції до 280-річчя від дня народження Г.С. Сквороди (Переяслав-Хмельницький, 2002 р.).

Крім того, протягом звітного періоду науковці установ Секції взяли участь у представницьких міжнародних наукових форумах, зокрема у XI Міжнародному конгресі з логіки, методології та філософії науки (Польща, 1999 р.), міжнародній конференції "Освітній ярмарок" (Франція, 2000 р.), 32-у Конгресі медієвістів (Німеччина, 2000 р.), міжнародній конференції "Політична філософія: комунітаризм versus лібералізм" (Італія, 2001 р.), міжнародній науково-практичній конференції "Стратегія оцінки вищої освіти — філософія" (Туреччина, 2002).

Широкого громадського визнання набули періодично продовжувані конференції, які проводяться відділеннями соціогуманітарного профілю та окремими установами. Серед них: міжнародні наукові конференції з проблем наукової інформації та бібліотечної справи, що їх щорічно організовує Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Сходознавчі читання імені А.Ю.Кримського (Київ, щорічно, починаючи з 1997 р., Інститут сходознавства імені А.Ю.Кримського НАН України), конференції "Мова і культура" (Київ, щорічно, з 1990 р., Секція суспільних і гуманітарних наук спільно з Міністерством освіти і науки України та Київським національним університетом імені Тараса Шевченка).

Координація наукових досліджень

Заходи Секції суспільних наук НАН України, її відділень та установ з координації наукових досліджень були спрямовані на забезпечення дієвого поєднання зусиль учених наукових установ НАН України, галузевих академій, вищих навчальних закладів Міністерства освіти і науки України, інших державних та недержавних наукових центрів, їх зосередження на вирішенні найбільш актуальних наукових завдань, підготовці концептуальних та прогностичних документів державного значення, створенні фундаментальних наукових праць. За допомогою активної координації наукових розробок Секція практично реалізовувала інтегруючу роль НАН України як вищої державної наукової установи у вітчизняній науці.

Координаційна діяльність здійснювалася у Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України на різних рівнях і з застосуванням різноманітних методів, залежно від вагомості та характеру наукових і практичних завдань, які належить розв'язати. Так, розвиток наукової співпраці з Міністерством освіти і науки України, галузевими академіями наук забезпечувався як безпосередньо Секцією — шляхом проведення спільних наукових сесій, засідань, прийняття відповідних рішень, розробки спільних наукових

проектів так і на рівні відділень, коли йшлося про реалізацію завдань з конкретних наукових напрямів.

У цьому плані особливе значення мало проведення у червні 2002 р. спільної Сесії Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, галузевих академій та Колегії Міністерства освіти і науки України з питань розвитку інноваційної діяльності у науковій, науково-інформаційній, освітній та культурній сферах. Нині відповідно до постанови Президії НАН України підготовлено проведення спільної Сесії Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, Академії правових наук України, Інституту законодавства Верховної Ради України з питань поліпшення координації дослідної роботи в галузі наукового забезпечення політичної реформи та законотворчого процесу.

Відділення історії, філософії та права НАН України тісно співробітничає з гуманітарними факультетами та Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка, організовує спільні наукові заходи, творчі колективи з розробки важливих наукових проектів, підготовку і видання наукових спільних наукових праць.

На рівні наукових установ координація дослідницької роботи здійснювалася як безпосередньо дирекціями та вченими радами, так і існуючою на базі провідних соціогуманітарних інститутів мережею наукових (координаційних) рад та комісій з окремих проблем.

Важливий досвід створення громадських наукових осередків на базі університетів, архівних та музейних закладів у регіонах — у Харкові, Чернігові, Запоріжжі, Черкасах, Переяславі нагромаджено інститутами історії (у галузі вивчення українського козацтва та історичного краєзнавства), української археографії і джерелознавства імені М.С.Грушевського, Центром пам'яткознавства НАН України.

Протягом звітнього періоду було здійснено низку заходів щодо активізації діяльності координаційних рад, удосконалення їх мережі. При Відділенні літератури, мови та мистецтвознавства НАН України у 1999 р. було створено наукові ради з проблем "Збереження і дослідження традиційної культури", головою якої було призначено акад. НАН України О.Г.Костюка та "Національна спадщина і сучасний мистецький процес" (голова — доктор мист. О.К.Федорук), у 2000 р. — наукову раду з проблеми "Українська мова" (голова — чл.-кор. НАН України В.В.Німчук).

У 2001 р. з метою науково-організаційного забезпечення і координації наукових досліджень та розробок у галузі розвитку національної словникової бази, створення інтелектуальних засобів опрацювання природної мови, прискорення випуску фундаментальних лексикографічних праць нового покоління у традиційній та електронній формах у 2001 р. при Президії НАН України створено наукову раду з проблеми "Інформація. Мова. Інтелект" (голова — акад. НАН України І.Ф.Курас). У 2002 р. з ініціативи цієї ради розроблено спільний українсько-російський проект зі створення Великого комп'ютерного російсько-українського словника, реалізація якого підтримується Російським державним науковим гуманітарним фондом.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 10.06.02 № 789 "Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року" та з метою координації наукових досліджень з проблем краєзнавства при Президії НАН України створено міжвідомчу координаційну раду з питань краєзнавства на чолі з Головою Всеукраїнської спілки краєзнавців акад. НАН України П.Т.Троньком.

Для забезпечення більш ефективної співпраці між установами НАН України та Міністерства освіти і науки України в галузі економічної теорії, у 2003 році створено Наукову раду з економічної теорії НАН та МОН України, при якій засновано журнал "Економічна теорія". Базовими організаціями цієї ради є Інститут економічного прогнозування НАН України та Київський національний економічний університет

Як відомо, правовий статус наукових рад з проблем надає їм можливість впливати на розвиток наукових досліджень в Україні лише шляхом підготовки пропозицій та рекомендацій, надання науково-методичної допомоги і сприяння вченим позаакадемічних установ і організацій. Однак на практиці авторитет наукових рад серед наукової громадськості України є великим завдяки участі в їх роботі провідних учених НАН України, науковій і практичній значущості заходів, що організуються радами. Особливо діяльною і ефективною протягом звітнього періоду була робота наукових рад з проблем координації правових досліджень, у галузі археології та стародавньої історії, мовознавства і літературознавства. Дещо уповільнилася і потребує реорганізації робота Археографічної комісії НАН України, функції якої здебільшого перебирає на себе базовий Інститут української археографії і джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України.

Активна координаційна робота в Україні, та щодо забезпечення розвитку міжнародних наукових зв'язків, участі українських вчених у роботі представницьких міжнародних форумів здійснюється очолюваним акад. НАН України В.М.Русанівським Українським комітетом славистів при Президії НАН України, склад якого було оновлено у 2001 р. Чимало важливих науково-координаційних заходів здійснювалися Секцією суспільних і гуманітарних наук у співпраці з Українським міжнародним комітетом з питань науки і культури при Президії НАН України (голова — акад. НАН України Я.С.Яцків).

У звітний період істотно зросла координуюча роль наукових товариств і асоціацій, частина з яких набула статусу самостійних громадських організацій, але фактично працює в тісній взаємодії з установами Секції. Так, значну допомогу у здійсненні координаційної роботи, організації наукових конференцій, семінарів, круглих столів, прес-конференцій та презентацій нових наукових розробок і видань надавали установам Секції Українське філософське товариство (президент — акад. НАН України М.В.Попович), Українська асоціація релігієзнавців (президент — д.філос.н. А.М.Колодний), Українська асоціація політологів (голова — д.ю.н. В.Д.Бабкін), Соціологічна асоціація України (президент — народний депутат України, д.соц.н. М.О.Шульга).

Учені Секції відігравали провідну роль у діяльності впливових міжнародних і вітчизняних громадських інституцій, покликаних координувати українознавчі дослідження в Україні та світі. Так, протягом звітної періоду президентами Міжнародної асоціації українців обиралися академіки НАН України Я.Д.Ісаєвич та М.Г.Жулинський, Національної асоціації українців — члени-кореспонденти НАН України В.Б.Євтух, О.В.Мишанич та Г.А.Скрипник.

Протягом звітної періоду координація наукових досліджень усе більше набувала характеру практичної організації науково-дослідних розробок та їх впровадження в інтересах прискорення соціально-економічного розвитку, вирішення важливих завдань у сферах освіти і культури.

Так, за участю регіональних наукових центрів НАН України та МОН України Секцією та відділеннями здійснювалася координація фундаментальних та прикладних наукових розробок з регіонами, насамперед у плані наукового забезпечення виходу їх на шляхи сталого, інноваційного розвитку. Так, у 1999 році в Ужгороді було проведено спільне виїзне засідання бюро відділення економіки та Західного наукового центру, яке поклало початок опрацюванню і реалізації територіальної моделі розвитку прикордонних регіонів України, накреслило шляхи конкретного наповнення програми "Закарпаття-2010". Дієва робота з координації наукових розробок, розробки концепцій соціально-економічного реформування проводилася установами економічного профілю НАН України з владними органами Західного та Донецького регіонів, м. Києва, що стало основою розробки та початку реалізації відповідних програм економічного і соціального розвитку.

У 2002 році з метою активізації участі НАН України у розробці стратегії перспективного розвитку регіонів України, посилення координації наукових досліджень у цій галузі при Президії НАН України створено Раду з питань співробітництва Національної академії наук України з регіонами України на чолі з акад. НАН України І.Ф.Курасом.

Інститут археології НАН України та інші установи археологічного і пам'яткоохоронного профілю активно координують свої дослідження та практичну роботу в інтересах вивчення і збереження вітчизняної історико-культурної спадщини з Міністерством культури і мистецтв України, новоствореною при ньому Державною службою охорони історико-культурної спадщини, місцевими пам'яткоохоронними службами, університетами, музеями, науковими і культурними товариствами та громадськими дослідницькими осередками.

Інститут мистецтвознавства, етнології та фольклористики імені М.Т.Рильського тісно координує свою діяльність з Державним музеєм народної архітектури і побуту України у м. Києві та регіональними музеями, надає їм значну науково-методичну допомогу, використовує їх фонди і колекції у своїй науково-дослідній діяльності.

Значну координаційну роботу в науковій та практично-методичній галузях бібліотечної справи, впровадження сучасних інформаційно-бібліотечних технологій, здійснює Національна бібліотека України імені

В.І.Вернадського під керівництвом акад. НАН України О.С.Онищенка, зокрема через створену під егідою Міжнародної асоціації академій наук (МАН) на її базі Раду директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук МАН.

Міжнародне наукове співробітництво

Протягом звітнього періоду установи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України більш активно включилися в міжнародну наукову кооперацію, що сприяє широкому ознайомленню українських учених з новітніми досягненнями європейської і світової науки, впровадженню в їх дослідження сучасних теоретичних і методичних напрацювань. При цьому співробітництво розвивалося різновекторно — як з країнами Західної та Центрально-Східної Європи, США, Канадою, так і з країнами Сходу. Значних результатів досягнуто на шляху відновлення і розвитку, на нових організаційних засадах, наукової співпраці з академіями наук країн колишнього СРСР та країн соціалістичної орієнтації. Велику роль у цьому відіграє участь установ Секції у заходах по лінії Міжнародної асоціації академій наук.

Установи Секції у звітний період розвивали творчі контакти з авторитетними зарубіжними науковими центрами Німеччини, Франції, Італії, США, Канади, Росії, зокрема такими, як Гарвардський університет (США), Інститут міжнародної політики та регіональних досліджень Берлінського вільного університету (Німеччина), Університет ім. Св.Кліментія, Лондонський та Бірмінгемський університети (Велика Британія). На новий рівень піднялося співробітництво з академічними установами Росії, Польщі, Болгарії, Румунії. Започатковано наукову співпрацю з Академією наук і мистецтв Республіки Македонія.

Продовжувалася співпраця з науковими осередками української діаспори: Інститутом українознавчих студій Гарвардського університету, Українською Вільною Академією наук та Українським історичним товариством (США), Канадським інститутом українських студій, осередком НТШ у Сарселі (Франція).

Організація міжнародного наукового співробітництва набула більш високого рівня. Ширше застосовуються такі форми, як виконання спільних наукових проектів з зарубіжними науковими установами на основі договорів про співпрацю, залучення провідних учених до участі у великих міжнародних дослідницьких проектах, роботи у міжнародних наукових комітетах та комісіях. Більш активним стало використання грантів міжнародних організацій та наукових фондів.

Протягом останніх років інтенсивно розвивалися наукові зв'язки по лінії МАН та двостороннього співробітництва між Національною академією наук України та Російською академією наук. Вчені Секції взяли участь у державних та міжакадемічних заходах, здійснюваних в рамках Року України в Російській Федерації (2002) та Року Росії в Україні.

Відділенням економіки НАН України разом з Відділенням економіки РАН протягом останніх років проведено кілька важливих наукових зустрічей учених-економістів двох країн, на яких обговорено спільні для економік країн СНД процеси та явища, накреслено шляхи і підходи щодо їх вивчення.

Плідно працюють організовані відповідно до міждержавних домовленостей українські частини Українсько-польської комісії істориків (голова — акад. НАН України Я.Д.Ісаєвич) та Українсько-румунської комісії з проблем історії, археології та фольклористики (голова — член-кор. НАН України С.Д.Крижицький), які спільно з зарубіжними колегами досягли конструктивного вирішення багатьох проблем щодо висвітлення в науковій та популярній літературі історичних та культурних взаємин між українським та сусідніми народами, домоглися підвищення рівня співробітництва до здійснення спільних наукових та видавничих проєктів.

Наукові установи Секції взяли участь у науковому забезпеченні проведення в Україні Міжнародних економічних форумів.

Особливий інтерес становила реалізація спільних наукових проєктів.

Разом з урядовими структурами України та Росії Інститутом держави і права імені В.М.Корецького НАН України створено Міжнародний центр космічного права, єдину на просторах СНД профільну наукову установу, яка працює у цій новій для правової науки галузі і забезпечує юридичне супроводження участі України у реалізації міжнародних космічних проєктів.

Результатом співробітництва Інституту європейських досліджень НАН України з Східноєвропейським дослідним інститутом імені В.К.Липинського (США) стало видання кількох томів наукової спадщини та листування В'ячеслава Липинського.

Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень НАН України під керівництвом акад. НАН України І.Ф.Кураса втілюється у життя багатосторонній науковий проєкт видання журналу "Діалог", присвяченого історичним та культурним зв'язкам України з країнами Європи. В його рамках опубліковано випуски, присвячені українсько-німецьким, українсько-французьким, українсько-російським взаємозв'язкам.

Розвиненим є міжнародне наукове співробітництво у таких традиційних для академічної науки напрямках, як слов'янознавство, мовознавство і літературознавство, етнографія.

Разом з російськими науковими установами Мовно-інформаційний фонд НАН України в рамках проєкту, який підтримується Російським державним науковим гуманітарним фондом здійснює підготовку Великого українсько-російського комп'ютерного словника.

Відповідно до угоди про наукову співпрацю між Інститутом мовознавства ім. О.О.Потебні та Слов'янським інститутом Чеської Республіки на 2001 — 2005 роки вчені обох інститутів виконують спільну тему "Лексикологія і лексикографія української та чеської мов у синхронному та історичному

аспектах", що передбачає укладення порівняльного словника українських і чеських неологізмів, дослідження проблем адаптації чужомовних слів, творення нових сталих словосполучень, що виражають окремі поняття. За участю чеських мовознавців у 2002 р. видано працю "Українсько-чеські паралелі в текстах і ситуаціях: Розмовник". Спільно з Інститутом російської мови та Інститутом мовознавства РАН українські мовознавці працюють над зіставним дослідженням російської та української мов.

Вчені академічних мовознавчих установ беруть участь у реалізації великих багатосторонніх наукових проектів зі створення Загальнослов'янського та Карпатського лінгвістичного атласів.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського НАН України бере активну участь у створенні під егідою Міжнародної славистичної комісії (Словаччина) "Етнографічного атласу слов'янських народів".

Інститутом археології НАН України, його Кримським філіалом, Одеським археологічним музеєм НАН України впродовж звітнього періоду було організовано кілька спільних з науковцями Німеччини, Польщі, Росії, Швеції, Румунії археологічних експедицій.

Велике значення для розвитку наукових зв'язків, утвердження міжнародного авторитету української соціогуманітарної науки мала організація в Україні представницьких міжнародних наукових форумів, насамперед таких як IV та V міжнародні конгреси українознавців (1999, Одеса, 2002, Чернівці), а також участь українських вчених у проведенні наукових з'їздів і конференцій за кордоном. Зокрема, важливою подією в житті наукового світу став XIII Міжнародний з'їзд славистів (Словенія, 2000), у якому взяла участь представницька делегація НАН України у складі понад 40 провідних вчених.

Значна робота з інформаційного забезпечення, підтримки і супроводження розвитку міжнародних наукових зв'язків, налагодження співпраці вчених Секції з зарубіжними установами здійснюється Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського під керівництвом акад. НАН України О.С.Онищенка, яка провадить інтенсивний міжнародний книгообмін. Бібліотека — базова установа в діяльності Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук МААН, щорічно організовує міжнародні наукові конференції з проблем співробітництва в галузі впровадження сучасних інформаційно-бібліотечних технологій. Здійсненню міжнародного книжкового та інформаційного обміну сприяє встановлення прямих контактів з Російським державним науковим гуманітарним фондом.

Розвиток кадрового потенціалу

Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України має потужний кадровий потенціал, здатний забезпечити вирішення складних наукових завдань. У 36 наукових установах працюють, не рахуючи допоміжного

персоналу, близько 2100 науковців, з яких 355 мають науковий ступінь доктора та 1080 — кандидата наук.

В інститутах Секції сформувалися відомі наукові школи і дослідницькі колективи, які справляють визначальний вплив на розвиток пріоритетних напрямів соціогуманітарних досліджень в Україні. Наприклад, Інститут соціології НАН України має у своєму складі більшу частину вітчизняних спеціалістів-соціологів вищої кваліфікації.

Досягнення науковців Секції здобули високе державне і громадське визнання. Чимало провідних вчених відзначено високими нагородами України, є лауреатами Державної премії України у галузі науки і техніки, удостоєні звання Заслуженого діяча науки і техніки України. Про високий науковий авторитет вчених установ Секції свідчить обрання їх членами іноземних академій і провідних наукових товариств.

Водночас, завдання збереження та подальшого розвитку наукового потенціалу установ Секції вимагають здійснення цілеспрямованої кадрової політики, посилення уваги до добору, виховання та закріплення в академічних установах талановитої молоді.

Середній вік наукових працівників за даними на 1 січня 2003 р. становив по Відділенню економіки НАН України — 47,6 роки, по Відділенню історії, філософії та права НАН України — 46,7 років, по Відділенню літератури, мови та мистецтвознавства — 48,9 при середньому по Академії наук показнику 50,3 роки. Середній вік докторів наук по соціогуманітарних відділеннях становив на той самий час 59,6 (ВЕ), 58,9 (ВІФП) та 62,7 (ВЛММ) років при середньому показнику по НАН — 60,1. Середній вік кандидатів наук відповідно — 48,8 (ВЕ), 46,0 (ВІФП) та 45,3 (ВЛММ) роки при середньому показнику по НАН — 50,4.

Старіння наукових кадрів до цього часу недостатньо компенсувалося добором молодих науковців. Особливою мірою це відчувається у Інституті економіки НАН України, ряді установ Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України. Тенденція до виходу на пенсію працівників літнього віку і заміною їх молодими науковцями намітилася лише протягом останнього року.

У той же час помітним позитивним явищем є зниження середнього віку захисту науковцями кандидатських і, особливо, докторських дисертацій. Відбулося і формування ряду нових наукових інститутів на основі залучення, головним чином, молодих науковців. Ця тенденція є особливо характерною для таких установ, як Інститут сходознавства імені А.Ю.Кримського НАН України, де створено атмосферу максимального сприяння швидкому науковому зростанню молоді, Кримське відділення цього ж інституту.

Характерною рисою кадрової ситуації в установах Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України є практично повна відсутність відпливу науковців за кордон, хоча міжнародні зв'язки вчених соціогуманітарних відділень є інтенсивними і значна частина їх постійно від'їждить у короткострокові та середньострокові зарубіжні відрядження: на стажування,

для роботи в архівах і бібліотеках, читання курсів у зарубіжних університетах, участі у міжнародних наукових форумах.

У той же час негативним для установ чинником є перехід цілого ряду провідних вчених на державну службу та викладацьку роботу. Впродовж звітної періоду ряд докторів наук залишили Інститут української мови НАН України. Через перехід провідних спеціалістів до вузів істотного скорочення зазнали такі напрями, як етносоціологія та дослідження української діаспори. Через недостатній рівень заробітної плати на державну службу та до підприємницьких структур відразу ж після захисту кандидатських дисертацій перейшло чимало молодих науковців-економістів, правників, соціологів.

Попри це, можливості для добору в інститути талановитої молоді є. Показово, що протягом останніх років відновився великий конкурс для вступу до аспірантури, який у ряді інститутів становить по 4-5 претендентів на місце. Моральну і матеріальну підтримку у справі закріплення перспективних молодих вчених дає присудження їм стипендій Президента України та НАН України, виділення грантів для молодих вчених.

Науково-організаційна діяльність

Науково-організаційна діяльність Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, її Бюро, загальних зборів та бюро соціогуманітарних відділень, дирекцій та вчених рад установ, наукових рад, комітетів та комісій була підпорядкована завданням забезпечення розвитку дослідницької роботи з актуальних проблем суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку, формування і прискореного зростання нових пріоритетних наукових напрямів.

У звітний період щорічно відбувалися наукові Сесії Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України та загальні збори відділень, присвячені актуальним проблемам методології наукового пошуку. У червні 2002 року Секцією організовано спільну з галузевими академіями та Колегією Міністерства освіти і науки України Сесію, присвячену проблемам інновацій та піднесення інноваційної культури вченого інформаційної доби.

Секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України протягом п'ятиріччя було забезпечено розробку і подання Уряду ряду важливих концептуальних документів загальнодержавного значення: проектів Концепції політичного реформування, Концепції розвитку гуманітарної сфери України, Концепції державної інформаційної політики. Підготовлено концептуальні матеріали щодо формування програми розвитку української мови та забезпечення утвердження її державного статусу. Нині установи економічного профілю беруть участь у розробці ряду концептуальних державних документів щодо визначення стратегії соціального і економічного розвитку України на тривалу перспективу.

Секцією разом з відділеннями протягом звітної періоду підготовлено на розгляд Президії НАН України чимало питань, що стосуються наукового

забезпечення вирішення проблем державного, національного значення, розвитку наукових досліджень з пріоритетних напрямів, стану наукової та науково-організаційної діяльності в установах.

Так, у 1999 році за поданням Секції Президія НАН України розглянула підготовлений за участю академічних вчених-соціогуманітаріїв проект програми "Україна-2010": проблеми розвитку економічних досліджень в Академії та використання їх результатів у державній політиці, першочергові завдання щодо наукового забезпечення вирішення найважливіших питань реформування економіки, посилення ролі НАН України у поглибленні ринкових реформ та розробці стратегії економічного розвитку України; питання розробки шляхів удосконалення державної цінової політики, повернення в Україну її культурних цінностей.

Найвагомішим питанням, підготовленим Секцією на розгляд Президії НАН України у 2000 році, було обговорення проблем збільшення внеску академічних установ у поглиблення економічних реформ і розробку стратегії розвитку України, яке відбулося у січні за участю Президента України Л.Д.Кучми, членів Уряду. Не менш важливим і принциповим стало обговорення проекту Концепції розвитку гуманітарної сфери України на спільному засіданні Президії і урядової комісії, створеної за розпорядженням Президента України. Зазначений проект, у розробці якого брали участь вчені багатьох провідних установ Секції, здобув схвалення Кабінету Міністрів України. У тому ж році Секція взяла активну участь у підготовці спільного засідання Президії НАН України та Київської міської державної адміністрації, на якому було обговорено підсумки виконання Договору і Програми співробітництва за 1998-2000 рр. і намічено шляхи подальшого розвитку співпраці, зокрема щодо вивчення громадської думки киян, дослідження і охорони історико-культурного середовища, здійснення у Києві археологічних досліджень.

Протягом 2001 року Президією НАН України за поданням Секції було розглянуто питання розвитку соціологічної науки в Україні, підготовки багатотомної "Історії української культури", методології досліджень давньої історії України, видання Повного академічного зібрання творів Тараса Шевченка. У 2002 році — низку правових і економічних питань щодо внеску наукових установ НАН у розробку засад регіональної політики, проекту Програми науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 року. Президією НАН України було прийнято рішення про створення Ради з питань співробітництва Національної академії наук України з регіонами на чолі з віце-президентом НАН України акад. І.Ф.Курасом.

У 2003 р. Секцією було підготовлене розширене засідання Президії НАН України за участю Прем'єр-Міністра України В.Ф.Януковича, керівників міністерств і відомств, присвячене розгляду проекту Програми діяльності Уряду. За поданням Секції Президією НАН України було розглянуто також питання вдосконалення співпраці наукових установ НАН України, Академії правових наук України та Інститут законодавства Верховної Ради України у здійсненні законопроектної роботи, розвитку Національного історико-археологічного хаповідника "Ольвія".

Першорядне значення надавалося вдосконаленню тематики наукових досліджень, планування, організації і фінансування наукових розробок. З метою переходу до програмно-цільового методу планування НДР, найбільш важлива наукова тематика установ з 2002 року об'єднується у академічні програми фундаментальних досліджень. З 2003 р. започатковано реалізацію цільової наукової програми з проблем демографії.

Здійснювалися заходи щодо вдосконалення мережі і структури, уточнення наукового профілю і основних напрямів наукової діяльності установ. Відбулася значна реорганізація діяльності установ Відділення економіки НАН України. У 2002 році створено Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України. Президією НАН України схвалено розроблені Секцією пропозиції щодо організації з січня 2004 року Об'єднаного інституту економіки НАН України, покликаною дати новий поштовх розвитку в Україні економічної теорії.

Чимала увага приділялася розвитку матеріально-технічної бази установ, їх оснащенню сучасною комп'ютерною технікою. В цьому плані є істотні позитивні зрушення, але нагромадилося і чимало проблем, які потребують вирішення у наступному п'ятиріччі.

Розгорнуто роботу зі створення єдиного інформаційного веб-порталу Секції суспільних і гуманітарних наук. Великої уваги надається формуванню баз і банків наукової інформації, налагодженню більш інтенсивних інформаційних обмінів з зарубіжними науковими установами.

Спільно з Кримським науковим центром у 1999 році досягнуто передачу, відповідно до постанови Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, Воронцовського палацу на баланс Центру, що дало змогу закріпити частину його приміщень за Кримським філіалом Інституту археології НАН України, який гостро потребував робочих площ.

Невирішеним залишається питання щодо виділення робочих площ Кримському відділенню Інституту сходознавства імені А.Ю.Кримського у Сімферополі, яке змушене до цього часу орендувати приміщення у сторонніх організацій. Гостро потребує виділення робочих площ для розміщення наукового архіву, бібліотеки та поліграфічної дільниці Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України.

Нарешті, тривалий час відкладається питання щодо початку будівництва у Києві сучасного архівосховища для зберігання рукописної спадщини класиків української літератури, яка належить Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України.

Науково-інформаційне забезпечення діяльності НАН України

У Національній академії наук України науково-інформаційне забезпечення потреб вітчизняної науки здійснюють Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Інститут проблем реєстрації інформації НАН

України (ІПРІ), Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника (ЛНБ ім. В. Стефаника), 94 бібліотеки та близько 70 інших інформаційних підрозділів науково-дослідних установ (НДУ). Протягом звітнього періоду бібліотеки та інформаційні підрозділи НАН України концентрували зусилля на науково-інформаційному забезпеченні пріоритетних інноваційних напрямів розвитку вітчизняної науки. Діяльність бібліотечно-інформаційної сфери здійснювалась у рамках Національної програми інформатизації і спрямовувалась на пошук, упорядкування, аналітико-синтетичну переробку, збереження та поширення наукової інформації, формування документно-ресурсної бази наукових досліджень, підготовку аналітичних матеріалів у різних галузях знань, створення інформаційних систем і баз даних (БД), електронних бібліотек з пріоритетних напрямів розвитку науки, надання доступу до світових інформаційних ресурсів.

Діяльність бібліотечно-інформаційної сфери НАН України з науково-інформаційного забезпечення потреб науки очолювали дві потужні бібліотечно-інформаційні установи загальнодержавного значення: НБУВ та ЛНБ, що протягом останніх років перетворились на науково-інформаційні й культурно-просвітницькі комплекси, діяльність яких спрямовується на інформаційний супровід науково-дослідних та інженерно-конструкторських робіт, обслуговування широкого кола читачів.

НБУВ — одна з десяти найбільших бібліотек світу, головна всеукраїнська бібліотека, науково-дослідний, науково-інформаційний, науково-методичний центр — має свою мережу бібліотек та інформаційних підрозділів академічних науково-дослідних установ. У складі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського функціонують Фонд Президентів України, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів вищої державної влади, Національна юридична бібліотека. НБУВ — базова установа Ради директорів наукових бібліотек і інформаційних центрів академій наук — членів Міжнародної асоціації академій наук (МААН) — спрямовує свою діяльність на розширення інформаційного обміну між науковими бібліотеками й інформаційними центрами академій наук — учасниць МААН з метою інтеграції наявних інформаційних ресурсів, створення єдиного інформаційного простору науки — одного з пріоритетних напрямів інформатизації суспільства.

За звітний період НБУВ здійснювала бібліотечно-інформаційне забезпечення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, загальнодержавних наукових програм і проектів шляхом комплектування, постійного зберігання та забезпечення доступу до створених в Україні документів на всіх видах носіїв інформації; формування головної загальнодержавної колекції світової літератури; забезпечення доступу до світових інформаційних ресурсів; централізованого комплектування бібліотек України, зокрема, бібліотек НДУ НАН України іноземною літературою, БД шляхом передплати, міжнародного книгообміну, розподілу міжнародних надходжень літератури; централізованої каталогізації іноземних документів та організації зведеного електронного каталогу; координації роботи в створенні комп'ютерної бібліотечної мережі України і загальнодержавного комп'ютерного центру кооперативної каталогізації і підтримки зведеного електронного каталогу бібліотек України; науково-

методичного і організаційного сприяння підвищенню кваліфікації бібліотечних фахівців.

Як науково-дослідна установа НАН України НБУВ досліджувала наукові проблеми інформатизації бібліотек, зокрема, формування і взаємовикористання інформаційно-бібліотечних ресурсів, удосконалення і приведення їх у відповідність до зростаючих інформаційних потреб вітчизняної науки, зміни типо-видової структури інфоресурсів бібліотек, співвідношення традиційних і нових джерел інформації, власних і сітьових ресурсів, створення і розвитку комп'ютерних технологій у бібліотечній галузі; проблеми вдосконалення класифікацій, каталогізації з метою забезпечення сумісності інформаційних ресурсів на загальнодержавному і міжнародному рівнях; діяльності інформаційно-аналітичних служб.

Діяльність ЛНБ ім. В. Стефаника, другої за величиною книгозбірні України, науково-інформаційного та науково-дослідного центру, протягом звітного періоду зосереджувалась на дослідженні історії національної книги, створенні національної бібліографії, формуванні репертуару української книги та періодики, науковому розкритті фондів колекцій та зібрань бібліотеки, редакційно-видавничій роботі, науково-методичному забезпеченні діяльності бібліотечно-інформаційних підрозділів установ Західного наукового центру з інформаційного супроводження наукових досліджень.

Складова системи інформаційно-бібліотечного забезпечення наукових досліджень — бібліотеки й інформаційні підрозділи НДУ НАН України, що формували галузеві інформаційно-бібліотечні ресурси (комплектування, опрацювання, організація фонду і довідково-пошукового апарату, придбання БД вторинної інформації і формування БД власної генерації); організували доступ до світових інформаційних ресурсів; інформували про власний документно-інформаційний фонд і світовий потік документів тощо.

Протягом останніх років в інформаційних підрозділах НДУ НАН України відбулися структурно-функціональні та кадрові зміни, внаслідок чого ці служби посилили свою інформаційно-аналітичну діяльність, що спрямовувалась на створення аналітичної інформації, проведення патентно-ліцензійних досліджень (54 % усіх інформаційних служб); розробку і впровадження стандартів, технічної документації; на інформаційне супроводження науково-технічних програм і проектів (28 %). З упровадженням нових технологій ці служби створювали БД аналітичних оглядів, перекладів, стандартів, патентів, ліцензій, виконаних НДР, адресної, бібліографічної, фактографічної інформації, отриманої внаслідок науково-дослідної та науково-інформаційної діяльності установ. У більшості установ Академії інформаційна діяльність здійснювалась інформаційними підрозділами у взаємодії з бібліотеками, з яких 21 входить до складу відділів науково-технічної інформації.

Одним з основних напрямів науково-інформаційної діяльності в установах НАН України було формування документно-інформаційної бази вітчизняної науки. Інформаційний потенціал НБУВ, бібліотек та інформаційних підрозділів НДУ НАН України постійно зростає і сьогодні це — сукупність

традиційних друкованих фондів загальним обсягом близько 30 млн прим., фондів кумулятивної машиночитаної інформації, баз даних (БД), доступ до яких вони забезпечують.

На сучасному етапі розвитку науки, попри швидкий розвиток нових інформаційних технологій, наукова література залишається головним каналом і джерелом поширення результатів наукових досліджень, а також головним "сховищем" наукових знань. Як свідчить світова практика, потік інформації і знань щорічно подвоюється і як наслідок, різко зростає попит на оперативну інформацію. Тенденція зростання зберігається і протягом останніх років як і тенденція зменшення обсягів нових надходжень документів та уповільнення темпів накопичення бібліотечно-інформаційного ресурсу. Так, за останні десять років загальний фонд бібліотек НДУ (крім НБУВ і ЛНБ) не тільки не зріс, а навіть скоротився (з 8934 тис. прим. до 8933 тис. прим), а обсяг нових надходжень зменшився вдесятеро.

В умовах безперервного зростання обсягів інформації в світі та постійного збільшення вартості друкованих видань, не маючи можливості придбати всю необхідну літературу, бібліотеки установ НАН України координували комплектування наукових видань і, насамперед, передплату наукових журналів, у т. ч. іноземних — визнаного в усьому світі головного каналу і джерела оприлюднення результатів наукових досліджень і закріплення наукового пріоритету.

Передплата наукових журналів здійснювалася з 2001 р. відповідно до Закону України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти" на відкритих торгах на підставі обговорення тендерних пропозицій їх учасників. Проведенню тендерів передувала копітка робота з вивчення каталогів передплатних агенцій, мета якої — максимально зберегти репертуар видань, що складався десятиріччями з урахуванням тематики наукових досліджень установ, завдань бібліотек НАН України, інформаційних потреб основних категорій їх користувачів, та використати переваги цінових пропозицій фірм-конкурентів.

Бібліотеки НДУ близького профілю за домовленістю передплачували вітчизняні, російськомовні журнали країн СНД, і, особливо, реферативні журнали Всеросійського інституту наукової і технічної інформації (ВІНІТІ) у такий спосіб, щоб у сукупності забезпечити своїх читачів основними галузевими виданнями. Зведені списки цієї передплати, підготовлені НБУВ, сприяли активному використанню російськомовних видань бібліотеками мережі.

Важливим джерелом придбання актуальної зарубіжної наукової літератури був міжнародний книгообмін, який здійснювала НБУВ з 1105 науковими установами 66 країн світу, та децентралізоване надходження іноземних видань, що становило 60 % усього обсягу надходжень документів до фондів бібліотек НДУ. НБУВ регулярно надавала установам Академії інформацію про отримані нею та бібліотеками мережі іноземні наукові журнали і монографії. Ця інформація була підґрунтям для регіонального кооперування в галузі комплектування іноземною літературою, служила довідковим

апаратом для роботи міжбібліотечного абонементу, для докомплектування лакун виданнями на мікроносіях чи їх ксерокопіями.

Документно-інформаційні ресурси установ НАН України поповнювались виданнями національних академій наук, обмін якими на безоплатній основі з 1996 р. здійснює НБУВ — базова організація Ради директорів наукових бібліотек і інформаційних центрів національних академій наук — членів МААН, створеної з метою сприяння відновленню єдиного наукового простору, наукових зв'язків країн СНД. Одним з головних завдань цієї організації є регулярний обмін інформаційними матеріалами, взаємовикористання інформаційних ресурсів для оптимальної організації інформаційного забезпечення науки в академіях наук країн Співдружності. З цією метою в 1999 р. Президія НАН України прийняла постанову № 40 від 12.02.99, у відповідності з якою наукові установи Академії передають НБУВ для МКО та безвалютного обміну між академіями наук країн Співдружності по 40 прим. усієї друкованої продукції установ. На сьогодні безвалютний обмін науковими журналами національних академій наук набув регулярного характеру. За бажанням академій їм надсилалися журнали, які вони визначили на основі ознайомлення з репертуаром видань усіх академічних установ.

Протягом звітнього періоду активізувався книгообмін НБУВ з Центральними науковими бібліотеками Білорусі, Казахстану, Узбекистану, Туркменістану, БАН (СПб.) та ДПНТБ Сибірського відділення Російської академії наук. Розпочато книгообмін з новими асоційованими членами МААН — науковими бібліотеками Московського державного університету, Московського фізико-технічного університету, Білоруським фондом фундаментальних досліджень. Так, у 2002 р. НБУВ відправила бібліотекам академій наук — партнерам з книгообміну — 3578 прим. наукових видань (493 монографії, 3085 періодичних видань), отримала 1217 прим. (837 монографій, 380 прим. журналів). Як завжди, цінні наукові видання надсилав Російський гуманітарний науковий фонд.

У зв'язку з "Роком України в Російській Федерації" і, враховуючи традиції наукового співробітництва цих країн, Російська академія наук у 2002 р. передала в дар НАН України 3500 прим. книг і журналів — видань РАН, зокрема 150 назв (1900 номерів) періодичних видань. У формуванні книжкового дарунка НАН України в 2003 р. для Російської академії наук, координатором якого стала НБУВ, активну участь взяли науково-дослідні інститути НАН України міст Києва, Харкова, Одеси, Дніпропетровська, Львова, Миколаєва тощо. Дарунок складався з монографій, збірників наукових праць, періодичних видань, що репрезентують сучасний рівень розвитку української науки, освіти, культури.

В останні роки відбулися зміни в стратегії формування документно-інформаційних ресурсів Академії, пов'язані із застосуванням сучасних інформаційних технологій. Впроваджувалася така поширена у світі форма кооперації роботи бібліотек, як створення консорціумів для закупівлі права доступу до повнотекстових БД видавництв світу. В 1999 р. в рамках міжнародної програми INTAS (Міжнародної асоціації сприяння співробітництву з науковцями країн СНД) учені 45 науково-дослідних інститутів НАН України одержали 1000 копій статей з 500 назв іноземних

наукових журналів. З 2000 р. бібліотеки України мали можливість доступу до БД EBSCO. Це — понад 5500 повнотекстових електронних журналів, газет, бюлетнів новин, близько 1300 брошур і довідників.

З вересня 2002 р. почав діяти новий проект, фінансований INTAS. За ним працював ряд бібліотек НДУ, зокрема Радіоастрономічного інституту, інститутів радіофізики та електроніки, монокристалів, молекулярної біології та генетики, математики, Головної астрономічної обсерваторії, Фізико-технічного інституту низьких температур. Проект діятиме до березня 2005 р. і забезпечуватиме доступ до електронних ресурсів таких видавництв, як Springer (медицина, фізика, хімія, біологія, біохімія, гуманітарні науки); Backwell Science (соціальні та гуманітарні науки); а також до електронних журналів та баз даних: Biological Abstracts — біологія, біомедицина, біотехнологія; NTIS — техніка, інформатика, комп'ютерні технології; Econlit — економіка, бізнес, фінанси, банківська справа; E-Psych — психологія; Art Abstracts — архітектура, дизайн, мистецтвознавство; Spin — фізика, астрофізика; Kluwer — електронні книги.

Інформаційні ресурси наукових бібліотек поповнювалися за рахунок придбання кумулятивної інформації провідних бібліотечних та інформаційних центрів світу, видавництв, наукових установ, що випускається на оптичних компакт-дисках. З 1999 р. компакт-диски ввійшли до видової структури практично кожної бібліотеки академічної мережі. Так, у Головній астрономічній обсерваторії використовувались компакт-диски з інформацією астрономічних установ світу; в Морському гідрофізичному інституті — до послуг користувачів океанологічна, океанографічна інформація на CD-ROM; в Інституті ядерних досліджень — БД INIS (Міжнародної системи ядерної інформації).

У НБУВ, ІПРІ, бібліотеках Радіоастрономічного інституту, Фізико-технологічного інституту металів та сплавів, інститутів електрозварювання, кібернетики, металофізики, фізики напівпровідників, надтвердих матеріалів, біології південних морів, біохімії, Головної астрономічної обсерваторії використовувалися записані на компакт-дисках БД Інституту наукової інформації США, ВІНІТІ, національні бібліографічні репертуари зарубіжних країн, каталоги найбільших бібліотек світу, багатотомні енциклопедичні видання, повнотекстові БД наукових видань найбільших видавництв світу, бібліографічні, реферативні, повнотекстові політематичні БД та БД з певних наукових напрямів. ІПРІ видавав на компакт-дисках БД реферативної інформації провідних інформаційних центрів світу.

Активізувалось освоєння установами НАН України можливостей Інтернет-технологій. Співробітники НДУ, в яких створено локальні комп'ютерні мережі з виходом в Інтернет, користувалися БД усіх інформаційних підрозділів установи, зібраннями електронних книг та журналів, інформаційними ресурсами, представленими на бібліотечних веб-серверах, здійснювали пошук у віддалених БД.

Комп'ютерні комунікації стали для вчених Академії необхідною складовою наукової діяльності. Науковці установ НАН України користувались для міжнародного співробітництва електронною поштою, брали участь у наукових експериментах, проектах міжнародних наукових центрів

(Інститути фізики напівпровідників, механіки, надтвердих матеріалів, загальної та неорганічної хімії, зоології, ботаніки, регіональних досліджень, літератури, соціології, фізіології, Рада по вивченню продуктивних сил України, Морський гідрофізичний інститут, Фізико-технічний інститут низьких температур).

З метою просування на світовий інформаційний ринок власної оригінальної конкурентоспроможної продукції, використовуючи можливості сучасних засобів наукових комунікацій, у 50 % установ Академії організовано веб-сайти, де, крім інформації про установу та основні напрями наукової діяльності, представлено також інформацію про видання установ, публікації співробітників, інформаційно-аналітичні матеріали, виконані НДР, патенти, авторські свідоцтва, зміст наукових журналів з анотаціями, БД, електронні видання. Лідером тут є Відділення фізики і астрономії, де майже всі інститути представили в Інтернеті інформацію про свою діяльність. Інформативними є сайти Інститутів кібернетики, фізіології, фізичної хімії, біохімії, металофізики, надтвердих матеріалів, гідромеханіки, проблем реєстрації інформації, економічного прогнозування, Ради по вивченню продуктивних сил, економіки промисловості, соціології, літератури та ін. Зокрема, веб-сайт Інституту біохімії забезпечував користувачам вільний доступ до електронного інформаційного дайджеста "Біотехнологія", в якому представлено аналітико-оглядові матеріали з генетичної інженерії, сільськогосподарської та медичної біотехнології, проблем біобезпеки; до БД праць співробітників Інституту, а також захищених за останні 10 років дисертацій.

Інформаційні ресурси ряду інститутів (зокрема, зміст журналу "Проблеми прочності" Інституту проблем міцності з 1969 р.; підготовлений Інститутом фізичної хімії бібліографічний покажчик опублікованих робіт з 1985 р.; Національний гербарій України Інституту ботаніки) демонструються на веб-сайті НБУВ.

Протягом останніх п'яти років на новий ступінь піднісся рівень науково-інформаційної діяльності НБУВ, яка формує потужні електронні інформаційні ресурси загальнонаціонального значення, створюючи національну електронну бібліотеку (ЕБ). Доступ до ресурсів ЕБ надається веб-сайтом, де вміщено понад 30 тис. файлів об'ємом 3,3 GB, у тому числі: каталог поточних надходжень до фондів Бібліотеки з 1994 р. і картотеки видань світового репертуару з 1980 р. загальним обсягом понад 2,5 млн бібліографічних записів; загальнодержавна реферативна база даних, яка розкриває зміст української наукової літератури з 1998 р., обсягом понад 90 тис. записів; започаткована бібліографічна база даних бібліотечно-архівної колекції "Фонд президентів України" — 10 тис. записів; фонд електронних документів (комп'ютерних версій книг, статей з журналів, авторефератів дисертацій) — 20 тис. наукових публікацій, формуванню якого сприяла постанова Президії НАН України від 17.05. 2000 № 133 "Про виконання Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України". Згідно з постановою установи Академії передають до НБУВ електронні версії наукових видань для формування повнотекстових баз і банків даних ЕБ із збереженням авторських прав.

Подальшого розвитку набула ресурсозберігаюча технологія формування загальнодержавної реферативної БД, що здійснюється на кооперативних засадах НБУВ та ІПРІ з 1998 р. Організовано одержання реферативної інформації безпосередньо з наукових журналів України, представлених в онлайн-режимі на веб-сайтах різних установ та організацій, для наступного включення цієї інформації до загальнодержавної реферативної бази даних і Українського реферативного журналу "Джерело", що виходить трьома галузевими серіями у 18 номерах. Поряд з друкованими версіями журналу здійснювався випуск його електронних копій на компакт-дисках, а на веб-сайті НБУВ підтримується онлайн-доступ до реферативної бази даних засобами глобальної комп'ютерної мережі. Це забезпечувало отримання найновіших даних, оскільки інформація на сайті стає доступною користувачам мережі Інтернет ще до виходу з друку Українського реферативного журналу.

У 2003 р. НБУВ започатковано у рамках проекту "Бібліотека — суспільству" створення п'яти галузевих серій електронних видань на компакт-дисках ємністю до 700 мегабайт з природничих, технічних, гуманітарних, аграрних наук, медицини. Серії включатимуть бібліографічні ресурси з понад 20-річною ретроспекцією і фонд електронних документів — автореферати дисертацій, комп'ютерні версії публікацій, отриманих від інтелектуальних власників, загальнодоступні матеріали мережі Інтернет. НБУВ за участю ДНСГБ Української академії аграрних наук під егідою Асоціації бібліотек України вже видано еталонний зразок диска для тиражування серії з аграрних наук.

З метою представлення в мережі Інтернет інформаційного ресурсу про діяльність установ НАН України соціогуманітарного профілю, поглиблення їх інформаційної взаємодії з суспільством, активізації формування наукової електронної бібліотеки у НБУВ 2003 року створено Веб-портал соціогуманітарних наук, де концентрується інформація установ Секції суспільних і гуманітарних наук, переважно Відділення історії, філософії та права. На базі цього порталу розпочинається створення іншого — "Академічна наука України".

Спільно з Відділенням інформатики НАН України НБУВ забезпечувала розгортання діяльності технологічного парку "Інтелектуальні інформаційні технології", Закон про створення якого прийнятий Верховною Радою України. З установами Кібернетичного центру НАН України Бібліотека працювала над створенням академічної корпоративної комп'ютерної мережі.

Останнім часом електронними ресурсами НБУВ щодня користувалось 1800 — 2200 абонентів, кількість наданих користувачам файлів перевищувала щоденну книговидачу Бібліотеки.

Бібліотеки НДУ, маючи в своїх фондах документи на електронних носіях, формували електронні бібліотеки з певних напрямів розвитку науки. В Інституті фізики напівпровідників функціонує електронна бібліотека праць SID (Міжнародне товариство дисплейної техніки) та SPIE (Міжнародне товариство оптичної техніки), яка включає збірники міжнародних конференцій та понад 120 назв журналів, починаючи з 1996 р. В Українському центрі ядерних досліджень (Інститут ядерних досліджень) до

послуг користувачів електронна бібліотека експериментальних даних ядерних реакцій CSISRS. Робота зі створення електронної бібліотеки з проблем морських наук продовжувалась в Інституті біології південних морів, де бібліотекою здійснювалось оцифрування документів на паперових носіях.

В інститутах соціології, фізіології, електродинаміки, фізики напівпровідників, Раді по вивченню продуктивних сил України, Фізико-технічному інституті низьких температур створювалися тематичні путівники, каталоги-навігатори по ресурсах Інтернет, що давало змогу оперативно орієнтуватися в інформаційному масиві глобальної мережі; постійно аналізувались Інтернет-ресурси та інтенсивність їх використання.

Одна з найважливіших проблем, яку розв'язували бібліотеки та інші науково-інформаційні підрозділи НАН України протягом звітного періоду, - це розширене впровадження електронних технологій у розвитку національних інформаційних ресурсів. В інститутах біохімії, зоології, гідромеханіки, електрозварювання, радіофізики і електроніки, соціології, літератури, Фізико-технічному інституті низьких температур, Державному природознавчому музеї та інших створено електронні каталоги та картотеки, власні автоматизовані банки даних для збереження, накопичення і використання оглядово-аналітичної, бібліографічної, фактографічної інформації, отриманої внаслідок науково-дослідної та науково-інформаційної діяльності установ. Майже в усіх установах сформовано БД аналітичних оглядів, стандартів, патентів і ліцензій, перекладів, спільно з бібліотеками організовано електронні картотеки праць співробітників установ. Це, зокрема, БД з металургійного виробництва (Інститут чорної металургії); архів та банк даних наукової соціологічної інформації загальнодержавного значення, що містить дані репрезентативних загальноукраїнських соціологічних опитувань (Інститут соціології); БД з біотехнології та біобезпеки (Інститут біохімії); БД "Бурштини" з фондів Державного природознавчого музею; БД реферативного журналу "Джерело" та "Депозитарій інновацій" (Інститут проблем реєстрації інформації); БД археологічних джерел загальнодержавного значення, а також мультимедійних каталогів різних археологічних комплексів та експозиційних матеріалів, що зберігаються в наукових фондах Інституту археології; БД матеріалів, технологій та інструментів, зокрема "Каталог інструментів АЛКОН" (Інститут надтвердих матеріалів); БД із зварювання та споріднених технологій, на основі якої бібліотека Інституту електрозварювання протягом багатьох років випускає бюлетень сигнальної інформації з галузі "Сварка и родственные технологии", який передплачують наукові організації України, Білорусі, Росії.

Поповнювались інформацією БД національної бібліографії у НБУВ та ЛНБ ім. В. Стефаника. На основі цих БД протягом останніх років видано в серії "Національна бібліографія України" чергові випуски бібліографічного покажчика "Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського", матеріали до повного видання української періодики XIX-XX ст. (ЛНБ ім. В. Стефаника). Формувались БД українського нотографічного репертуару з фондів НБУВ, зокрема, БД "Вокально-хорові твори українських композиторів, 1917-1920 рр.", "З історії музичної спадщини України XVIII-XX ст."; БД видань зарубіжної україніки.

Інститут біографічних досліджень НБУВ формував комп'ютерну БД біографічної та біобібліографічної інформації "Національна біографістика", "Джерела національної біографістики". Інститут архівознавства НБУВ наповнював БД Архівного фонду НАН України матеріалами про історію установ Академії, видатних учених України, склад архівних фондів, їх обсяг, видову структуру.

Нарощувались обсяги, розширювалася та удосконалювалася структура і тематика БД оперативної інформації з актуальних питань політичної і соціально-економічної ситуації в Україні, які для управлінських структур готували спеціалізовані підрозділи НБУВ, зокрема Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Фонд Президентів України. Так, для оперативної інформаційної роботи СІАЗ сформовані і постійно поповнюються БД "Україна: події, факти, коментарі", "Політичне життя" тощо. Інформаційні потреби користувачів різних категорій, у тому числі владних структур, забезпечує видання на основі цих БД інформаційно-аналітичного журналу "Україна: події, факти, коментарі", що є якісно новим, підготовленим за принципом "інформація на базі інформації" виданням з актуальних питань суспільного розвитку; підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів, основні теми яких — проблеми оборони та безпеки України; взаємовідносини України з НАТО, ЄС, Росією, СНД; діяльність політичних партій та громадських організацій у контексті виборів до Верховної Ради, створення парламентської більшості та формування коаліційного уряду; боротьба з корупцією та організованою злочинністю; питання розвитку соціальної сфери.

На основі аналізу матеріалів Інтернет-видань про Україну видається щоденний інформаційний бюлетень "Резонанс. Огляд оперативної інформації електронних видань" та електронний бюлетень "Україна регіональна". З метою вдосконалення процесу підготовки оперативних матеріалів про життя регіонів України в СІАЗ проводилася значна робота зі створення карти електронних інформаційних ресурсів регіонів України.

Протягом звітнього періоду Фонд Президентів України НБУВ здійснював постійний прес-моніторинг соціально-політичних процесів у країні із застосуванням автоматизованих систем обробки ключових фрагментів публікацій у режимі щоденного відстеження реакції преси на політичні події з залученням широкого кола джерел (понад 300 видань). Поповнювалися БД за такими темами: "Преса про вибори до Верховної Ради України", "Преса про політичні партії України", "Преса про політичних діячів України". На основі аналітико-синтетичного опрацювання БД готувалися щотижневі аналітичні огляди зі статистичними таблицями.

У 2002 р. в НБУВ започатковано інформаційно-аналітичну систему, на підґрунті якої здійснюється багатоаспектний прес-моніторинг іміджу бібліотек України у періодичних виданнях. Зокрема, в 2003 р. до БД інформаційної системи занесено 1342 фрагменти публікацій, що презентують бібліотечну справу та діяльність бібліотек з 212 газетних видань України.

На основі моніторингу сучасних суспільних явищ підготовлено аналітичні матеріали для владних структур і НДУ НАН України, зокрема, інститути

соціології, філософії, держави і права, економічного прогнозування, політичних і етнопонаціональних досліджень. Так, Інститут соціології, послуговуючися цими матеріалами, опублікував ґрунтовні праці: "Українське суспільство на порозі третього тисячоліття" (1999), інформаційно-аналітичні матеріали "Українське суспільство: 10 років незалежності (Соціологічний моніторинг та коментар науковців)", "Україна — 2002. Моніторинг соціальних змін", "Украинское общество от выборов до выборов. Социологический мониторинг, 1994, 1998, 2002".

Зміцнювалися позиції ряду науково-інформаційних підрозділів НДУ як інформаційних центрів, що здійснювали аналіз інформації в конкретній предметній галузі, створювали і підтримували БД, прогнозували на цій підставі розвиток наукових напрямів (інститути електрозварювання, біохімії, літератури, соціології, монокристалів, радіофізики і електроніки, біології південних морів, Головної астрономічної обсерваторії). Прикладом може бути діяльність інформаційного центру "Біотехнологія" на базі Інституту біохімії, спрямована на створення інформаційної мережі з біотехнології та біобезпеки. Центр формував БД публікацій та НДР з біотехнології; БД міжнародних правових документів, які регулюють створення генетично модифікованих організмів; готував аналітичні огляди, залучаючи до співпраці провідних українських та зарубіжних експертів у галузі біотехнології та біобезпеки; видавав дайджест "Біотехнологія" та його електронну версію.

Функції інформаційних лідерів відповідних галузей науки виконував і ряд бібліотек НДУ, зокрема, бібліотека Інституту біології південних морів, на базі якої створено Центр з організації доступу до інформаційних ресурсів Інтернет та розповсюдження електронних публікацій у галузі морських наук і проблем екології; бібліотеки Інституту електрозварювання, Головної астрономічної обсерваторії; науково-інформаційні відділи інститутів літератури та соціології, які функціонували на базі наукових бібліотек цих установ.

Вагомий внесок у збагачення інформаційних ресурсів Академії здійснювався виданням наукових журналів та збірників, які є оперативною та ефективною формою поширення наукових здобутків; галузевих словників, довідкових та енциклопедичних видань, статистичних збірників, аналітичних матеріалів, серій монографій, збірників документів, підручників для загальноосвітніх шкіл і спеціальних навчальних закладів, що готувались інститутами.

Напрацювання вчених установ НАН України, зокрема інститутів Секції суспільних та гуманітарних наук, у галузі соціальних, політичних та культурологічних аспектів інформатизації, комп'ютерної лінгвістики, розвитку україномовного інформаційного простору стали підґрунтям участі установ Академії у розробці проекту Державної інформаційної політики України, створенні нових підручників, словників, енциклопедичних видань. Прикладом такої високоінформативної продукції можуть служити багатотомні видання: "Історія української культури", "Давня історія України", "Політична історія України ХХ століття", "Енциклопедія сучасної України", "Юридична енциклопедія", "Енциклопедія історії України", "Шевченківська енциклопедія", меморіальний альманах "Золоті імена

України" та ін. Протягом останніх років наукові збірники та матеріали міжнародних конференцій вийшли друком в інститутах геохімії, мінералогії та рудоутворення, біоорганічної хімії та нафтохімії, біохімії, імпульсних процесів і технологій, Фізико-хімічному інституті, НБУВ, ЛНБ ім. В. Стефаника. Інститут фізики конденсованих систем підготував "Фізичний збірник Наукового товариства імені Т. Шевченка" (про діяльність учених-фізиків — дійсних членів НТШ від початку його заснування) та "Українсько-французький словник фізичних термінів"; Інститут проблем реєстрації інформації — науковий збірник "Інформаційні технології і безпека"; Морський гідрофізичний інститут — електронну версію "Physical Oceanography". Високоінформативні видання — наукові збірники підготували науковці Ради по вивченню продуктивних сил України — "Продуктивні сили і регіональна економіка", "Економіка природокористування і охорона навколишнього середовища", "Економіка промисловості України"; Інституту регіональних досліджень — статистичний збірник "Регіони України: економіко-статистичні порівняння"; Інституту економічного прогнозування — видання "Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку"; Інституту політичних і етнонаціональних досліджень — колективну монографію "Україна в сучасному геополітичному просторі: теор — етичні і прикладні аспекти"; Інституту філософії - "Філософський енциклопедичний словник", "Філософія політики. Короткий енциклопедичний словник", "Філософський словник соціальних термінів". Українським мовно-інформаційним фондом за програмою розвитку національної словникової бази створено інтегровану лексикографічну систему "Словники України" у вигляді лазерного диска, який є першим повномасштабним українським електронним словником, та видано в серії "Словники України" 27 словників нового покоління.

Необхідно зазначити, що бібліотечні фахівці постійно брали участь у підготовці до друку наукових видань установ, зокрема, готували анотації та переклади матеріалів, редагували списки літератури до монографій, індексували статті до збірників наукових праць, журналів, тез конференцій тощо. Особливо активно цю роботу проводили бібліотеки інститутів проблем кріобіології та кріомедицини, геотехнічної механіки, технічної механіки, геологічних наук, літератури, економіки промисловості, фізики конденсованих систем, фізіології, мистецтвознавства, фольклористики та етнології, Національного ботанічного саду. Роботу з наукового та бібліографічного опрацювання рукописних матеріалів (1819-1939 рр.), серед яких архів засновника Державного природознавчого музею В. Дзедушицького, листування з установами багатьох країн світу, здійснювала бібліотека музею. Щорічно збільшувалась кількість, урізноманітнювалась видова структура інформаційно-бібліографічних видань, що їх готували бібліотеки спільно з інформаційними підрозділами НДУ, іншими установами та організаціями. Це випуски каталогів та покажчиків рукописних фондів, стародруків, музичних і образотворчих видань з фондів НБУВ і ЛНБ ім. В. Стефаника; біобібліографічні покажчики, списки нових надходжень літератури до фондів бібліотек НДУ, що регулярно друкувались у наукових журналах установ. Зокрема, НБУВ підготовлено до 85-річчя НАН України та 140-річчя засновника Всеукраїнської Академії Наук, першого її президента, вченого-енциклопедиста бібліографічні покажчики: "В. І. Вернадський: вчений, мислитель, громадянин" та праць науковців установ Секції суспільних та

гуманітарних наук (1999-2003 рр.). Видано на компакт-дисках три галузеві серії:

1. Природничі науки. Медицина,
2. Технічні науки. Аграрні науки,
3. Суспільні та гуманітарні науки,

кожна з яких включає бібліографічну картотеку, загальнодержавну реферативну базу даних і електронну бібліотеку авторефератів дисертацій.

Зазначимо, що для науково-інформаційної діяльності в установах НАН України останнього п'ятиріччя характерне посилення інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, які традиційно є посередниками між користувачами та інформаційними ресурсами в конкретній галузі науки і розвивались як її важливий елемент. Результати вивчення рівня науково-інформаційної діяльності бібліотек НДУ свідчать про те, що більшість бібліотек мережі виконували функції інформаційних центрів, а рівень професійної компетентності бібліотечних фахівців відповідав професійним вимогам до науково-інформаційних працівників.

Зростаючі завдання інформаційного забезпечення сфер науки, освіти, культури, державного управління потребують суттєвого поліпшення керівництва бібліотечно-інформаційною справою в НАН України, постійної уваги до проблем її розвитку, перетворення бібліотек на ефективні інформаційно-технологічні центри, які б відповідали світовим вимогам до інформаційної підтримки наукових досліджень та інженерно-конструкторських розробок, завданням утвердження інноваційної моделі функціонування науки. Враховуючи сьогочасні вимоги до рівня науково-інформаційної діяльності та ситуацію, що склалася в бібліотечно-інформаційній сфері НАН України, Президія НАН України прийняла постанову № 186 від 09.07. 2003 "Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи", згідно з якою розвиток інформаційно-бібліотечної справи визнається одним з пріоритетних напрямів зміцнення вітчизняного науково-технічного потенціалу, оскільки без оперативного і релевантного інформаційного забезпечення інноваційні суспільні реформи не можна здійснити. Прийнято рішення про розробку Комплексної перспективної програми розвитку бібліотечно-інформаційної справи в НАН України і створення на базі НБУВ із залученням ресурсів бібліотек НДУ НАН України і державних наукових бібліотек інформаційного технопарку — загальнодержавного науково-інформаційного комплексу, де будуть зосереджуватися, оброблятися, надаватися користувачам усі потоки наукової інформації, готуватися інформаційні продукти для владних структур, науки, освіти, культури.

Таким чином, констатуємо помітне нарощування протягом 1999-2003 рр. національних інформаційних ресурсів, відзначимо, що для досягнення якісно нового рівня науково-інформаційного забезпечення діяльності НАН України необхідно підвищити пропускну спроможність каналів виходу в Інтернет для оперативного доступу до світових інформаційних ресурсів; забезпечити вихід усіх НДУ до глобальної комп'ютерної мережі; систематично представляти наукові здобутки інститутів на їхніх веб-серверах; продовжити роботу зі створення на базі Веб-сервера НБУВ Інтернет-порталу "Наука України", де відбиватиметься інформація про наукову діяльність установ НАН України та їх інформаційні ресурси,

зокрема, БД відкритого користування, комп'ютерні версії наукових публікацій, зведена електронна картотека праць співробітників НАН України; організувати нову систему документорозповсюдження в спосіб поширення електронних публікацій на компакт-дисках і засобами глобальних комп'ютерних мереж; створити на базі НБУВ — головної інформаційної установи Академії — Центр підвищення кваліфікації бібліотечних та інформаційних фахівців, які працюватимуть в умовах дедалі зростаючого домінування електронних документів.

* * *

Минуле п'ятиріччя було важливим етапом розвитку соціогуманітарних досліджень у Національній академії наук України. Відбулися серйозні якісні зміни у науковій проблематиці, методології і методах наукових досліджень, суспільній віддачі науки.

Якщо раніше вчених-суспільствознавців нерідко (і цілком слушно) піддавали критиці за те, що вони відстають від потреб життя, здебільшого лише описують і коментують процеси суспільного розвитку, то нині академічна соціогуманітарна наука вийшла на передові рубежі впровадження результатів напрацювань учених у практику.

З кожним роком зростає реальний внесок академічної соціогуманітарної науки у справу розбудови незалежної України, її державного і суспільно-політичного життя, науки, освіти і культури, гуманітарної сфери в цілому, у розвиток міжнародного співробітництва нашої країни.

При цьому, в умовах, коли у соціальних і гуманітарних науках, як і у всіх сферах життя, запрацювали жорсткі закони конкуренції, коли на піднесенні знаходиться університетська наука, виникло чимало недержавних наукових центрів, Секція суспільних і гуманітарних наук не лише впевнено утримує першість з усіх напрямів наукових досліджень, але й згуртовує навколо себе всі серйозні дослідницькі сили у Києві та в регіонах.

Підготовкою концептуальних документів, розробкою наукових моделей, прогнозів, пропозицій і рекомендацій щодо шляхів розв'язання актуальних проблем суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного розвитку, своєю участю у законотворчій роботі інститути і вчені Секції діяльно реалізують державотворчу і патріотичну місію науки.

Додатки

- [Установи та наукові підрозділи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, створені, або реорганізовані протягом 1999-2003 років](#)
- [Тематика наукових досліджень установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України](#)

- [Перелік найважливіших з'їздів та конференцій, організаторами та співорганізаторами яких були установи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України](#)
- [Вчені установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, удостоєні державних нагород \(1999-2003\)](#)
- [Вчені установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, удостоєні почесного звання "Заслужений діяч науки і техніки України" \(1999-2003\)](#)
- [Праці вчених установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, удостоєні Державної премії України в галузі науки і техніки \(1999-2002\)](#)
- [Праці вчених установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, удостоєні Державної премії України імені Т. Г. Шевченка \(1999-2002\)](#)
- [Вчені установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, удостоєні премій НАН України імені видатних вчених України \(1999-2003\)](#)
- [Вчені, обрані у 1999-2003 рр. дійсними членами, членами-кореспондентами НАН України та іноземними членами НАН України](#)
- [Склад наукових працівників Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України станом на 01.11.2003 р.](#)
- [Склад наукових працівників НАН України за віком станом на 01.01.2003 р.](#)

Додатки

Додаток 1

Установи та наукові підрозділи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, створені, або реорганізовані протягом 1999-2003 років

2001

Інститут європейських досліджень НАН України
Перетворений з Інституту східноєвропейських досліджень НАН України відповідно до постанови Президії НАН України від 11.06.01 №156

2002

Інститут демографії і соціальної політики НАН України

Створений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.09.02 №566-р та постановою Президії НАН України від 09.10.02 №246.

Відділення керамології Інституту народознавства НАН України

Перетворене з Інституту керамології — відділення Інституту народознавства НАН України в наукову установу з правами юридичної особи відповідно до постанови Бюро Президії НАН України від 23.05.02 № 121

2003

Об'єднаний інститут економіки НАН України

Створений постановою Президії НАН України від 08.10.03 №242.

Додаток 2

**Тематика наукових досліджень установ
Секції суспільних і гуманітарних наук
НАН України**

Відділення економіки НАН України

Інститут економіки НАН України

Теоретичні основи і напрямки протидії демографічній кризі в Україні (I кв. 1998 р. — IV кв. 2000 р.).

Соціально-економічний потенціал села в умовах трансформацій (I кв. 1998 р. — IV кв. 2000 р.).

Інноваційне забезпечення структурної перебудови національної економіки (I кв. 1998 р. — IV кв. 2000 р.).

Удосконалення інфраструктури соціальної сфери (IV кв. 1997 р. — III кв. 2000 р.).

Механізм регулювання структурної перебудови економіки (1999 -2002).

Господарські реформи та їх вплив на економічний розвиток України (друга половина IX-XX ст.) (1998-2002).

Особливості відтворення демографічного і трудового потенціалів населення України (2001-2003).

Економічне регулювання соціальної сфери в перехідній економіці (2000-2003).

Інновації як визначальне джерело сталого економічного розвитку України (2001-2003).

Інновації як визначальне джерело сталого економічного розвитку України (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р., науковий керівник — чл.-кор. НАН України Безчасний Л. К.).

Інституційні засади оновлення економіки України (II кв. 2002 р. — I кв. 2005 р., науковий керівник — Кононенко В. І.).

Удосконалення фінансових і кредитних методів державного регулювання економічного і соціального розвитку (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р., науковий керівник — Даниленко А. І.).

Трансформації механізму господарювання в Україні у 30-80-ті роки ХХ ст. (історико-економічний аспект) (III кв. 2002 р. — II кв. 2006 р., науковий керівник — Дерев'янкін Т. І.).

Теорія і практика сільськогосподарської кооперації в економічній літературі України і Росії першої третини ХХ ст. (I кв. 2002 р. — IV кв. 2004 р., науковий керівник — Горкіна Л. П.).

Тенденції цінової еквівалентності товарів у зовнішній торгівлі України (I кв. 2001 р. — II кв. 2003 р., науковий керівник — В. В. Іларіонов).

Ефективність зовнішньоекономічних зв'язків України (III кв. 2003 р. — II кв. 2006 р., науковий керівник — В. В. Іларіонов).

Формування збалансованого виробництва у промисловості (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р., науковий керівник — акад. НАНУ О. М. Алимов).

Становлення ринку інвестицій (IV кв. 2001 р. — III кв. 2004 р., науковий керівник — чл.-кор. НАНУ М. С. Герасимчук). Соціально-економічний механізм формування конкурентоспроможності трудових ресурсів (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р., науковий керівник — Д. П. Богиня). Економічні передумови сталого розвитку продовольчого комплексу (III кв. 2001 р. — II кв. 2004 р., науковий керівник — чл.-кор. УААН Б. Й. Пасхавер).

Ресурсне забезпечення сталого розвитку АПК (I кв. 2003 р. — I кв. 2005 р., науковий керівник — акад. УААН Трегубчук В. М.). Використання соціальних ресурсів сільських регіонів для досягнення продовольчої безпеки (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р., наукові керівники — Прокопа І. В., Шепотько Л. О.).

Ресурсне та інституційне забезпечення економічного розвитку (проект цільової програми "Стратегія та моделі довгострокового економічного розвитку України") (2002-2006).

Харківське відділення Інституту економіки НАН України

Структурна перебудова машинобудівельного комплексу України і стратегія формування його інноваційно-інвестиційного потенціалу (I кв. 1997 р. — IV кв. 1999 р.).

Підвищення конкурентоспроможності машинобудівного виробництва в Україні (I кв. 2000 — IV кв. 2002).

Стратегія та моделі довгострокового економічного розвитку машинобудування (I кв. 2002 — IV кв. 2002).

Стратегічна реорганізація у господарських структурах промисловості України в умовах трансформації (2001-2004).

Стратегія управління трудовим потенціалом регіону (2002-2004).

Стратегічне управління використанням основного капіталу у господарських структурах машинобудівного комплексу (на прикладі регіону) (2003-2005).

Оцінка ефективності організаційних перетворень в машинобудівному комплексі регіону (2003).

Інститут економічного прогнозування НАН України

Національні заощадження України та їх вплив на економічне зростання (IV кв. 1997 р. — III кв. 1999 р.).

Макроекономічні моделі прогнозування економ (I кв. 1996 р. — II кв. 1999 р.).

Пріоритети та перспективи суспільного розвитку України (I кв. 1998 р. — III кв. 2000 р.).

Методологічні засади і методи прогнозування кон'юнктури ринку товарів (III кв. 1998 р. — IV кв. 2000 р.).

Політика державних фінансів та їх вплив на економічний розвиток (IV кв. 1997 р. — II кв. 2000 р.).

Моделі і прогнози зовнішньої торгівлі України (III кв. 1998 р. — IV кв. 2002 р., науковий керівник — д. е. н. Василенко Ю. В.). Стратегія розвитку економіки України на середньостроковий період (III кв. 1999 р. — IV кв. 2002 р., науковий керівник — академік НАН України Геєць В. М.).

Роль держави в забезпеченні економічного зростання (III кв. 1999 р. — III кв. 2002 р., науковий керівник — д. е. н. Кваснюк Б. Є.).

Стратегія і механізми інтеграції України в європейські і глобальні економічні структури (III кв. 2000 р. — IV кв. 2002 р., науковий керівник — д. е. н. Сіденко В. Р.).

Методологія короткострокового макроекономічного прогнозування з урахуванням особливостей трансформаційних процесів в Україні (II кв. 2000 р. — I кв. 2003 р.).

Фінансово-бюджетна стратегія держави в перехідній економіці (III кв. 2000 р. — II кв. 2003 р.).

Формування ринків в економіці перехідного типу (III кв. 2000 р. — II кв. 2003 р.).

Розвиток корпоративних відносин в економіці України (I кв. 2002 р. — IV кв. 004 р.).

Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика (IV кв. 2001 р. — III кв. 2004 р.).

Інституційна архітектоніка і динаміка економічних перетворень (IV кв. 2002 р. — IV кв. 2005 р.).

Структурні перетворення в економіці України та їх вплив на довго-строкову економічну динаміку (IV кв. 2002 р. — IV кв. 2005 р.).

Система макромоделей ендогенного зростання економіки (I кв. 2003 р. — IV кв. 2005 р.).

Методологія короткострокового макроекономічного прогнозування з урахуванням гармонізації макроструктурних пропорцій в Україні (II кв. 2003 р. — I кв. 2006 р.).

Фінансова політика держави як інструмент сталого економічного зростання (III кв. 2003 р. — IV кв. 2006 р.).

Структурні зміни галузевих ринків України: методологія та оцінка (III кв. 2003 р. — II кв. 2006 р.).

Інститут економіки промисловості НАН України

Науково-методичні основи забезпечення пропорційного розвитку виробничих комплексів регіону (IV кв. 1997 р. — III кв. 2000 р.).

Науково-методичне забезпечення розвитку територіальних спільнот в масштабах поселеннях (I кв. 1998 р. — IV кв. 2000 р.).

Дослідження проблем соціальної безпеки та шляхи їх вирішення (I кв. 1998 р. — IV кв. 2000 р.).

Науково-методичні основи обчислювання витрат на охорону праці (I кв. 1998 р. — IV кв. 2000 р.).

Наукові основи формування системи місцевих фінансів (III кв. 1998 р. — II кв. 2001 р.).

Дослідження впливу реформування власності на розвиток інноваційних процесів (III кв. 1997 р. — II кв. 2000 р.).

Дослідження та розробка наукових основ регіональної промислової політики (IV кв. 1997 р. — III кв. 2000 р.).

Розробка автоматизованих комплексів прийняття управлінських рішень на рівні підприємства (I кв. 1997 р. — IV кв. 1999 р.).

Регіональні аспекти національної безпеки (в економічній та соціальній сферах) (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р.).

Розвиток територіального громадського самоврядування (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р.).

Наукові основи управління державним сектором промисловості (IV кв. 2000 р. — III кв. 2003 р.).

Державне регулювання розвитку виробничої сфери в регіоні (IV кв. 2003 р. — III кв. 2006 р.).

Методологічне обґрунтування сучасних форм економічного розвитку регіонів (IV кв. 2000 р.- III кв. 2003 р.).

Розробка механізму господарювання в трансформаційній економіці (IV кв. 2003 р. — III кв. 2006 р.).

Підвищення ефективності використання виробничого потенціалу у промисловості (I кв. 2002 р. — IV кв. 2004 р.).

Розробка програми реформування паливно-енергетичного комплексу, удосконалення фінансово-економічного механізму його функціонування (III кв. 2001 р. — II кв. 2003 р.).

Розробка науково-методичних основ активізації інноваційного розвитку промисловості в регіоні (III кв. 2000 р. — II кв. 2003 р.).

Управління інноваційним розвитком вугільної промисловості (III кв. 2003 р. — II кв. 2006 р.).

Післякризові економічні трансформації у промисловості України: напрямки, тенденції, регулювання (I кв. 2002 р. — IV кв. 2004 р.).

Формування економічного потенціалу підприємств оборонно-промислового комплексу України (III кв. 2001 р. — II кв. 2004 р.).

Напрямки реформування податкової системи України (III кв. 2001 р. — II кв. 2004 р.).

Механізми переходу старопромислових регіонів на інноваційну модель розвитку (III кв. 2003 р. — II кв. 2006 р.).

Економічний механізм управління соціальними ризиками (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р.).

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

Прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил України на тривалу перспективу (I кв. 1997 р. — IV кв. 1999 р.).

Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки (I кв. 1998 р. — IV кв. 2000 р.).

Дослідження природно-ресурсного потенціалу і перспективи економічного та соціального розвитку України (регіональний розріз) (I кв. 1997 р. — IV кв. 2000 р.).

Схема (Прогноз) розвитку і розміщення продуктивних сил України та її регіонів (областей). на тривалу перспективу (комплексне фундаментальне дослідження) (I кв. 2000 р. — IV кв. 2003 р.).

Проблеми сталого розвитку і основні напрями структурних трансформацій в економіці України (комплексне фундаментальне дослідження) (I кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Теоретико-методологічні основи відтворення основного капіталу в перехідній економіці України (регіонально-галузевий аспект) (II кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика (I кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Розробка засобів імітаційного моделювання економічних процесів для обґрунтування стратегії розвитку енергетики (II кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Стратегія розвитку промисловості України (II кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Соціально-економічні пріоритети продовольчої безпеки України (I кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Розробка наукових засад розвитку продовольчого комплексу України на довготривалу перспективу (I кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Проблеми ресурсно-будівельного забезпечення інвестиційної діяльності в умовах сталого розвитку національної економіки (I кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Регіональні особливості розвитку соціальної сфери: теоретико-методологічні та практичні аспекти (I кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Стратегія соціального розвитку (I кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Визначення меж доцільності антропогенного втручання в процеси природного відтворення техногенно порушених територій (I кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Теоретико-методологічні засади формування політики держави у сфері надкористування (II кв. 2001р. — I кв. 2003 р.).

Методологічні основи регіональної оцінки господарської освоєності водноресурсного потенціалу (I кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Проблеми формування збалансованого лісокористування в системі сталого розвитку економіки (I кв. 2001 р. — IV кв. 2004 р.).

Розвиток і територіальна організація розселення в умовах перехідного періоду (соціально-економічне дослідження). (II кв. 2000 р. — IV кв. 2004 р.).

Дослідження і прогнозування вантажопотоків у системі міжнародних транспортних коридорів на території України (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р.).

Техногенно-екологічна безпека соціоприродних систем: засади визначення та можливості управління (I кв. 2002 р. — IV кв. 2004 р.).

Розробка теоретичних засад економічної та природно-техногенної безпеки України в регіональному вимірі (I кв. 2002 р. — IV кв. 2004 р.).

Формування стратегії забезпечення продуктивної зайнятості за умов модернізації економіки (I кв. 2002 р. — IV кв. 2004 р.).

Розробка теорії і методів оцінки, оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів в умовах сучасного землекористування (I кв. 2002 р. — IV кв. 2004 р.).

Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Проблеми економічної трансформації в Росії та їх вплив на стан і перспективи українсько-російських відносин (III кв. 1998 р. — IV кв. 1999 р.).

Цивілізаційні основи світових трансформаційних процесів (2001-2002).

Світовий досвід ринкової та структурної трансформації і реалії України (III. 2002 — XII. 2002).

Міжнародні та національні стратегії конкурентоспроможності в умовах глобальної корпоративізації розвитку (2001 — 2002).

Глобальні та регіональні аспекти включення України в систему міжнародних економічних відносин (2001 — 2002).

Валютно-фінансові аспекти глобалізації світової економіки (2001- 2002).

Європейські інтеграційні процеси: концептуальні засади, проекти, регіональна специфіка (2001- 2002).

Західні концепції та моделі забезпечення національних інтересів і реалізації стратегії розвитку перехідних суспільств (2001- 2002).

Закономірності і перспективи еволюції відносин Північ — Південь в контексті глобальних викликів XXI сторіччя (2001- 2002).

Транскордонне співробітництво в умовах глобалізації міжнародних відносин (2001- 2002).

Цивілізаційна структура сучасного світу: дискретність та універсалізм (I кв. 2003 р. — IV кв. 2004 р.).

Інноваційні та інтеграційні стратегії як фактор сталого розвитку і конкурентоспроможності в умовах глобалізації (I кв. 2003 р. — IV кв. 2004 р.).

Геоекономічна політика України в контексті європейських інтеграційних процесів (I кв. 2003 р. — IV кв. 2004 р.).

Світовий рух капіталу в умовах глобалізації (I кв. 2003 р. — IV кв. 2004 р.).

Національні пріоритети розвитку країн Азії та Африки в умовах глобалізації і світові інтеграційні процеси: рівні та межі сумісності (I кв. 2003 р. — IV кв. 2004 р.).

Транскордонне співробітництво в контексті сучасних європейських інтеграційних процесів (I кв. 2003 р. — IV кв. 2004 р.).

Міжнароднополітичний вимір ефективності євроатлантичної стратегії України (I кв. 2003 р. — IV кв. 2004 р.).

Довгострокова стратегія економічного розвитку . України в контексті інноваційної трансформації (II кв. 2003 р. — IV кв. 2003 р.).

Інститут економіко-правових досліджень НАН України

Вдосконалення економіко-правового механізму сполучення ринкового і державного регулювання господарських відносин (III кв. 1996 р. — II кв. 1999 р.).

Економіко-правове забезпечення управління розвитком крупного регіону (III кв. 1997 р. — II кв. 2000 р.).

Підвищення ролі регіональних чинників у забезпеченні економічної самодостатності країни (на прикладі Донбасу) (II кв. 1999 р. — I кв. 2002 р., науковий керівник — к. е. н. О. В. Погарцев).

Економіко-правові проблеми посилення ролі державного і корпоративного регулювання у стабілізації та розвитку економіки (III кв. 1999 р. — II кв. 2002 р., наукові керівники — акад. В. К. Мамутов, к. е. н. Н. О. Орлова).

Економіко-правове забезпечення розвитку виробничо-територіальних систем (III кв. 2000 р. — II кв. 2003 р., науковий керівник — акад. В. К. Мамутов, к. е. н. В. М. Василенко).

Місто в системі реструктуризації господарського комплексу регіону (III кв. 2000 р. — II кв. 2003 р., науковий керівник — д. е. н., проф. В. Н. Амітан, к. е. н. В. А. Кавиршина).

Організаційний та економіко-правовий механізм управління митною діяльністю (ІІІ кв. 2001р. — ІІ кв. 2004 р., науковий керівник — д. е. н., проф. Б. Т. Кліяненко, к. е. н. Н. І. Гарячих).

Гармонізація господарського, екологічного і кримінального законодавства в системі правового забезпечення економіки (І кв. 2002 р. — ІV кв. 2004 р., науковий керівник — д. ю. н., проф. Б. Г. Розовський, к. ю. н. доц. В. В. Хахулін).

Економіко-правове забезпечення розвитку господарської системи регіонів України (ІІ кв. 2002 р. — І кв. 2005 р., науковий керівник — д. е. н., проф. Б. Т. Кліяненко, к. т. н. О. Ю. Чаленко).

Забезпечення взаємозв'язку основних законодавчих актів, що регламентують економічні відносини (ІІІ кв. 2002 р. — ІІ кв. 2005 р., науковий керівник — акад. В. К. Мамутов, к. е. н. Н. О. Орлова).

Наукові засади стратегії сталого розвитку крупного регіону (І кв. 2003 р. — ІV кв. 2005 р., науковий керівник — акад. В. К. Мамутов, к. і. н. М. О. Попов).

Економіко-правове забезпечення розвитку міських систем промислового регіону (ІІІ кв. 2003 р. — ІІ кв. 2006 р., наукові керівники — д. е. н., проф. В. Н. Амітан, к. е. н. Ю. Д. Денісов).

Економіко-правовий механізм розвитку соціально-економічних територіальних систем (ІІІ кв. 2003 р. — ІІ кв. 2006 р., науковий керівник — д. е. н. В. М. Василенко).

Інститут проблем ринку і економіко-екологічних досліджень

Розробка концепції розвитку та взаємодії транспорту України з Європейською та Світовою транспортними системами (І кв. 1998 р. — ІV кв. 2000 р.).

Наукові основи формування соціально-економічного механізму сталого розвитку народногосподарського комплексу приморських регіонів (І кв. 1998 р. — ІV кв. 2000 р.).

Науково-методичні основи формування економіко-екологічного механізму управління прибережною господарською діяльністю в Чорноморсько-Азовському басейні (в межах України). (І кв. 1998 р. — ІV кв. 2000 р.).

Методичні основи реструктуризації промислових підприємств (І кв. 1998 р. — ІV кв. 2000 р.).

Наукові і методичні основи обліку ресурсно-екологічного вектора в моделях економічних трансформацій у регіоні (І кв. 1998 р. — ІV кв. 2000 р.).

Організаційно-економічний механізм управління підприємницькою діяльністю у регіоні (І кв. 1997 р. — ІV кв. 1999 р.).

Наукові засади визначення пріоритетів розвитку підприємницького сектору національної економіки (I кв. 2001 р. — IV кв. 2002 р.).

Теоретичні основи формування конкурентноспроможної економіки регіону на перехідному етапі (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р.).

Економіко-екологічне прогнозування ресурсно-екологічних трансформацій в приморських регіонах України (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р.).

Організаційно-економічне забезпечення екологобезпечного розвитку регіону (на прикладі Українського Причорномор'я) (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р.).

Транспортна галузь в системі пріоритетів розвитку економіки України (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р.).

Наукові засади формування та використання інноваційних технологій в соціально-економічному розвитку регіону (I кв. 2001 р. — IV кв. 2003 р.).

Розвиток підприємництва в інфраструктурному секторі (I кв. 2003 р. — IV кв. 2005 р.).

Інститут регіональних досліджень НАН України

Теоретичні засади регіональної політики (I кв. 1997 р. — II кв. 1999 р.).

Дослідження проблем інвестування структурних реформувань промисловості регіону (III кв. 1997 р. — IV кв. 1999 р.).

Становлення і розвиток фінансово-кредитних механізмів приватизованих об'єктів виробничої сфери (I кв. 1998 р. — IV кв. 1999 р.).

Інфраструктура прикордонного регіону в умовах ринкової трансформації економіки (IV кв. 1997 р. — IV кв. 1999 р.).

Розробка концепції і методичних матеріалів удосконалення економіко-статистичного аналізу соціально-економічного розвитку регіонів (I кв. 1997 р. — IV кв. 1999 р.).

Механізм реалізації регіональної політики в умовах формування національної економіки (III кв. 1999 р. — II кв. 2002 р.).

Організаційно-економічні механізми розвитку ринкової інфраструктури і створення конкурентного середовища в регіоні (I кв. 2000 р. — IV кв. 2002 р.).

Розробка методології статистичної оцінки та соціально-економічного стану регіонів України на основі інтегральних показників (I кв. 2000 р. — III кв. 2002 р.).

Моделі регіональної соціально-економічної політики: концептуальні підходи формування та реалізації (II кв. 2002 р. — II кв. 2004 р.).

Концептуальні основи формування політики освоєння рекреаційного потенціалу регіону та механізми її реалізації в ринкових умовах (I кв. 2002 р. — IV кв. 2003 р.).

Організаційні та економічні основи забезпечення інноваційного розвитку промисловості регіону (I кв. 2002 р. — IV кв. 2003 р.).

Розвиток ринкової інфраструктури (РІС). в умовах глобалізації і регіоналізації економіки (II кв. 2002 р. — III кв. 2004 р.).

Розробка теоретичних засад і методів комплексної оцінки соціально-економічного розвитку регіону (IV кв. 2002 р. — IV кв. 2004 р.).

Розробка Комплексної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону (2003 р.).

Обґрунтування методологічних засад розробки державної програми використання та охорони природно-рекреаційного потенціалу Волині (2003 р.).

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України

Побудова системи показників соціально-демографічного розвитку регіонів різного рівня (I кв. 2003 р. — IV кв. 2006 р.).

Рівень життя окремих соціально-демографічних груп населення України (I кв. 2003 р. — IV кв. 2006 р.).

Методологія соціально-демографічного прогнозування та демографічні перспективи України (I кв. 2003 р. — IV кв. 2006 р.).

Міграції населення та їх вплив на соціально-демографічний розвиток (I кв. 2003 р. — IV кв. 2006 р.).

Створення часового і просторового моніторингу демографічної ситуації в Україні (I кв. 2003 р. — IV кв. 2006 р.).

Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (I кв. 2003 р. — IV кв. 2006 р.).

Формування соціально-демографічної політики в Україні (I кв. 2003 р. — IV кв. 2006 р.).

Відділення історії, філософії та права НАН України протягом звітного періоду (1999-2003)

Інститут історії України НАН України

Україна і Європа: історичні традиції взаємин та проблеми співробітництва на сучасному етапі (1997-1999).

Українська історіографія на порозі XXI століття: підсумки і перспективи (1997-1999).

Загальні закономірності та регіональні особливості української революції (1997-1999).

Грецькі громади в Україні: культурний, просвітницький і релігійний розвиток (1997-1999).

Спеціальні історичні дисципліни: методика, історіографія та джерела. Боністика, вексилологія, геральдика, історична географія та картографія, фалеристика, археографія, топоніміка, бібліографія (1997-1999).

Культура українського народу як чинник національно-державного розвитку (XX ст.) (1998-2001).

Проблеми регіонально-історичних досліджень в Україні XIX-XX ст. (1999-2001).

Державні інституції УНР: становлення та діяльність (2000-2002).

Грецька діаспора в Україні: підприємницька діяльність (XVIII- XX ст.) (2000-2002).

Актуальні науково-теоретичні проблеми української історіографії II пол. XIX — XX ст. та маловивчені історичні пам'ятки (2000-2002).

Українське суспільство в системі європейської цивілізації (2000-2002).

Європа і Україна: загальне і особливе в культурно-цивілізаційному розвитку та міжнародних взаєминах у XX столітті (2000-2002).

Питання розвитку спецдисциплін: історична ретроспекція, джерела та бібліографія (2000-2002).

Підготовка багатотомного енциклопедичного видання "Звід пам'яток історії та культури України (науково-методичне забезпечення) (2001-2003).

Українське суспільство під час військових конфліктів (XIX — поч. XX ст. (2001-2003).

Трансформація суспільно-політичних, економічних та культурних процесів в Україні під впливом воєнних подій. 1939 — середина 40-х років (2001-2003).

"Українізація як чинник суспільно-культурного життя в Україні (XX ст.) (2001-2003).

Українське суспільство в другій половині XX ст. (методологія, політичні, соціально-економічні та духовні трансформації) (2001-2003).

Україна в російських імперських війнах (XIX — поч. XX ст.) (2001-2003).

Модернізаційні процеси в українському радянському суспільстві (1917 — 1939) (2002-2004).

XX століття: Україна у двох світових війнах (2002-2002).

Україна у складі Російської імперії та Радянського Союзу: політичний статус, соціально-економічні перетворення і культурний розвиток (2002-2002).

Український національно-визвольний рух (березень-листопад 1917 р.): основні напрямки та форми розвитку (2002-2002).

Україна в політичному та духовно-культурному просторі Європи (2002-2002).

Історичне регіонаознавство в Україні (2002-2002).

Соціальні аномалії і проблеми духовності в радянській Україні (20-30-ті рр. XX ст.) (2002).

Методологічні проблеми дослідження історії регіонів України (XX ст.) (2002-2004).

Державотворчі та соціально-політичні аспекти історії української революції (2003-2005).

Суспільно-політична та господарська діяльність греків в Україні (середина ХУІІІ — початок ХХ ст.) (2003-2005).

Українська історіографія ХІХ -ХХ ст. як фактор національної свідомості (2003-2005).

Науково-методологічні та методичні проблеми спеціальних історичних дисциплін: предмет та основні напрями досліджень (2003-2005).

Ранньомодерний соціум України у світлі мікросоціального аналізу: політико-правові практики та ідеологічні установки у проявах індивідуальних та унікальних стратегій поведінки (2003-2005).

Київська Русь та її спадщина в долях східнослов'янських народів (2003-2005).

Геноцид національних, етнічних, релігійних груп населення в Україні ХХ ст.: історичний та політико-правовий аналіз (2003-2005).

Українське суспільство доби середньовіччя — початку нового часу: політичні, соціальні, економічні, правові, міжконфесійні взаємини, соціокультурні уявлення та ціннісні системи (2003-2005).

Процеси модернізації, соціальні, національні і демократичні рухи в Європі та Україна: політичні й духовно-культурні рецепції та взаємини (ХІХ-ХХ ст.) (2003-2005).

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України

Північний Схід українських земель у писемній історико-культурній спадщині від середньовіччя до новітньої доби (1998-2002).

Науково-організаційне забезпечення та методика історико-археографічних досліджень в Україні в XIX-XX (2000-2002).

Джерела з історії Західної України XVI-XX ст. (2003-2005).

Джерела з історії українського козацтва та Південної України XVI-XVIII ст. (2002-2004).

Північний Схід українських земель у писемній історико-культурній спадщині від середньовіччя до новітньої історії (2001-2003).

Суспільно-політичні твори М. С. Грушевського (2002-2004).

Архів Коша Нової Січі/ Т. 4-5 (2002-2004).

Українські медієвісти: наукова спадщина (2002-2004).

Епістолярна спадщина М. С. Грушевського (листування з народознавцями) (2002-2004).

Проблеми наукового опрацювання та використання джерельної бази при висвітленні процесів трансформації українського суспільства (2002-2004).

Трансформація українського суспільства в кінці XVI — протягом XVII ст.: джерелознавчий та історіографічний аспекти (2002-2004).

Другий всеукраїнський собор УАПЦ (2000-2003).

Регіональні аспекти культури та історико-етнографічного розвитку українців (2000-2002).

Джерелознавство історії західноукраїнського регіону: публікація та інформативні системи (2002-2004).

Трансформаційні процеси в Україні кінця XVIII — поч. XIX ст. Запорозька спадщина в господарській та культурній традиції Південної України (2002-2004).

Джерела з історії національно-визвольного руху в Україні XX ст. соціокультурні трансформації на західноукраїнських землях в 40-50 -ті рр. XX ст. (2002-2004).

Документальна та історіографічна спадщина регіональної еліти Лівобережжя нового часу (2003-2005).

Джерела з новітньої історії . національно-визвольного руху в Україні ХХ ст.: соціокультурні трансформації на західноукраїнських землях в 40-50-ті роки ХХ ст (2002-2004).

Епістолярна спадщина М. С. Грушевського (листування з народознацями (2002-2004).

Проблеми наукового опрацювання та використання джерельної бази при висвітленні процесів трансформації українського суспільства (2002-2004).

Трансформація українського суспільства в кінці XVI — протягом XVII ст. джерелознавчий та історіографічний аспекти (2002-2004).

Другий всеукраїнський собор УАПЦ січень (2000-2002).

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Державно-церковні відносини в Україні: сутність і тенденції (1998-2000).

Богословська думка в Україні у XIII-XVII ст. у контексті культурно-освітніх течій доби (1998-2001).

Давнє населення заходу України: екологія, історія, культура (1999-2001).

Суспільно-політичні процеси в Україні у контексті національно-державного розвитку країн Центрально-Східної Європи (2000-2002).

Світоглядні та естетичні фактори формування національної свідомості (2000-2002).

Суспільно-політичне і духовне життя в Україні у контексті взаємин з народами Центрально-Східної Європи (2003-2005).

Джерела давньої історії України: дослідження, публікації, електронні бази даних (2001-2004).

Розвиток археологічної науки в західному регіоні України XIX — XX ст. (2002-2004).

Українська історична та діалектна лексика и лексикографія (1995-2003).

Література, культура, національна самосвідомість (2003-2004).

Інститут археології

Історія вивчення археологічних культур неоліту-енеоліту-бронзового віку України. упорядкування їх джерельної бази (1998-2001).

Культурний розвиток давнього населення України та Польщі (1998-2001

Село Київської Русі (за матеріалами південно-руських земель). (1998-2002).

Каталогізація та комп'ютеризація експозиційних матеріалів з розкопок інституту археології НАН України (1999-2001).

Матеріальна культура давнього населення України. Створення наукової бази даних (1999-2003).

Духовна та матеріальна культура населення Північного Причорномор'я за античної доби (1999-2003).

Археологічні джерела до вивчення народів Південно-Східної Європи в I тис. н. е. (2000-2004).

Стародавнє виробництво та обробка заліза та міді-бронзи на території України (2000-2005).

Полеоантрологія України (2000-2004).

Територія України в епоху палеоліту та мезоліту (2000-2004).

Археологічне дослідження середньовічного Києва (2000-2004).

Давнє населення України. Антропологічний аспект (2000-2004).

Проблеми наукової систематизації археологічних матеріалів, їх збереження та експонування (2001-2003).

Історія та археологія Північно-Західного Причорномор'я (2001-2005).

Рятувні археологічні дослідження в Україні та їх правове забезпечення (2001-2005).

Енеоліт та бронзовий вік України. Опрацювання археологічних джерел (2001-2006).

Давні слов'яни і античний світ (2002-2004).

Археологічні дослідження середньовічних міст України (IX-XVII ст.). (2002-2006).

Поховальні пам'ятки Надчорноморщини доби раннього заліза (2002-2006).

Матеріали до археологічної карти Прикарпаття і Волині (II — XII ст. н. е.) (2003-2005).

Кримський філіал Інституту археології

Історія та археологія Криму з найдавніших часів до кінця XVIII ст. (1998-2002).

Виявлення, дослідження та музефікація історико-культурних пам'яток берегової зони Кримського півострову и континентального шельфу України (2002-2005).

Виявлення, дослідження та систематизація археологічних пам'яток Кримського півострову. Формування банку даних Історико-археологічних пам'яток Автономної республіки Крим на електронних носіях (2003-2005).

Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури (1996-1999).

Специфіка філософської антропології в контексті сучасної епохи (1996-1999).

Філософська думка України XV-XVст.: європейський контекст (1996-2000).

Загальнолюдські та особистісні виміри процесу формування і розвитку громадянського суспільства (соціально-філософський аналіз) (1997-2000).

Філософські джерела ідеології консерватизму (1997-2000).

Етнонаціональні механізми трансформації соціуму в Україні (1997-2000).

Модерна культура і цивілізаційний вибір XXI століття (1999-2001).

Етос і мораль сучасному світі (1999- 2001).

Комунікативна функція політики і мистецтва у сучасному суспільстві (1999-2001).

Неокласична філософія історії: особливості формування (1999-2001).

Обшири та межі життєдіяльності людини: філософсько-методологічний аналіз (1999-2002).

Проблема свободи в філософії: генеза и розвиток (1999-2002).

Соціальна філософія України XIX — поч. XX ст. (1999-2002).

Основні етапи, риси и тенденції розвитку європейської антропології (1999-2002).

Нові трансформації теоретичного и практичного в сучасній науці (1999 — 2002).

Знакові системи в контексті соціуму (1999-2002).

Нові трансформації теоретичного и практичного в сучасній науці (1999-2002).

Людина в есенційних та екзистенційних вимірах (1999-2002).

Основні етапи, риси и тенденції розвитку європейської антропології (1999-2002).

Світоглядні імплікації новітнього природознавства (2000-2002).

Громадянське суспільство и правова держава в Україні :проблеми та перспективи становлення (2000-2003).

Філософські джерела ідеології націоналізму і лібералізму (2000-2003).

Етно-національні сенси перехідної доби (2000-2002).

Філософська думка України-в історико-культурному контексті (IX-XVIII ст. (2001-2004).

Інфрамистецтво і політична реальність посткомуністичної доби (2001-2004).

Національна ментальність и гармонізація етнічних відносин: історичні особливості України (2002-2004).

Людина в цивілізації ХХст. :проблема свободи (2002-2004).

Філософсько-світоглядні орієнтації інформаційного суспільства: історико-філософський аналіз (2002-2004).

Глобалізація як цивілізаційно-культурний феномен (2002-2004).

Цивілізаційні виміри моральності :зміна парадигм (2002-2004).

Філософсько-світоглядні орієнтації інформаційного суспільства: історико-філософський аналіз (2002-2004).

Національна ментальність і гармонізація етнічних відносин: історичні особливості України (2002-2004).

Цивілізаційні виміри моральності :зміна парадигм (2002-2004).

Цивілізаційні орієнтації України в контексті екзистенційної парадигми сучасності (2002-2005).

Взаємозв'язок природознавчих та соціогуманітарних чинників формування екології свідомості (2002-2005).

Взаємозв'язок природознавчих та соціогуманітарних чинників формування екології свідомості (2002-2005).

Екологічні виклики на межі тисячоліть (філософський аналіз) (2002 — 2005).

Фундаментальна наука і науковий світогляд у перспективі ХХІ століття (2003-2005).

Національні соціально-політичні та культурні практики за умов глобалізації (2003-2006).

Переосмислення філософії в останній третині ХХ ст. :Україна в світовому контексті (2003-2006).

Ціннісна та інституційна інтеграції суспільства (2003-2006).

Національні соціально-політичні та культурні практики за умов глобалізації (2003-2006).

Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди

Феномен релігії: історіософський аналіз (1997-1999).

Релігійний чинник в контексті етносоціальних та політичних процесів в Україні (1997-1999).

Трансформація релігійної духовності в умовах модерну и постмодерну (2000-2002).

Тенденції розвитку релігії и релігійності в українському суспільстві (2000-2002).

Релігійний фактор в контексті політичного життя і духовних трансформацій українського суспільства: історія, стан, перспективи (2002-2004).

Релігія в контексті глобалізаційних процесів сучасності (2003-2005).

Проблема співвідношення релігійного і національного чинника у суспільному житті України(історія і сучасний контекст) (2003-2005).

Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

Арабська мовознавча традиція та її вплив на лінгвістичні концепції мусульманських народів (2000-2002).

Історичні та культурні зв'язки України з мусульманським світом (2000-2002).

Історіографічна спадщина вітчизняного сходознавства і сучасність (2002-2004).

Ісламський фактор в Україні (2002-2003).

Суспільно-політичні процеси в країнах Сходу та їхній вплив на розвиток українського суспільства (2002-2004).

Наукова спадщина А. Кримського (невідомі твори). (пошукова). (2003-2003).

Автохтонна традиція коранічної екзези (пошукова). (2003-2003).

Кримське відділення Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського

Історія та культура етноконфесійних спільностей Криму (2001-2003).

Історичний досвід міжнаціональних та міжконфесійних відносин в Криму (2002-2004).

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень

Державно-церковні відносини в Україні: сутність і тенденції змін (1998-2000).

Україна — держави Центральної та Східної Європи у новому геополітичному просторі: варіанти політичної модернізації (1998-2001).

Національна інтеграція в полікультурному суспільстві (1999-2001).

Етнонаціональні процеси в сучасній Україні: регіональний аспект (1999-2001).

Політичний успіх в суспільстві, що трансформується: суб'єкти, критерії, фактори (1999-2002).

Сучасні політико-ідеологічні стереотипи як предмет соціологічного аналізу (2000-2002).

Дослідження суспільного та економічного розвитку країн Сходу в контексті сучасних геополітичних проблем (Близький та Середній Схід, Центральна Азія та Кавказ, Китай та Японія). (2000-2002).

Євреї України та світова діаспора: етнополітичний та етнонаціональний контекст (2000-2002).

Релігійні об'єднання в процесі становлення громадянського суспільства в сучасній Україні (2001-2003).

Політичні системи в Україні ХХ століття: порівняльний аналіз (2001-2003).

Етнополітичні відносини в умовах суспільної трансформації в Україні (2002-2004).

Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні (2002-2004).

Крим у ХХ столітті: етнополітичний вимір (2002-2004).

Інститут європейських досліджень НАН України

Українське державотворення в контексті суспільно-політичного та культурного розвитку країн Центрально-Східної Європи: історія, політологія, культурологія (1999-2001).

Підготовка видань серії "Українська державницька школа: історія, політологія, право" (1999-2001).

Інтеграція Європи як формування нового геополітичного фактору та українська перспектива (2002-2004).

Тенденції розвитку євроінтеграційних процесів та їх вплив на Україну (2002-2004).

Інститут соціології НАН України

Розробка концепції системи незалежної експертизи як інституту громадянського суспільства (1996-1999).

Соціально-економічна поведінка суб'єктів виробничої діяльності на промислових підприємствах (1997-2000).

Модернізаційні проекти оновлення суспільства на порозі ХХІ століття (1997-2000).

Політична трансформація сучасного політичного суспільства: соціологічний аналіз (1997-2000).

Легітимізація ідентичностей в мультикультурному просторі сучасного суспільства (1998-2000).

Національна система соціальних показників в Україні (1998-2000).

Розробка методів визначення суб'єктів громадської думки в суспільствах, які трансформуються (1998-2001).

Рубіж тисячоліть як соціально-психологічний феномен (образ нових можливостей життя у масовій свідомості) (1998-2001).

Статусні і професійні ідентичності: руйнування та конструювання (1998-2001).

Соціальні аспекти формування державного управління в Україні (1999-2001).

Політичний успіх суспільства успіх суспільства, що трансформується: суб'єкти, критерії, фактори (1999-2002).

Етноінтеграційні процеси у сучасному суспільстві: тенденції, чинники, перспективи (1999-2001)

Соціальна ідентифікація українського суспільства (1999-2001).

Соціологічні теорії суспільних трансформацій (2000-2003).

Дослідження типів соціально-економічної поведінки працездатного населення України (2000-2003).

Соціологічні теорії суспільних трансформацій (2000-2003).

Дослідження типів соціально-економічної поведінки працездатного населення України (2000-2003).

Сучасні політико-ідеологічні стереотипи як предмет соціологічного аналізу (2000-2003).

Соціокультурна диференціація сучасного українського суспільства: критерії, механізми, наслідки (2001-2003).

Методологія та методика визначення інтеграційних соціальних показників (2001-2003).

Суспільна трансформація формування нового образно-символічного простору в індивідуальній і масовій свідомості населення України (2001-2004).

Функції соціального контролю інституцій громадського суспільства (2001-2003).

Соціокультурна диференціація сучасного українського суспільства: критерії, механізми, наслідки (2001-2003).

Методологія та методика визначення інтеграційних соціальних показників (2001-2003).

Трансформаційні процеси державотворення в Україні (2001-2003).

Суспільна трансформація формування нового образно-символічного простору в індивідуальній і масовій свідомості населення України (2001-2004).

Тенденції становлення і трансформації соціальних інститутів (2001-2004).

Формування нового соціального ареалу життя особливості в умовах глобальних змін (2001-2004).

Соціологічна діагностика аграрної реформи в Україні (2002-2004).

Політична культура українського суспільства: тенденції та закономірності розвитку (2002-2005).

Структурні зміни в українському суспільстві (кінець XX — початок XXI ст.) (комплексна програма) (2002-2004).

Системна трансформація в Україні: загрози екстремальних ситуацій (2003-2005).

Соціологічне знання та влада: діалог теорії та політичної практики (2003-2006).

Дослідження економічної культури сучасного українського суспільства (2003-2006).

Інститут держави і права ім. В. І. Корецького НАН України

Конституційні засади охорони довкілля в Європі (порівняльний аналіз) (1997-1999).

Теоретико-методологічні проблеми історії української державності і права (1997-2000).

Проблеми права власності в сільському господарстві (1997-2000).

Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики (1998-2000).

Цивільне і трудове правовідношення: теорія і практика (1998-1999).

Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності (1998-2000).

Проблеми удосконалення державного управління на етапі адміністративної реформи в Україні (1999-2002).

Історія держави і права: сучасні проблеми історіографії, джерело-знавства та юридичної бібліографістики (2000-2002).

Проблеми реалізації екологічного та космічного права (2000-2002).

Роль і значення цивільного права в регулюванні майнових і особистих немайнових відносин в сучасній Україні (2000-2002).

Розвиток трудового права України в сучасних умовах (2000-2002).

Організаційно-правові проблеми державного забезпечення розвитку АПК (2000-2002).

Актуальні проблеми кримінологічної безпеки в Україні (2000-2003).

Протидія злочинності в правовій державі (кримінально-правові і кримінологічні проблеми) (2000-2003).

Застосування норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку України (2000-2002).

Система органів державної влади України (2000-2002).

Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика (2001).

Злочинність і національна безпека України (2001).

Антологія української юридичної думки (2001).

Територіальні громади і національні меншини як інститути суспільного ладу (2001).

Вдосконалення правового регулювання антарктичної діяльності (2001).

Проблеми вдосконалення податкового та банківського законодавства України (2001).

Проблеми вдосконалення правового регулювання права власності (2001).

Проблеми вдосконалення законодавства про державну службу (2001).

Проблеми удосконалення національного законодавства у галузі інтелектуальної власності в умовах інтеграції до Європейського Союзу (2001).

Теоретико-методологічні основи розвитку правової системи України (2001-2004).

Еколого-правові проблеми космічної діяльності (2002 -2004).

Правовий звичай як джерело українського права: історико-юридичне дослідження (2002-2004).

Конституційно-правові основи політичної системи України (2002-2004).

Проблеми правового забезпечення реформування державного управління (адміністративної реформи). в Україні (2002-2004).

Політична і правова система України: проблеми розвитку і вдосконалення (2002-2004).

Проблеми імплементації норм європейського права в галузі Промислової власності в законодавство України (2002).

Проблеми правового забезпечення реформування державного управління (адміністративної реформи). в Україні (2002-2004).

Правові проблеми формування та розвитку аграрного і земельного ринків в Україні (2002-2004).

Сучасні тенденції розвитку міжнародного права та їх вплив на міжнародно-правову доктрину і практику України (2003-2005).

Теоретико-методологічні проблеми співвідношення політики, права і влади (2003-2004).

Правове регулювання трудових відносин та пенсійного забезпечення наукових і науково-педагогічних працівників (2003-2004).

Приватно-правові засади нового Цивільного законодавства України (2003-2004).

Одеський археологічний музей

Археологічні пам'ятки степів південно-західної України за добу енео-літубронзи — раннього заліза (2001-2005).

Наукова систематизація та типологічний аналіз античних колекцій Одеського археологічного музею НАН України (2002-2006).

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Архівний фонд НАН України (1918-1941): археографічно-інформаційний опис (1997-1999).

Рукописна спадщина діячів науки і культури України: джерелознавчі дослідження та археографічний опис (1999-2001).

Україномовна книга у фондах НБУВ. 1917-1923: Каталог фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (1999-2001).

Підготовка матеріалів до Українського біографічного словника, створення комп'ютерного банку даних біографічної та біобібліографічної інформації (1999-2003).

Система збереження бібліотечних фондів: проблеми та впровадження в умовах НБУВ (2000-2002).

Технологія і організація формування та використання інформаційних ресурсів наукових бібліотек (2000-2004).

Архівна спадщина української науки (2000-2002).

Формування і використання ресурсів електронної бібліотеки (2002-2004).

Інформаційно-аналітичне забезпечення управління процесами реформування українського суспільства (2002-2006).

Формування баз даних національної бібліографії України (2002-2006).

Книжкові та рукописні пам'ятки: історико-культурні дослідження бібліотечних зібрань, колекцій та рідкісних видань (2002-2006).

Моделі та технології ліквідації наслідків і упередження аварійних ситуацій в бібліотеках (2003-2005).

Історія НАН України 1941-1945 рр. (2003-2005).

Львівська бібліотека ім. В. Стефаника НАН України

Кириличні рукописні книги XIII-XVIII ст.: джерелознавчі дослідження та археографічний опис (2001-2002).

Львівські видання XVI-XVIII ст.: формування комп'ютерної бази даних, створення повного бібліографічного реєстру та книгознавчі дослідження (на базі фонду стародруків ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України (2001-2003).

Підготовка і видання повного "Репертуару українських періодичних видань XIX-XX ст.": створення комп'ютерної бази даних анотованої бібліо-графії періодики та біобібліографічної інформації про найвизначніших редакторів, видавців і публіцистів минулого (2001-2005).

Центр пам'яткознавства

Проблеми пам'яткознавства в контексті 2000-ліття християнства (1999-2002).

Пам'ятки України в контексті європейської культурної спадщини (2002-2005).

Роль історико-культурних пам'яток в духовному житті сучасної України (2002-2004).

Національний історико-археологічний заповідник "Ольвія"

Охоронні розкопки та консервація Південно-східної частини цитаделі та Нижнього міста Ольвії. Поточна реставрація. (2001-2003).

Концепція музеїфікації античного міста Ольвія — музею просто неба (2002-2004).

Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

Український енциклопедичний словник "Слова о полку Ігоревім" (1997-1999). Науковий керівник — чл. -кор. НАН України О. В. Мишанич.

Нариси історії літератури слов'янських та інших народів Південно- Східної Європи (1997-1999). Науковий керівник — акад. НАН України Г. Д. Вервес.

Нариси теоретичної історії літератур Європи й Америки (1997- 1999). Науковий керівник — акад. НАН України Д. В. Затонський.

Нариси історії української літератури XX ст. (1997-1999). Науковий керівник — чл.-кор. НАН України В. Г. Дончик.

Нариси історії нової української літератури (1997-1999). Науковий керівник — к. ф. н. М. П. Бондар.

Теорія літератури. Спадщина і сучасність. Спроба нових підходів (1997-1999). Науковий керівник — чл.-кор. НАН України Г. М. Сивокінь.

Українська література XIX- XX ст. Формування та вивчення архівних фондів і підготовка наукових видань (1997- 1999). Науковий керівник — к. ф. н. С. А. Гальченко.

Шевченківська енциклопедія (1997). Науковий керівник — д. ф. н. В. Л. Смілянська.

Українська поезія другої половини XVII — початку XVIII ст. (1997- 1999). Науковий керівник — д. ф. н. М. М. Сулима.

Інтернет- Шевченківська енциклопедія (1999). Науковий керівник — д. ф. н. В. Л. Смілянська.

Українська поезія першої половини XVIII ст. (2000 — III кв. 2003). Науковий керівник — чл.-кор. НАН України О. В. Мишанич.

Світова література на зламі тисячоліть (2000-2001). Науковий керівник — акад. НАН України Д. В. Затонський.

Проблеми вивчення історії української літератури XX ст. (2000). Керівник — чл.-кор. НАНУ Дончик В. Г.

Українська література XIX — початку XX ст.: проблеми історичного розвитку (2000). Науковий керівник — к. ф. н. М. П. Бондар.

Теоретичні питання історії української літератури (2000-2001). Науковий керівник — чл.- кор. НАН України Г. М. Сивокінь.

Текстологічні аспекти вивчення української літературної класики (2000 — IV кв. 2003). Науковий керівник — к. ф. н. С. А. Гальченко.

Історія української літератури XIX — поч. XX ст. (2001 — IV кв. 2003). Науковий керівник — к. ф. н. М. П. Бондар.

Історія Інституту літератури (2001). Науковий керівник — чл.-кор. НАН України О. В. Мишанич.

Історія української літератури XX ст. (2001 — 2005). Науковий керівник — чл.-кор. НАН України В. Г. Дончик.

Україномовна книга у фондах Інституту літератури (2001 — IV кв. 2005). Науковий керівник — Т. В. Посудневська.

Порівняльна поетика української та зарубіжної літератури (2002- IV кв. 2005). Науковий керівник — чл.- кор. НАН України Д. С. Наливайко.

Історична і національна детермінованість літературно--теоретичного знання (2002 — I кв. 2003). Науковий керівник — чл. -кор. НАН України Г. М. Сивокінь.

Українська література в контексті національної та європейської культур (2002-2006). Науковий керівник — акад. НАН України М. Г. Жулинський.

Нариси історії літератури зарубіжних країн XX ст. (2002 — IV кв. 2005). Науковий керівник — акад. НАН України Д. В. Затонський.

Український дискурс в українській теоретико-літературній традиції (від бароко до постмодерну) (2003 — 2004). Науковий керівник — чл.-кор. НАН України Т. І. Гундорова.

Львівське відділення

Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

Підготовка до видання літературної і наукової спадщини І. Франка, літопису життя і творчості І. Франка, франкознавчих монографій, збірника і словника. (1992-1999, науковий керівник — к. ф. н. М. О. Мороз).

Літературний процес в Західній Україні XIX — першої половини XX століття: творчі індивідуальності і художні тенденції. (1992 р., науковий керівник — к. ф. н. Є. К. Нахлік).

Філософічні шукання в українській і закордонній літературі XX ст. (1995 р., науковий керівник — к. ф. н. Є. К. Нахлік).

Літературний процес в Україні і Центральній Європі: етапи, угруповання, письменницькі індивідуальності. (2000-2004 р., науковий керівник — к. ф. н. Є. К. Нахлік).

Франківська енциклопедія. 2002-2006, науковий керівник — к. ф. н. Є. К. Нахлік.

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

Зіставне дослідження російської та української мов. Стилїстика (1996-2000, науковий керівник — д. ф. н. Н. Г. Озерова).

Мовознавство в духовній сфері суспільства (1997-2000, науковий керівник — чл.-кор. НАН України О. Б. Ткаченко).

Теоретичні засади укладання нових комп'ютерних словників (1997- 2000, науковий керівник — д. ф. н. Н. Ф. Клименко).

Дослідження української мови в працях західнослов'янських лінгвістів (1998-2000, науковий керівник — акад. НАН України В. М. Русанівський).

Слов'янська лексика: етимологія, акцентологія, словотвір (1998- 2002, науковий керівник — чл.-кор. НАН України Г. П. Півторак).

Взаємовідносини власних і загальних назв в історичному розвитку германських, балтійських і слов'янських мов (1999-2004, науковий керівник — чл.-кор. НАН України А. П. Непокупний).

Типологія розвитку мов (2001-2005, науковий керівник — чл.-кор. НАН України О. Б. Ткаченко).

Український мовно-культурний компонент у історії російської літературної мови (2001- 2005, науковий керівник — д. ф. н. Н. Г. Озерова).

Лексикологія, лексикографія української та інших слов'янських мов у синхронному й історичному аспектах (2001-2005, науковий керівник — акад. НАН України В. М. Русанівський).

Основи комп'ютерної граматики сучасної української літературної мови (200 -2005, науковий керівник — д. ф. н. Н. Ф. Клименко).

Порівняльно-історичне та типологічне дослідження слов'янських мов (2002-2006, науковий керівник — д. ф. н. В. М. Бріцин).

Лексика східнослов'янських мов у синхронічному й діахронічному висвітленні (2003-2007, науковий керівник — чл.-кор. НАН України Г. П. Півторак).

Інститут української мови НАН України

Академічні словники сучасної української мови (теоретичні засади і практична реалізація) (1996-2000, науковий керівник — д. ф. н. О. О. Тараненко).

Міжнародний досвід мовного планування і українська перспектива (1999-2001, науковий керівник — к. ф. н. Б. М. Ажнюк).

Дослідження фонетичної, граматичної і лексичної систем українських говорів (1995-1999, науковий керівник — д. ф. н. П. Ю. Гриценко).

Загальнослов'янський лінгвістичний атлас. Серія фонетико- граматична, вип. 6-7. Серія лексико-словотвірна, вип. 5-7 (1995-1999, науковий керівник — д. ф. н. П. Ю. Гриценко).

Концепти української культури і їх відбиття в мові (1997-1999, науковий керівник — к. ф. н. Т. В. Радзівська).

Сегментно-просодична характеристика українського мовлення (1999- 2001, науковий керівник — д. ф. н. А. Й. Багмут).

Українська природнича термінологія в лексикографічному опрацюванні (1998 — 2000, науковий керівник — к. ф. н. Л. О. Симоненко).

Ономастична лексикографія (1997-2001, науковий керівник — д. ф. н. І. М. Желєзняк).

Активні процеси в сучасній українській літературній мові (1998 -2000, науковий керівник — д. ф. н. С. Я. Єрмоленко).

Соціолінгвістичні аспекти вивчення української мови (1999-2002, науковий керівник — д. ф. н. Л. О. Ставицька).

Лінгвістичне джерелознавство (1997-2002, науковий керівник — чл.- кор. НАН України В. В. Німчук).

Історія української лексичної деривації (1995-2000, науковий керівник — чл.-кор. НАН України В. В. Німчук).

Грамматика сучасної української літературної мови (1996-2000, науковий керівник — чл.-кор. НАН України І. Р. Вихованець).

Українсько-російський словник наукової термінології (2000 — 2001, науковий керівник — к. ф. н. Л. О. Симоненко).

Українська діалектна мова сьогодні: онтологічний і гносеологічний аспекти (2000-2004, науковий керівник — д. ф. н. П. Ю. Гриценко).

Загальнослов'янський лінгвістичний атлас. Серія фонетико-граматична, вип. 6-8. Серія лексико-словотвірна, вип. 5, 7-8 (2000 — 2004, науковий керівник — д. ф. н. П. Ю. Гриценко).

Теоретичні і практичні аспекти дослідження лексико--фразеологічного складу сучасної української літературної мови (2001-2005, науковий керівник — д. ф. н. О. О. Тараненко).

Українська лінгвостилістика к. XIX — XX ст.: джерела й теоретичні засади стилістичних досліджень (2001-2002, науковий керівник — д. ф. н. С. Я. Єрмоленко).

Українська наукова термінологія: теорія і практика (2002-2003, науковий керівник — к. ф. н. Л. О. Симоненко).

Грамматичні словники української мови (2001 — 2004, науковий керівник — чл.-кор. НАН України І. Р. Вихованець).

Регіональна ономастика України (2002-2006, науковий керівник — д. ф. н. В. П. Шульгач).

Соціофонетичний аспект усного українського мовлення (2002-2004, науковий керівник — к. ф. н. Л. М. Хоменко).

Українська мова на початку XXI століття: комплексні дослідження (2002-2006, науковий керівник — чл.-кор. НАН України В. В. Німчук).

Стилістичні параметри української літературної мови в концептуально-знаковому і часовому вимірі (2003-2007, науковий керівник — д. ф. н. С. Я. Єрмоленко).

Динаміка української народно-розмовної та літературної мови XI- XX ст. (2003-2006, науковий керівник — чл.-кор. НАН України В. В. Німчук).

Українська мовна особистість: комунікативні, етноментальні, соціопсихологічні аспекти мовного існування (2003-2006, науковий керівник — д. ф. н. Л. О. Ставицька).

Український мовно-інформаційний фонд НАН України

Системотехнічні принципи побудови інтегрованих інформаційно-лінгвістичних систем (1997-2001, науковий керівник — д. т. н. В. А. Широков).

Україномовні лексикографічні системи (1997-2001, науковий керівник — д. ф. н. М. М. Пешак).

Теоретико-лінгвістичні та інформаційні засади автоматичної обробки природної мови (1997 — 2001, науковий керівник — д. т. н. В. А. Широков).

Лексикографічні системи в інтелектуальному опрацюванні природної мови (2002-2006, науковий керівник — д. т. н. В. А. Широков).

Дослідження мовно-інформаційних процесів та розподілених систем національної словникової бази (2002 — 2006, науковий керівник — д. т. н. В. А. Широков).

Моделювання он-лайнних інформаційно-лексикографічних систем (2002-2006, науковий керівник — д. т. н. В. А. Широков).

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

З історії та теорії фольклору (1995-1999, к. ф. н. М. М. Пазяк).

Українське кіномистецтво в контексті світової культури (1994-1999, д. ф. н. С. Д. Безклубенко).

Актуальні проблеми історії українського мистецтва (1996-1999, д. мист. В. М. Фоменко).

Художня культура зарубіжних країн кінця ХХ ст. (1995-2000, д. мист. О. К. Федорук).

Порівняльно-історичний аналіз української художньої культури в контексті міжнародних взаємин (1999 -2000, д. мист. І. М. Юдкін).

Екологія національної культури (1997-2000, чл. -кор. НАН України Г. А. Скрипник).

Проблеми історії та теорії українського образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та архітектури (2000-2005, д. мист. В. М. Фоменко);

Проблеми і тенденції розвитку сучасного українського кіномистецтва (2000-2002, д. ф. н. С. Д. Безклубенко).

Українська культура у міжнародних зв'язках (2000-2005, д. мист. О. К. Федорук);

Українська фольклористика ХІХ-ХХ ст. (2000-2002, к. ф. н. Й. Ю. Федас).

Український театр новітньої доби (2000-2002, д. мист. Ю. О. Станішевський).

Проблеми цілісності культури в перспективі українських гуманітарних традицій (2001- 2004, д. мист. І. М. Юджін).

Джерелознавча база українського музикознавства (2000-2002, д. мист. А. І. Муха).

Національне відродження і етнологічна спадщина (2000-2002, чл.- кор НАН України Г. А. Скрипник).

Історія української театральної культури (2003-2005, д. мист. Ю. О. Станішевський).

Історія українського кінематографу (2003-2005, д. ф. н. С. Д. Без-клубенко).

Актуальні проблеми фольклористики: історія, теорія фольклору, класична спадщина (2003-2007, к. ф. н. М. К. Дмитренко).

Українська музика в контексті світової культури: історичні традиції та актуальні проблеми (2003-2005, д. мист. А. І. Муха).

Українська етнокультура за умов трансформацій суспільства (2003-2005, чл.-кор. НАН України Г. А. Скрипник).

Етнічна та етнокультурна історія України (2002- 2006, чл.-кор. НАН України Г. А. Скрипник).

Інститут народознавства НАН України

Традиційна культура українців в її історичному розвитку (1997- 2001, науковий керівник чл.-кор. НАН України С. П. Павлюк).

Традиційна культура українців Карпат: генетичні витоки (1997- 2001, науковий керівник к. і. н. М. С. Глушко).

Українське мистецтво в культурних взаємозв'язках (1996-2000, науковий керівник д. мист. В. А. Овсійчук).

Теоретичні аспекти української етнології (1997-2000, науковий керівник д. і. н. О. І. Гринів).

Традиційний і новочасний український фольклор (1997-2002, науковий керівник д. ф. н. Р. Ф. Кирчів).

Синтез, стилістика і семантика українського сакрального мистецтва в історичному розвитку (1998-2003, науковий керівник д. мист. М. Є. Станкевич).

Українське мистецтво в історичному розвитку і перспективі: ціннісно-естетичні орієнтації (2001-2003, науковий керівник д. мист. В. А. Овсійчук).

Історичні аспекти етнокультурних процесів в Україні (2002-2005, науковий керівник чл.-кор. НАН України С. П. Павлюк).

Музейництво в Західних областях України в другій половині XIX- XX століть (2002-2006, науковий керівник к. і. н. Р. П. Чмелик).

Традиційна та професійна культура українців: проблеми та перспективи (2002-2006, науковий керівник чл.-кор. НАН України С. П. Павлюк).

Жанрова система українського фольклору XX століття (2003-2007, науковий керівник к. ф. н. В. В. Сокіл).

Відділення керамології Інституту народознавства НАН України

Гончарство України XX — початку XXI століття: історія, сучасність, перспективи (2003- 2007, науковий керівник д. і. н. О. М. Пошивайло).

Додаток 3

Перелік найважливіших з'їздів та конференцій, організаторами та співорганізаторами яких були установи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України

IV Міжнародний конгрес українознавців (Одеса, 1999). — Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України спільно з Міжнародною та Українською асоціаціями українознавців, Міністерством освіти і науки України.

V Міжнародний конгрес українознавців (Чернівці, 2002). — Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України спільно з Міжнародною та Українською асоціаціями українознавців, Міністерством освіти і науки України.

Спільна сесія Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України та Академії правових наук України присвячена питанням розвитку інноваційної діяльності наукових установ у соціальній, освітній та культурній сферах, інноваційної культури вчених-соціогуманітаріїв (Київ, 2002).

Відділення економіки НАН України

IV зустріч вчених-економістів РАН і НАН України (Москва, 1999). — Відділення суспільних наук РАН та Відділення економіки НАН України

"Україна на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегія розвитку" (Київ, 2000). — конференція за участі Президента України, у підготовці і проведенні якої взяли участь установи і провідні вчені Відділення економіки НАН України.

V Міжнародний конгрес українських економістів "Україна в XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку" (Львів, 2000). — установи Відділення економіки НАН України.

V зустріч вчених-економістів РАН і НАН України (Одеса, 2001). — Відділення суспільних наук РАН та Відділення економіки НАН України.

Міжнародний науковий семінар "Глобалізація в регіональному вимірі" (Львів, 2002). — Інститут регіональних досліджень НАН України (спів-організатор).

Третя міжнародна науково-практична конференція "Інноваційна модель та стратегія економічного розвитку" (Івано-Франківськ, 2002). — у підготовці і проведенні активну участь взяли установи Відділення економіки НАН України.

Міжнародна наукова конференція "Теорія і методи оцінювання, оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів" (Київ, 2002). — Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України (співорганізатор).

VI зустріч вчених-економістів РАН і НАН України (Москва, 2003). — Відділення суспільних наук РАН та Відділення економіки НАН України

Міжнародна науково-практична конференція "Регіональна політика: досвід ЄС та його адаптація до умов України" (Львів, 2003). — Відділення економіки НАН України (співорганізатор).

Відділення історії, філософії та права НАН України

Серія Міжнародних наукових конференцій "Бібліотеки і асоціації в світі, що змінюється". — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (щорічно).

Міжнародна наукова конференція "Стратегія українсько-польського соціально-економічного партнерства" (Львів, 2000 р.). — Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України;

Міжнародна наукова конференція "Людина та культура в умовах глобалізації" (Київ, 2001 р.). — Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.

Міжнародна наукова конференція "Десять років незалежності України: минуле і сучасне державотворення" (Київ-Черкаси, 2001 р.). — Інститут історії України НАН України.

Міжнародна наукова конференція, присвячена 800-річчю народження Данила Галицького "Князь і Король Данило: проблеми історії та культури суспільства. держави. церкви" (Львів, 2001). — Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Міжнародна наукова конференція "Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства" (Київ, 2002). — Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

Міжнародна наукова конференція "История государства и права Украины и России: взгляд из XXI века" (Курськ (Росія., 2002 р.). — Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України;

Міжнародна наукова конференція "Українська Центральна Рада і національна державність" (Київ, 2002 р.). — Інститут історії України НАН України;

Міжнародна науково-практична конференція "Європа-Японія-Україна: шляхи демократизації державно-правових систем" (Київ, 2000 р.). — Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України;

Міжнародний науковий конгрес "Українська історична наука на порозі XXI століття" (Чернівці, 2000 р.). — Інститут історії України НАН України.

Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України

"Мова і культура" (Київ, щорічно, починаючи з 1997 р.). — Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; спільно з Київським національним університетом ім. Т. Г. Шевченка і видавничим домом Дм. Бураго.

"Українська мова як державна в Україні" (Київ, 1999). — Інститут української мови НАН України.

"Українські термінологічні словники з мистецтвознавства та етнології" (Київ, 1999). — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

"Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура" (Київ, 2000). — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

"Християнство й українська мова" (Львів, 2000). — Інститут української мови НАН України, спільно з Інститутом богословської термінології та перекладів.

"Українська культура за умов трансформації суспільства" (Київ, 2001). — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

"2000-ліття Різдва Христового і народна культура" (Львів, 2001). — Інститут народознавства НАН України.

"Мова в слов'янському просторі" (Умань, 2002). — Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, спільно з Уманським державним педагогічним університетом ім. П. Г. Тичини.

"Репресовані мовознавці" (Ніжин, 2002). — Інститут української мови НАН України, спільно з Ніжинським педагогічним університетом ім. М. В. Гоголя.

"Теоретичні і діалектологічні засади, сучасної діалектології" (Житомир, 2002). — Інститут української мови НАН України, спільно з Житомирським педагогічним університетом ім. І. Я. Франка.

"Український епос у просторі і часі" (Київ, 2003). — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

"Документалістика на порозі XXI століття" (Луганськ, 2003). — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, спільно з Луганським національним педагогічним університетом ім. Т. Г. Шевченка.

"Іван Котляревський і світова культура" (Полтава, 2003). — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, спільно з Полтавським державним педагогічним університетом ім. В. Г. Короленка.

Додаток 4

**Вчені установ
Секції суспільних і гуманітарних наук
НАН України,
удостоєні державних нагород
(1999-2003)**

Звання Героя України з врученням ордена Держави

2000

Петро Тимофійович Тронько — завідувач відділу Інституту історії України НАН України, академік НАН України.

2002

Дзюба Іван Михайлович — академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства, академік НАН України.

**Відзнака Президента України
"Орден князя Ярослава Мудрого"**

**IV ступінь
2003**

Толочко П. П., академік НАН України, директор Інституту археології НАН України.

**V ступінь
1999**

Курас І. Ф., академік НАН України, віце-президент НАН України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України.

Смолій В. А., академік НАН України, директор Інституту історії України НАН України.

Шемшученко Ю. С., академік НАН України, директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

Губерський Л. В., член-кореспондент (з 2002 р. — академік) НАН України, заступник академіка-секретаря Відділення історії, філософії та права НАН України, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2003

Мамутов В. К., академік НАН України, директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України.

Онищенко О. С., академік НАН України, академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України.

**Відзнака Президента України
"Орден Богдана Хмельницького"**

**II ступінь
1999**

Тронько П. Т., академік НАН України, завідувач відділу Інституту історії України НАН України.

**III ступінь
2000**

Семчик В. І., член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Цветков В. І., член-кореспондент НАН України, головний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Бабкін В. В., доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник, Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Мурашин Г. О., кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

**Відзнака Президента України
орден "За заслуги"**

**I ступінь
2000**

Жулинський М. Г., академік НАН України, директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

II ступінь

1999

Тацій В. Я., академік НАН України, президент Академії правових наук України, ректор Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого.
Римаренко Ю. І., доктор філософських наук, головний науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

Погорілко В. Ф., доктор юридичних наук (з 2003 р. — член-кореспондент НАН України), заступник директора Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

2000

Тронько П. Т., академік . НАН України, завідувач відділу Інституту історії України НАН України.

2001

Долішній М. І., академік НАН України, директор Інституту регіональних досліджень НАН України.

Чухно А. А., академік НАН України, професор кафедри економічної теорії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2003

Оніщук М.В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім.В.М.Корецького.

III ступінь

1999

Оніщук М.В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім.В.М.Корецького

Шевельов Ю. В., іноземний член НАН України (США).

Скляренко Є. М., доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

2001

Мишанич О. В., член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Русанівський В. М., академік НАН України, радник дирекції Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.

Сивокінь Г. М., член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Кульчицький С. В., доктор історичних наук, заступник директора Інституту історії України НАН України.

Сливка Ю. Ю., доктор історичних наук, завідувач відділу Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

2002

Буркинський Б. В., член-кореспондент (з 2003 р. — академік НАН України), директор Інституту проблем ринку і економіко-екологічних до-сліджень НАН України.

Семчик В. І., член-кореспондент НАН України, головний науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

Михальченко М. І., головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, (член-кореспондент НАН України з 2003 р.).

Орден княгині Ольги

III ступінь

1999

Крутікова Н. Є., член-кореспондент НАН України, головний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

2001

Єдлінська У. І., завідувач відділу Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

2002

Шевченко Я. М., доктор юридичних наук, завідувач відділом Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Додаток 5

**Вчені установ
Секції суспільних і гуманітарних наук
НАН України,
удостоєні почесного звання
"Заслужений діяч науки і техніки України"
(1999-2003)**

1999

Денисов В. Н., доктор юридичних наук, завідувач відділу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Светлов О. Я., доктор юридичних наук, завідувач відділу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

2001

Бакаєв О. О., академік НАН України, головний науковий співробітник Міжнародного науково-учбового центру інформаційних технологій та систем НАН та МОН України.

Коцюбинська М. Х., кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Наливайко Д. С., член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Пешак М. М., доктор філологічних наук, завідувач відділу Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

Ісаєвич Я. Д., академік НАН України, директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Верстюк В. Ф., доктор історичних наук, заступник директора Інституту європейських досліджень НАН України.

Віднянський С. В., доктор історичних наук, завідувач відділу Інституту історії України НАН України.

2002

Геєць В. М., академік НАН України, директор Інституту економічного прогнозування НАН України.

Мельникова І. М., член-кореспондент НАН України.

Рижко В. А., доктор філософських наук, директор Центру гуманітарної освіти НАН України.

2003

Шульга М. О., доктор соціологічних наук, головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України, народний депутат України.

Додаток 6

**Праці вчених установ
Секції суспільних і гуманітарних наук
НАН України,
удостоєні Державної премії України в галузі
науки і техніки
(1999-2002)**

1999

Курас І. Ф., академік НАН України, Литвин В. М., академік НАН України, Дмитрієнко М. Ф., Табачник Д. В. — за цикл праць "Українська фалеристика та боністика".

2000

Геєць В. М., академік НАН України, Пахомов Ю. М., академік НАН України, Пирожков С. І., академік НАН України — за наукову роботу "Економічна безпека України".

2001

Смолій В. А., академік НАН України, Баран В. Д., член-кореспондент НАН України, Котляр М. Ф., чл.-кор. НАН України, Реєнт О. П., чл.-кор. НАН України, Даниленко В. М, чл.-кор. НАН України, Кульчицький С. В., Русина О. В., Толочко О. П., співробітники Інституту історії України НАН України, Трощинський В. П., співробітник Інституту соціології НАН України — за створення циклу праць у 15 томах "Україна крізь віки".

2002

Толочко П. П., академік НАН України, С. Д. Крижицький, член-кореспондент НАН України, Моця О. П., член-кореспондент НАН України, співробітники Інституту археології НАН України Івакін Г. Ю., Козак Д. Н., Круц В. О., Мурзін В. Ю., Отрощенко В. В., Русяєва А. С., Станко В. Н. — за створення тритомної фундаментальної праці "Давня історія України" та монографії "Етнічна історія давньої України".

Додаток 7

**Праці вчених установ
Секції суспільних і гуманітарних наук
НАН України,
удостоєні Державної премії України імені Т. Г.
Шевченка
(1999-2002)**

1999

Наливайко Д. С., член-кореспондент НАН України — за монографію "Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI — XVIII ст."

2001

Попович М. В., академік НАН України — за працю "Нариси історії культури України".

2002

Білоконь С. І., провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук — за книгу "Масовий терор як засіб державного управління в СРСР".

Додаток 8

**Вчені установ
Секції суспільних і гуманітарних наук
НАН України,
удостоєні премій НАН України імені видатних
вчених України
(1999-2003)**

Премія НАН України імені М. П. Василенка

2000

Шевченко Я. М., Хуторян Н. М. — за цикл праць "Проблеми розвитку цивільного і трудового права в умовах формування ринкових відносин".

2002

Погорілко В. Ф., Скрипнюк О. В., Ставнійчук М. І. — за цикл праць "Проблеми становлення і розвитку правової держави в Україні".

Премія НАН України імені М. С. Грушевського

1999

Даниленко В. М., Гуржій О. І. — за цикл праць "Історичний досвід боротьби за українську державність".

2001

Литвин М. Р., Ручка А. О., Танчер В. В. — за цикл праць з історичної україністики та соціології.

2003

Войтович Л. В., Рибачук М. Ф., Шульга М. О. — за цикл праць з проблем давньої і сучасної соціально-політичної історії України.

Премія НАН України імені Ф. О. Колесси

2000

Дунаєвська Л. Ф. — за монографію "Українська народна проза (легенда, казка — еволюція епічних традицій)".

Премія НАН України імені М. І. Костомарова

2000

Солдатенко В. Ф. — за працю "Українська революція: концепція та історіографія".

2002

Барановська Н. П. — за цикл праць "Соціокультурна еволюція українського суспільства XIX-XX ст."

Премія НАН України імені А. Ю. Кримського

2000

Бубенок О. Б. — за працю "Яси і бродники у степах Східної Європи (VI — початок XIII ст.)".

2002

Айбабін О. І., Кочубей Ю. М. — за цикл праць "Україна і Схід: Проблеми етнічної історії та культурних взаємозв'язків".

Премія НАН України імені О. О. Потебні

1999

Кісь Р. Я. — за монографію "Фінал Третього Риму (Російська місяньська ідея на зламі тисячоліть)".

2002

Лукінова Т. Б. — за монографію "Числівник в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис)".

Премія НАН України імені М. В. Птухи

2000

Білорус О. Г., член-кореспондент НАН України, Лук'яненко Д. Г., Зернецька О. В. — за цикл наукових праць "Глобалізація і інтеграція світового розвитку".

2002

Кредисов А. І. — за серію робіт в галузі управління (менеджменту): "Історія вчень менеджменту", "Менеджмент для керівників", "Управління зовнішньоекономічною діяльністю".

Премія НАН України імені М. І. Туган-Барановського

1999

Пахомов Ю. М., академік НАН України, Кримський С. Б., Павленко Ю. В. — за фундаментальну працю "Пути и перепутья современной цивилизации".

2001

Амоша О. І., член-кореспондент (з 2003 р. — академік НАН України), Новикова О. Ф. — за цикл праць з проблем соціальної орієнтації еконо-міки.

Премія НАН України імені І. Я. Франка

1999

Овсійчук В. А. — за працю "Українське малярство X — XVIII століть. Проблеми кольору".

2001

Коцюбинська М. Х. — за монографію "Зафіксоване і нетлінне. Роздуми про епістолярну спадщину".

Премія НАН України імені Д. І. Чижевського

1999

Нічик В. М. — за цикл праць "Діяльність і філософія Петра Могили"

2001

Кримський С. Б. — за монографію "Філософія як шлях людяності та надії".

2003

Губерський Л. В., академік НАН України, Михальченко М. І., член-кореспондент НАН України — за працю "Культура, ідеологія, особистість".

Додаток 9

Вчені, обрані у 1999-2003 рр. дійсними членами, членами-кореспондентами НАН України та іноземними членами НАН України

Відділення економіки НАН України

Вибори 2000 року

Дійсні члени (академіки) НАН України
За спеціальністю "Демографія"

Пирожков Сергій Іванович, з 2002 року директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Члени-кореспонденти НАН України
За спеціальністю "Економіка"

Мікловда Василь Петрович, декан Ужгородського державного університету.

Іноземні члени НАН України
За спеціальністю "Економіка"

Львов Дмитро Семенович, Росія.

За спеціальністю "Економіка країн, що розвиваються"

Кох Карл Хейнц, Бельгія.

За спеціальністю "Економіка природокористування"

Нудельман Михайло Шльомович, Ізраїль.

За спеціальністю "Міжнародні економічні відносини і політика"

Чунь Ду Сюе, США.

Вибори 2003 року

Дійсні члени (академіки) НАН України
За спеціальністю "Економіка"

Амоша Олександр Іванович, директор Інституту економіки промисловості НАН України.

За спеціальністю "Регіональна економіка"

Буркинський Борис Володимирович, директор Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України.

Члени-кореспонденти НАН України
За спеціальністю "Регіональна економіка"

Данилишин Богдан Михайлович, заступник голови Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України.

За спеціальністю "Економіка праці"

Лібанова Елла Марленівна, заступник директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

За спеціальністю "Економіка"

Савчук Володимир Софронівч, проректор Київського національного економічного університету.

За спеціальністю "Економіка природокористування і навколишнього середовища"

Туниця Юрій Юрійович, ректор Українського державного лісотехнічного університету.

Відділення історії, філософії та права НАН України

Вибори 2000 року

Дійсні члени (академіки) НАН України

За спеціальністю "Філософія"

Кремень Василь Григорович, академік АПН України, міністр освіти і науки України.

Члени-кореспонденти НАН України

За спеціальністю "Історія України"

Реєнт Олександр Петрович, заступник директора Інституту історії України НАН України.

За спеціальністю "Соціологія"

Ворона Валерій Михайлович, директор інституту соціології НАН України.

Вибори 2003 року

Дійсні члени (академіки) НАН України

За спеціальністю "Новітня історія України"

Литвин Володимир Михайлович, народний депутат України.

За спеціальністю "Філософія"

Попович Мирослав Володимирович, директор Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.

Губерський Леонід Васильович, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Члени-кореспонденти НАН України

За спеціальністю "Історія України"

Даниленко Віктор Михайлович, завідувач відділу Інституту історії України НАН України.

За спеціальністю "Право"

Погорілко Віктор Федорович, заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

За спеціальністю "Археологія"

Моця Олександр Петрович, завідувач відділу Інституту археології НАН України.

За спеціальністю "Політичні науки"

Михальченко Микола Іванович, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України.

Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України

Вибори 2000 року

Члени-кореспонденти НАН України
За спеціальністю "Українська література"

Мишанич Олексій Васильович, заступник академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, завідувач відділу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

За спеціальністю "Етнологія"

Павлюк Степан Петрович, директор Інституту народознавства НАН України.

Іноземні члени НАН України

За спеціальністю "літературознавство"

Аверінцев Сергій Сергійович, головний науковий співробітник Інституту світової літератури ім. М. Горького Російської АН, дійсний член Російської АН (2002).

Козак Стефан, завідувач кафедри Варшавського університету (Польща).

Вибори 2003 року

Дійсні члени (академіки) НАН України

За спеціальністю "Мовознавство"

Скляренко Віталій Григорович, директор Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.

Члени-кореспонденти НАН України

За спеціальністю "Літературознавство"

Гундорова Тамара Іванівна, завідувач відділу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Ільницький Микола Миколайович, завідувач відділу Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

За спеціальністю "Етнологія"

Скрипник Ганна Аркадіївна, директор Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського.

Іноземні члени НАН України

За спеціальністю "Слов'янознавство"

Броджі-Беркофф, директор Інституту мов та літератур Східної Європи Міланського університету (Італія).

Неврлий Мікулаш, науковий працівник Літературознавчого інституту Словацької АН, дійсний член НТШ.

Додаток 10

Склад наукових працівників Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України станом на												
Установи Секції суспільних і гуманітарних наук	1999				2000				2001			
	Спис- кова чисель- ність праців- ників	Усього наук. праців- ників	Докт. наук	Канд. наук	Спис- кова чисель- ність праців- ників	Усього наук. праців- ників	Докт. наук	Канд. наук	Спис- кова чисель- ність праців- ників	Усього наук. праців- ників	Докт. наук	Канд. наук
Усього по Секції суспільних і	4111	1892	351	986	4190	1848 (338)	335 (2)	1091 (200)	4286	1929	347	103

гуманітарних наук												
Відділення економіки	1100	548	109	290	1113	549 (85)	109 (1)	278 (54)	1155	611	118	306
Інститут економіки	168	73	16	48	170	72 (11)	19 (0)	42 (5)	170	76	21	44
Харківське відділення Інституту економіки	32	10	1	6	29	8 (0)	1 (0)	4 (0)	27	8	1	4
Інститут регіональних досліджень	111	40	10	24	106	35 (10)	8 (0)	21 (7)	116	42	10	23
Інститут економіки промисловості	160	49	8	29	169	56 (6)	8 (0)	34 (2)	177	81	10	45
Рада по вивченню продуктивних сил України	214	168	26	58	223	172 (26)	25 (1)	53 (19)	236	190	26	60
Інститут проблем ринку і економіко-екологічних досліджень	106	44	12	30	106	44 (1)	12 (0)	30 (1)	121	44	13	29
Інститут економіко-правових досліджень	51	25	4	13	49	26 (9)	4 (0)	14 (4)	48	26	4	13
Луганський філіал Інституту економіко-правових досліджень	25	12	1	8	24	10 (0)	2 (0)	5 (0)	25	11	2	6
Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН и МЗС України	126	78	22	42	127	78 (10)	22 (0)	44 (9)	127	79	23	46
Інститут економічного прогнозування	107	49	9	32	110	48 (12)	8 (0)	31 (7)	108	54	8	36
Відділення історії, філософії та права	2385	898	158	490	2436	939 (176)	151 (1)	488 (90)	2466	928	151	483
Інститут історії України	209	122	27	74	212	123 (31)	26 (0)	74 (17)	197	115	24	70
Інститут європейських досліджень	2	2	1	—	3	3 (0)	1 (0)	0 (0)	3	2	1	1
Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди	137	91	28	58	138	90 (20)	28 (0)	56 (17)	135	88	25	57
Інститут соціології	141	49	20	27	141	51 (5)	21 (0)	29 (6)	145	52	21	29
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень	82	48	9	35	86	52 (15)	9 (0)	38 (13)	83	50	10	36
Інститут держави і	111	74	21	36	113	73	21	35	119	81	20	40

права ім. В.М.Корецького						(17)	(0)	(9)				
Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича	83	48	7	30	82	56 (2)	10 (0)	32 (2)	81	47	7	25
Інститут археології	204	110	19	77	203	115 (5)	21 (0)	71 (2)	200	119	21	72
Кримський філіал Інституту археології	33	22	1	14	38	23 (8)	1 (0)	17 (3)	42	27	1	18
Інститут української археографії та джерелознавства	113	46	12	27	120	61 (11)	6 (0)	22 (9)	120	62	9	22
Інститут сходознавства ім. А.Ю.Кримського	33	19	1	11	35	19 (13)	1 (1)	11 (4)	41	17	2	14
Кримське відділення Інституту сходознавства ім. А.Ю.Кримського	20	12	1	2	20	13 (10)	1 (0)	6 (3)	18	13	1	6
Одеський археологічний музей	40	10	—	5	37	10 (0)	0 (0)	5 (0)	41	15	0	5
Центр пам'ятокознавства	21	19	5	10	9	7 (0)	0 (0)	7 (0)	23	10	3	5
Центр гуманітарної освіти	27	14	1	13	30	14 (0)	2 (0)	12 (0)	32	20	2	12
Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського	803	137	2	53	839	158 (30)	2 (0)	60 (3)	848	160	2	62
Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника	290	66	2	12	293	64 (9)	1 (0)	9 (2)	302	47	2	8
Закарпатський регіональний центр соціально- економічних і гуманітарних досліджень	5	3	1	2	3	1 (0)	0 (0)	1 (0)	—	—	—	—
Ольвійський історико- археологічний заповідник	25	3	—	1	29	1 (0)	0 (0)	0 (0)	36	3	0	1
Головна редакційна колегія науково- документальної серії книг "Реабілітовані історією"	6	3	—	3	5	5 (0)	0 (0)	—	—	—	—	—
Відділення літератури, мови та	626	346	84	206	641	360 (77)	75 (0)	225 (56)	665	390	78	244

Мистецтвознавства												
Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка	110	73	26	43	111	70 (17)	21 (0)	44 (14)	118	77	21	51
Львівське відділення Інституту ім. Т.Г.Шевченка	20	14	—	7	22	14 (5)	0 (0)	7 (2)	22	14	0	9
Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні	56	42	10	26	59	42 (9)	11 (0)	25 (7)	59	44	14	23
Інститут української мови	90	60	15	38	85	59 (20)	15 (0)	35 (15)	88	60	13	37
Інститут мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського	146	86	22	59	157	110 (8)	18 (0)	73 (9)	171	115	20	77
Інститут народознавства	166	54	22	59	166	52 (14)	9 (0)	34 (9)	166	62	9	36
Верхньодністрянська археологічна експедиція Інституту народознавства	9	1	—	1	9	1 (0)	0 (0)	1 (0)	1	1	0	1
Український мовно-інформаційний фонд	29	16	—	—	25	11 (4)	1 (0)	6 (0)	32	15	1	8
Міжнародна школа україністики	—	—	—	—	7	1 (0)	0 (0)	0 (0)	8	2	0	2

У дужках зазначена кількість науковців до 35 років

Додаток 11

Склад наукових працівників НАН України за віком станом на 01.01.2003 р.									
Відділення	Спискова чисельність працівників	Наукових		Академіків НАНУ		Чл.-кор. НАНУ		Докторів	
		Всього	Серед. вік	Всього	Серед. вік	Всього	Серед. вік	Всього	Серед. вік
математики	694	357	47,2	13	76,0	17	64,6	118	54,3
інформатики	2553	961	50,9	10	67,7	22	64,7	136	60,8
механіки	1662	653	52,7	15	71,1	16	69,0	149	59,9
фізики і астрономії	5915	2367	50,6	22	71,6	41	64,5	505	58,6
наук про землю	2655	909	53,3	9	70,8	20	64,8	146	61,9
фізико-технічних	6157	1978	51,7	19	71,4	38	67,7	258	63,9

проблем матеріалознавства									
фізико-технічних проблем енергетики	2147	860	51,6	11	70,9	19	61,5	121	60,4
хімії	2682	1063	49,9	11	67,7	20	63,6	174	60,2
молекулярної біології, біохімії, експериментальної і клінічної фізіології	2300	894	49,1	25	73,9	41	67,6	157	61,1
загальної біології	3095	915	49,3	12	72,0	16	63,0	143	59,8
економіки	1219	731	47,6	11	71,0	12	66,3	127	59,6
історії, філософії та права	2455	968	46,7	9	65,8	19	68,4	143	58,9
літератури, мови та мистецтвознавства	657	393	48,9	5	70,2	14	70,5	77	62,7
інші наукові установи	768	277	54,8					37	62,1
Всього в наукових установах	34959	13326	50,3	172	71,3	295	65,9	2291	60,1

© І. Ф. Курас, В. М. Геєць, О. С. Онищенко, І. М. Дзюба, 2003
© Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, 2003